

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ PROGRAMLAR ENSTİTÜSÜ
HUKUK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

FRANSA ÖRNEĞİNDE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İŞ DÜNYASI VE
İNSAN HAKLARI REHBER İLKELERİ'NİN UYGULAMASI

Alp CERRAHOĞLU
119614009

Prof. Dr. Turgut TARHANLI

İSTANBUL
2022

Fransa Örneğinde Birleşmiş Milletler İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber
İlkeleri'nin Uygulaması
Application of the United Nations Business and Human Rights Guiding Principles
in the Case of France

Alp Cerrahoğlu
119614009

Tez Danışmanı : **Prof. Dr. Turgut TARHANLI** (İmza).....
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Doç. Dr. Galip Engin ŞİMŞEK** (İmza).....
İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Dolunay ÖZBEK (İmza).....
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Tezin Onaylandığı Tarih : 15.02.2022
Toplam Sayfa Sayısı : 90

Anahtar Kelimeler (Türkçe)

- 1) Birleşmiş Milletler
- 2) Rehber İlkeler
- 3) İş Dünyası ve İnsan Hakları
- 4) Fransa
- 5) Özen Görevi

Anahtar Kelimeler (İngilizce)

- 1) United Nations
- 2) Guiding Principles
- 3) Business and Human Rights
- 4) Fransa
- 5) Duty of Vigilance

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	iii
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
HAKİM ŞİRKETLERİN VE TALİMAT VEREN ŞİRKETLERİN ÖZEN GÖREVİ HAKKINDA KANUN'UN İNCELEMESİ	3
1.1. Uluslararası standartlar	3
1.2. Fransa'nın Uluslararası Hukuk Normları Karşısındaki Tutumu.....	4
1.3. Yasama Süreci	6
1.4. Kanun Koyucunun Tercih Ettiği Anlayış ve Tercih Edilen Anlayışın Değerlendirilmesi	9
1.4.1. Kanun Kapsamında Özen Planı Hazırlamakla Yükümlü Olan Şirketlerin Belirlenmesi	9
1.4.2. Özen Planı Hazırlamaktan Muaf Tutulan Şirketler	11
1.4.3. İşçi Sayısının Belirlenmesi ve Hesabı	13
1.4.4. Kanun'un Kapsamına Giren Şirketlerin Somut Olarak Belirlenmesi....	14
1.5. Hakim Şirket Tarafından Hazırlanan Özen Planının Sınırları	16
1.5.1. Tedarik Zinciri Kapsamında Sorumluluğun Belirlenmesi.....	16
1.5.2. Hâkim Şirketin Yerleşik Ticari İlişkileri	17
1.5.3. Özen Planı Kapsamında Hâkim Şirketin Doğrudan/Dolaylı Kontrolü Altında Bulunan İş Ortakları	19
1.6. Hâkim Şirket Tarafından Hazırlanan ve Uygulanan Özen Planları.....	22
1.6.1. Özen Planına Hâkim Olan İlkeler	23

1.6.2.	Paydaşların Katılımı	24
1.7.	Hâkim Şirketin Sorumluluğu Bakımından Özen Planının Değerlendirilmesi	25
1.7.1.	Özen Planı Bakımından ‘Ciddi İnsan Hakkı İhlalleri’ Kavramının Değerlendirilmesi	28
1.7.2.	<i>Extra-territoriality</i> (Sınır Ötesilik) Kavramı	29
1.7.3.	<i>Complicity</i> (Suça Ortak Olma) – <i>Adverse Impact</i> (Olumsuz Etki).....	33
1.7.4.	Hukuki-Cezai-İdari Sorumluluk Tartışması	35
1.8.	Özen Görevinin Yerine Getirilmemesi Halinde Hâkim Şirketin Karşılaşacağı Yaptırım(lar)	37
1.8.1.	Hukuki Menfaat Sahiplerine Tanınan Dava Takip Yetkisi	40
1.8.2.	İspat Yükümlülüğü	42
1.9.	Şeffaflık vs. Ticari Sır.....	44
İKİNCİ BÖLÜM.....		46
KANUNUN UYGULAMASI VE KARŞILAŞILAN PROBLEMLER		46
2.1.	Şirketlerin İnsan Hakları Özen Yükümlülüğü Kapsamında Özen Planlarının Değerlendirilmesi	46
2.2.	Kanun Kapsamında Hazırlanan Özen Planları	46
2.3.	Yöntem.....	48
2.3.1.	Özen Planlarının İç/Dış Denetim Mekanizmaları Tarafından Hazırlanması.....	50
2.4.	Özen Planlarının İçeriği	54
2.5.	Paydaşların Özen Planlarındaki Yeri	56
2.6.	Mevcut ve Muhtemel Risklerin Belirlenmesi ve Önlenmesi.....	58

2.7.	Özen Planlarında Şirketlerin Kontrolü Altında Bulunan Şirketler, Tedarik Zincirleri ve Yüklenicileri.....	59
2.8.	Hukuki Çözüm ve Erken Uyarı Mekanizmaları	61
2.8.1.	Türkiye’de Faaliyet Gösteren Fransız Şirketlerinin Türkiye Merkezli Şirketler ile İlgili Rapor ve Planlamaları.....	63
2.9.	Özen Görevi Hakkında Kanun Kapsamında İşletilen Hukuki Süreçler	64
2.9.1.	Yargıya Yansıyan İlk Uyuşmazlık.....	65
2.10.	İlk Yargılamalar ve Görevli Mahkeme Tartışması	66
2.10.1.	Şirketlere Gönderilen İhtarlar ve Diğer Yargı Süreçleri.....	71
2.10.2.	Total’in Paris Sözleşmesi ile Belirlenen Hedeflere Aykırı Faaliyet Göstermesi.....	71
2.10.3.	Casino Grup’un Tedarik Zinciri Kapsamında Özen Yükümlülüğü.....	72
2.10.4.	Yerli Halkların Hakları Bakımından Sağlanan İmkanlar	73
2.10.5.	Sağlık ve Çevre Hakkı Bakımından Şirketlerin Özen Görevi	74
2.11.	Sivil Toplum Örgütlerinin Özen Görevinin Yerine Getirildiğinin Denetimdeki Rolü ve Önemi.....	75
SONUÇ	.....	77

ÖZET

Küresel ekonomi içerisinde şirketler birden fazla devletin egemenlik alanı kapsamında faaliyet gösterebilmektedir. Çok uluslu şirketler olarak isimlendirilen bu şirketlerin sayısı günümüzde ise hızla artmaktadır. Küreselleşme ve neoliberal politikalar karşısında çok uluslu şirketlerin insan hakları konuları bakımından taşıdıkları sosyal sorumluluklar üzerine hukuki düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Bu kapsamda, Birleşmiş Milletler nezdinde yürütülen çalışmalar neticesinde 2011 yılında Birleşmiş Milletler İş Dünyası ve Rehber İlkeleri hazırlanmıştır. İş dünyası ve insan hakları alanında yürütülen ulusal düzeydeki yasama çalışmaları kapsamında ise 27 Mart 2017 tarihinde Fransa Parlamentosu tarafından BM Rehber İlkeleri'nden esinlenilerek hazırlanan 2017-399 sayılı Hakim ve Talimat Veren Şirketlerin Özen Görevi Hakkında Kanunu yürürlüğe girmiştir. Özen Görevi Hakkında Kanun, esasen çok uluslu şirketlerin Dünya genelindeki operasyonlarını ilgilendirmektedir. Bu kapsamda, yükümlülük altında olan şirketlerin insan hakkı ihlallerini engellemek üzere gerekli önlemleri almaması veya hak ihlallerine sebebiyet vermesi halinde hukuki sorumluluğuna başvurulabilmektedir. Söz konusu düzenlemeler aynı zamanda şirketlerin insan haklarına uygun şekilde faaliyet gösterdiği üzerine denetimler gerçekleştirilmesi, kontrolleri altında bulunan iş ortakları ile ticari ilişkilerinin özen görevine uygun olarak düzenlenmesi gibi konularda yeni yükümlülükler getirmektedir. Çalışma kapsamında BM Rehber İlkeleri'nin ulus düzeyinde uygulaması incelenerek Özen Görevi Hakkında Kanun'da benimsenen anlayışın ve pratik sonuçlarının eleştirel bir şekilde değerlendirilmesi hedeflenmektedir.

ABSTRACT

In the global economy, corporations may operate within the sovereignty of numerous states. Today, the number of these multinational corporations is rapidly increasing. Due to globalization and neoliberal policies, there exists a need for legal regulations regarding the social responsibility of multinational corporations on human rights-related matters. As a result of the work carried out by the United Nations, in 2011, the United Nations Business and Human Rights Guiding Principles has been published. At the state level, on 27 March 2017, Law No. 2017-399 on the Duty of Care of Parent Companies and Ordering Companies that was enacted by the French Parliament with the inspiration of the United Nations Guiding Principles came into force. The Law on Duty of Care mainly concerns the worldwide operation of multinational corporations. In this regard, the corporations under the obligation to comply with the law may be held liable if they fail to take the necessary measures to prevent human rights violations or cause violations of rights. The law also imposes new obligations to the corporations such as monitoring their operations to ensure they are in conformity with human rights, assessing the situation of their business partners and business relations in accordance with their duty of care. This study aims to observe the application of the United Nations Guiding Principles at the state level and discuss the theoretical and practical aspects of the law on the duty of care.

GİRİŞ

Küresel ekonomi içerisinde şirketler birden fazla devletin egemenlik alanı kapsamında faaliyet gösterebilmektedir. Çok uluslu şirketler olarak isimlendirilen bu şirketlerin sayısı günümüzde ise hızla artmaktadır. Küreselleşme ve neoliberal politikalar karşısında çok uluslu şirketlerin insan hakları konuları bakımından taşıdıkları sosyal sorumluluklar üzerine hukuki düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Bu kapsamda, Birleşmiş Milletler nezdinde yürütülen çalışmalar neticesinde 2011 yılında Birleşmiş Milletler İş Dünyası ve Rehber İlkeleri ('BM Rehber İlkeleri') hazırlanmıştır.

İş dünyası ve insan hakları alanında yürütülen ulusal düzeydeki yasama çalışmaları kapsamında ise Fransa Parlamentosu 27 Mart 2017 tarihinde BM Rehber İlkeleri'nden esinlenerek şirketlerin insan hakları konularındaki sorumluluğu üzerine 2017-399 sayılı Hakim ve Talimat Veren Şirketlerin Özen Görevi Hakkında Kanun¹ ('Özen Görevi Hakkında Kanun')²'u kabul etmiştir. Söz konusu kanun iş dünyası ve insan hakları alanında öncü bir düzenleme olarak dikkat çekmektedir. Yasama çalışmalarının temelinde 24 Nisan 2013 tarihinde Bangladeş'te gerçekleşen Rana Plaza Faciası bulunmaktadır. Özellikle popüler tekstil firmaları için üretim yapan işletmelerin bulunduğu hasarlı bir yapının çökmesi sonucunda 1129 işçi yaşamını kaybetmiş ve yaklaşık 2500 işçi ise yaralanmıştır.

Fransa Parlamentosu'nda ise Rana Plaza faciasından³ hemen sonra 6 Kasım 2013 tarihinde şirketlerin insan hakları özen sorumluluğu üzerine ilk kanun teklifi yapılmıştır. Özen Görevi Hakkında Kanun ancak dört yıllık bir yasama süreci sonunda kabul edilmiştir. Söz konusu yasama faaliyeti kapsamında Fransa Ticaret Kanunu'nda yapılan değişiklik ile ülke sınırları içerisinde 5.000 ve üzeri çalışanı

---

¹ Fransızca özgün adı '*LOI n° 2017-399 du 27 mars 2017 relative au devoir de vigilance des sociétés mères et des entreprises donneuses d'ordre*' olarak ifade edilmektedir.

² Kanunun Fransızca orijinal metni için bkz. 29 Mart 2017, <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000034290626/>, Erişim Tarihi : 09.10.2021

³ Independent, Fashion Revolution Week: What Was The Rana Plaza Disaster and Why Did It Happen?, <https://www.independent.co.uk/life-style/fashion/rana-plaza-factory-disaster-anniversary-what-happened-fashion-a9478126.html>, Erişim Tarihi: 09.10.2021

olan veya iştirakleri ile birlikte Dünya genelinde bünyesinde 10.000 ve üzeri çalışanı olan şirketlere insan hakları konularında çeşitli yükümlülükler getirilmiştir. Özen Görevi Hakkında Kanun, bir ulus devletin kendi ülke sınırları içerisinde faaliyet gösteren şirketlerin Dünya genelindeki operasyonlarını ilgilendirmektedir. Bu kapsamda, yükümlülük altında olan şirketlerin insan hakkı ihlallerini engellemek üzere gerekli önlemleri almaması veya hak ihlallerine sebebiyet vermesi halinde hukuki sorumluluğuna başvurulabilmektedir. Söz konusu düzenlemeler aynı zamanda şirketlerin insan haklarına uygun şekilde faaliyet gösterdiği üzerine denetimler gerçekleştirilmesi, kontrolleri altında bulunan iş ortakları ile ticari ilişkilerinin özen görevine uygun olarak düzenlenmesi gibi konularda yeni yükümlülükler getirmektedir. Özen görevi ile birlikte şirketler hukuku, artık insan hakları konularını da kapsayan bir hukuk dalı haline gelmiştir.⁴ Kanun ile getirilen yükümlülükler kapsamında, şirketlerin şartların varlığı halinde iki mali yıl sonunda özen planı yayınlaması gerekmektedir. Dolayısıyla, uygulamada ilk özen planları kanun kabul edildikten bir yıl sonra 2018 tarihinde yayınlanmaya başlamıştır.

Çalışma kapsamında BM Rehber İlkeleri'nin ulus düzeyinde uygulaması incelenerek, Özen Görevi Hakkında Kanun'da benimsenen anlayışın ve pratik sonuçlarının eleştirel bir şekilde değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde BM Rehber İlkeleri tanıtılacak, Fransa bakımından ulusal düzeyde BM Rehber İlkelerine dayanılarak hazırlanan kanunun yasama süreci açıklanacaktır. Bununla beraber, kanun koyucunun benimsediği anlayış BM Rehber İlkeleri ışığında kavramsal olarak değerlendirilecektir. İkinci bölümde ise Özen Görevi Hakkında Kanun'un uygulamadaki ve yargı süreçlerindeki çıktıları incelenecektir. Bu kapsamda, uygulamada karşılaşılan problemler değerlendirilecek, eksiklikler tespit edilmeye çalışılacaktır.

---

⁴ Özen Görevi Hakkında Kanun'da olduğu üzere modern iş dünyası ve insan hakları anlayışının Latinceyle '*ubi emolumentum, ibi onus*' (kar nerede ise sorumluluk oradadır.) ilkesinden hareketle düşünülmesi gerektiği belirtilmiştir. Bkz. *Cuzacq (2014)* sf. 265

BİRİNCİ BÖLÜM

HAKİM ŞİRKETLERİN VE TALİMAT VEREN ŞİRKETLERİN ÖZEN GÖREVİ HAKKINDA KANUN'UN İNCELEMESİ

1.1. Uluslararası standartlar

İş dünyası ve insan hakları alanında uygulanan uluslararası bir sözleşme⁵ veya devletler arasında süregelen bir teamül mevcut değildir. Benzer şekilde, uluslararası hukukun birincil aktörleri olan devletler tarafından küreselleşme ile birlikte yaşanan ekonomik gelişmeler karşısında iş dünyası ve insan hakları alanında yeterli düzenleme yapılmamıştır.⁶ Bu sebeple, ulusal düzeyde devletler; meydana gelen insan hakları ihlali karşısında şirketlerin sorumluluğuna başvurabilmek için tüzel kişiliğin perdesinin aralanması, yavru şirketin hâkim şirketin temsilcisi olarak değerlendirilmesi veya bütün şirketler grubunun tek bir ekonomik kuruluş olarak kabul edilmesi gibi çeşitli teoriler geliştirmiştir.⁷ Sorumluluk ise ancak zarar veya ihlal meydana geldikten sonra harekete geçirilebilmektedir.

İş dünyası ve insan hakları alanında hukuki bir düzenlemeye ihtiyaç duyulması itibariyle, Birleşmiş Milletler nezdinde iş dünyası ve insan hakları konularında çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır. 2005 yılında Prof. John Ruggie, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'nin İş Dünyası ve İnsan Hakları Özel Temsilcisi olarak görevlendirilmiştir. Prof. John Ruggie'nin çalışmaları sonucunda ortaya çıkan BM İş ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi'nin 16 Haziran 2011 tarihli ve 17/4 sayılı kararıyla kabul edilmiştir. Ancak BM, İş Dünyası ve Rehber İlkeleri '*soft law*' olarak değerlendirilmektedir ve dolayısıyla bağlayıcı değildir.

---

⁵ OHCHR bünyesinde uluslararası bir sözleşme hazırlığı yapılmaktadır. Sözleşme yazım aşamasındadır. Bkz. Third Revised Draft of Legally Binding Instrument to Regulate, In International Human Rights Law, The Activities Of Transnational Corporations And Other Business Enterprises dated August 17, 2021. <https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/WGTransCorp/Session6/LBI3rdDRAFT.pdf>, Erişim Tarih: 09.10.2021.

⁶ 'governance gaps' değerlendirmesi için bkz. Bkz. *Ruggie* (2008), sf. 189.

⁷ Bkz. *Bernaz* (2016), sf. 264-265.

Fransa Parlamentosu tarafından 27 Mart 2017 tarihinde kabul edilen Özen Görevi Hakkında Kanun, BM Rehber İlkeleri'nin ulusal düzeyde uygulanabilirlik kazanması bakımından büyük bir gelişme olarak kabul edilmektedir. Nitekim, 'soft law' olan BM Rehber İlkeleri giderek ulus-devlet düzeyinde tanınırlık kazanmaktadır. Kanunun uygulama alanı yerel düzeydedir. Ancak, kanunun benimsediği anlayış bakımından egemenlik ve sınır kavramlarının klasik hukuk normlarından farklılaştığı görülmektedir. Küreselleşmenin doğal bir sonucu olan bu farklılaşma, Fransız hukuk sisteminde ancak bir düzeye kadar karşılık bulmaktadır. Zira, kanunun uygulama alanı Fransa'daki şirketler ile sınırlıdır ve geçiş döneminin bir sonucu olarak klasik hukuk normları ile modern anlayış çatışma halindedir. Her hal ve karda, düzenleme sayesinde BM Rehber İlkeleri pratikte uygulama alanı bulmaktadır. Bu durum, BM Rehber İlkeleri'nin gerek ulusal gerek uluslararası düzeyde eksikliklerinin ve geliştirilmesi gereken yönlerinin tespitine imkân sağlamaktadır.

1.2. Fransa'nın Uluslararası Hukuk Normları Karşısındaki Tutumu

Fransa'nın iş dünyası ve insan hakları alanındaki çalışmaları 2006 yılında başlamıştır. Haziran 2006'da Fransa Dış İlişkiler Bakanlığı, Ulusal İnsan Hakları Danışma Komisyonu'ndan (UİHDK) çok uluslu şirketlerin insan hakları konularındaki rolünün araştırılmasını talep etmiştir.⁸ UİHDK tarafından 2008 yılında hazırlanan raporda, 2005 yılından itibaren Birleşmiş Milletler'in iş dünyası ve insan hakları alanındaki çalışmalarının takip edildiği görülmektedir⁹. Öyle ki, Fransa Dış ve Avrupa İlişkileri Bakanlığı nezdinde Biyoetik ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk Ofisi kurulmuştur ve söz konusu birim, iş dünyası ve insan hakları alanında gerçekleşen gelişmeleri yakından takip etmiştir.

2011 yılında BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri kabul edildikten bir sene sonra 24 Temmuz 2012 tarihinde aralarında işçi, işveren organizasyonları ve

---

⁸ Bkz. *Maurel* (2008, 2009) sf. 9.

⁹ *Ibid.* sf. 16.

sivil toplum örgütlerinin bulunduğu 16 kurum Fransa Başbakanı'ndan iş dünyası ve insan hakları alanında geniş katılımlı ve kapsamlı çalışmalar yürütecek bir platform kurulmasını talep etmiştir.¹⁰ Talep, 17 Haziran 2013 tarihinde Fransa Başbakanı tarafından kabul edilerek sendikal örgütler, araştırmacılar, sivil toplum örgütleri ve kamu kurumları gibi paydaşların katılımı ile araştırma platformu kurulmuştur.¹¹

21 Şubat 2013 tarihine gelindiğinde Fransız Hükümeti, resmi olarak UİHDK'dan Birleşmiş Milletler İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri'nin uygulanması amacıyla Ulusal Eylem Planı hazırlamasını istemiştir.¹² Ulusal Eylem Planı hazırlanırken, UİHDK, 2015-2016 yılları arasında paydaşlar ile 12 toplantı gerçekleştirmiştir. Yapılan araştırmalar ve gerçekleştirilen görüşmeler 26 Nisan 2017 tarihinde tamamlanarak BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri'nin Uygulanması Hakkında Ulusal Eylem Planı kabul edilmiştir. Ulusal Eylem Planı, sivil toplum örgütlerinin tepkisini çekmiştir. Tepkinin sebebi ise, Ulusal Eylem Planı'nda kendileri tarafından yapılan önerilerden farklı düzenlemelere yer verilmesidir.¹³

---

¹⁰ Bkz. *CNCDH*, National Action Plan (2017) sf. 26.

¹¹ *Ibid.*

¹² Bkz. *CNCDH* (2013) sf. 2.

¹³ Sherpa tarafından yapılan basın açıklaması için bkz. *Sherpa*, Réaction publique de Sherpa au Plan national d'action pour la mise en oeuvre des Principes directeurs des Nations Unies relatifs aux droits de l'Homme et aux entreprises, 2017, <https://www.asso-sherpa.org/reaction-publique-de-sherpa-plan-national-daction-mise-oeuvre-principes-directeurs-nations-unies-relatifs-aux-droits-de-lhomme-a%E2%80%A6>, Erişim Tarihi : 09.10.2021.

1.3. Yasama Süreci

Şirketlerin özen görevine yönelik ilk kanun teklifi, 24 Nisan 2013 tarihli Rana Plaza Faciası'ndan yaklaşık beş ay sonra 6 Kasım 2013 tarihinde yapılmıştır.¹⁴ İlk kanun teklifi ancak Ocak 2015'te Ulusal Meclis'e sunulmuştur. Söz konusu ilk yasa tasarısı kapsamında, bütün Fransız şirketlerinin özen sorumluluğu bulunduğu görülmektedir. Bununla beraber, ispat yükümlüğü şirketler üzerinde bırakılmıştır. Bir başka deyişle, şirket, gerekli bütün önlemleri aldığını ispat etmekle yükümlüdür. İlk kanun teklifi, Ulusal Meclis tarafından kabul edilmemiş ve tekrar değerlendirilmek üzere araştırma komisyonuna gönderilmiştir.

Hazırlanan ikinci kanun tasarısında ise¹⁵ özen planı hazırlanması ve yayınlanması üzerine düzenlemeler bulunmaktadır. Bununla beraber, ikinci tasarı artık bütün Fransız şirketlerini kapsamamaktadır. Kanun kapsamına giren şirketler artık kabul edilen tasarıda da olduğu üzere Fransa merkezli olmalı ve çalışan kişi sayısı bakımından belirli şartları sağlamalıdır. İspat yükümlülüğü ise hak sahipleri üzerinde bırakılmıştır. Bir başka deyişle, şirketin özen görevi kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmediği, hak sahipleri tarafından ispatlanması gereken bir konu olarak düzenlenmiştir. Her ne kadar, 30 Mart 2015 tarihinde ikinci kanun tasarısı kabul edilmiş ise de ikinci tasarı Senato tarafından kabul edilmemiştir. Yasama süreci içerisinde kanun tasarısı kabul edildiği 21 Şubat 2017 tarihine kadar birçok kez Ulusal Meclis ve Senato tarafından ayrı ayrı değerlendirilmiş, ortak bir komisyon kurularak uzlaşmaya çalışılmıştır.¹⁶ En nihayetinde, kanun teklifi 21

---

¹⁴ *Proposition de loi relative au devoir de vigilance des sociétés mères et des entreprises donneuses d'ordre, n° 1519*, 2013, <https://www.assemblee-nationale.fr/14/propositions/pion1519.asp>, Erişim Tarihi: 09.10.2021.

¹⁵ *Proposition de loi relative au devoir de vigilance des sociétés mères et des entreprises donneuses d'ordre, n° 501*, <https://www.assemblee-nationale.fr/14/ta/ta0501.asp>, Erişim Tarihi: 09.10.2021

¹⁶ Fransa Anayasa yasama süreci ile ilgili olarak Ulusal Meclis tarafından kabul edilen tasarıların Senato tarafından kabul edilme şartını aramaktadır. Bu sebeple, Ulusal Meclis tarafından kabul edilen tasarı Senato'ya gönderilir. Senato'nun kanun tasarısını reddetmesi halinde kanun tasarısı tekrar Ulusal Meclis'e gönderilir. Ulusal meclis tarafından hazırlanan kanun tasarısı ikinci kez Senato'ya gönderilir ve tasarı reddedilirse, Fransa Anayasa'sının 45 maddesi uyarınca ortak bir komisyon kurulur. Ulusal Meclis ve Senato üyelerinden oluşan ortak komisyonda hazırlanan tasarı Ulusal Meclis'e ve Senata'ya gönderilir. Eğer komisyon tarafından hazırlanan kanun tasarısı Ulusal Meclis ve Senato anlaşmaya varamazsa hükümet, tasarıyı Ulusal Meclis'e gönderebilir. Ulusal Meclis bu durumda ortak komisyon tarafından hazırlanan kanun tasarısını kabul edebilir veya

Şubat 2017 tarihinde Ulusal Meclis toplantısına katılan 103 parlamenterden 94'ünün olumlu oyu ile kabul edilmiştir.¹⁷

Kabul edilen kanun, son olarak, 23 Mart 2017 tarihinde Anayasa Konseyi'nin kararı ile değiştirilmiştir. Anayasa Konseyi, Kanun'un 1. maddesi'nin son fıkrasında düzenlenen şirketlerin özen planının hazırlanmaması veya etkili bir şekilde uygulanmaması halinde 10 milyon Euro'ya kadar *sosyal tazminat (civil amende)* ödenmesini düzenleyen hükmünü, kanunilik prensibini yerine getirmediği gerekçesi ile iptal etmiştir. Bu kapsamda, hukuka aykırılığın veya meydana gelen zararın ciddiyeti dikkate alınarak 10 milyon Euro'ya kadar hükmedilen sosyal tazminatın üç kez tekrarlanabileceğini düzenleyen Kanunun 2. maddesinin 3. Fıkrası ve sosyal tazminatın yerel para birimleri cinsinden hükmedilebileceği hakkında olan 3. maddesi¹⁸ de Anayasa'ya aykırı bulmuştur. Sosyal tazminat ile ilgili olarak, Anayasa Konseyi, söz konusu tazminatın şirketlerin cezalandırılma amacına hizmet ettiğini belirterek öngörülen cezanın kanunilik şartını sağlamadığını belirtmiştir. Bu kapsamda, Konsey, özen görevini ve özen planını düzenleyen hükümlerin belirsiz olduğunu belirterek belirsizlik karşısında sosyal tazminatı düzenleyen hükümlerin, şirketlerin keyfi bir şekilde cezalandırılmasına hizmet edebileceği kaygısı ile ilgili söz konusu hükümleri iptal etmiştir.¹⁹ Bununla beraber, Anayasa Konseyi incelemesi kapsamında sadece belirli şartları sağlayan şirketlere yönelik olarak getirilen özen yükümlülüğünün ayrımcılık yasağını ihlal ettiği, şirketlerin yerleşik ticari ilişkileri bakımından özen yükümlülüğü bulunduğunu düzenleyen hükümlerin ve kanun kapsamında mahkemeden talepte bulunacak menfaat sahiplerinin belirsizlik taşıdığı ile ilgili olarak ileri sürülen itirazları ise reddetmiştir.

Senato'ya gönderildiği haliyle Ulusal Meclis'te kabul edilen kanun tasarısını kabul edebilir. Bkz. *Fransa Anayasası* md. 45.

¹⁷ Discussion en séance publique 1 ère séance du mardi 21 février 2017, <https://www.assemblee-nationale.fr/14/cr/2016-2017/20170121.asp#P978388>, Erişim Tarihi: 09.10.2021

¹⁸ Kanun koyucunun Fransa'ya bağlı Wallis-et-Futuna adalarının yerel para birimi dikkate alınarak söz konusu hükmü eklediği belirtildiği Anayasa Konseyi yorumu için bkz. *Commentaire Décision* n° 2017-750 DC, 23 Mart 2017.

¹⁹ 23 Mart 2017 tarihli Anayasa Konseyi kararı için bkz. *Décision* n° 2017-750 DC du 23 mars 2017, para. 13.

Bununla beraber, sivil toplum örgütleri, sosyal tazminat düzenlemesinin Anayasa'ya aykırı bulunmasını şirketlerin özen görevlerini yerine getirmelerini olumsuz etkileyecek bir unsur olarak değerlendirmiştir. Zira, gerçekten de özen görevinin yerine getirilmesini sağlayacak caydırıcı bir mekanizmanın eksikliği şirketlerin yükümlülüklerini yerine getirmekten imtina etmesine imkân tanımaktadır. Ancak, yine de sivil toplum örgütleri kanunun kabul edilmesini memnuniyetle karşılanmıştır.²⁰ Benzer şekilde, Fransa tarafından yürütülen çalışmalar ve nihayetinde 23 Mart 2017 tarihinde kabul edilen Özen Görevi Hakkında Kanun, BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Çalışma Grubu tarafından da önemli bir gelişme olarak kabul edilmiştir.²¹

Yasama süreci içerisinde ilk kanun teklifinden kabul edilen tasarıya kadar geçen sürede, şirketlerin özen yükümlülüğü büyük ölçüde sınırlandırılmış ve şirketler lehine yorumlanabilecek şekilde değiştirilmiştir. Şirketlere özen görevi kapsamında getirilen yükümlülüklerin sınırlandırılması veya düzenlemelerin şirketler lehine yorumlanabilecek şekilde değiştirilmesi, Fransız kanun koyucunun iş dünyası ve insan hakları prensiplerini hukuk sistemine aşamalı olarak adapte etme niyetinde olduğunu göstermektedir. Kanun koyucunun bu tercihi yerinde kabul edilebilir. Gerçekten de insan hakları özen sorumluluğu ile birlikte klasik hukuki sorumluluk ve kişiler hukuku prensipleri fazlasıyla farklılaşmaktadır.²² Dolayısıyla, hukuk

---

²⁰ Bkz. *Friends of the Earth International*, France adopts corporate duty of care law, 2017, https://www.foei.org/press_releases/france-adopts-corporate-duty-care-law, bununla beraber, *Sherpa*, France adopts corporate duty of vigilance law: a first historic step towards better human rights and environmental protection, 2017, <https://www.asso-sherpa.org/france-adopts-corporate-duty-of-vigilance-law-a-first-historic-step-towards-better-human-rights-and-environmental-protection>, Erişim Tarihi:23.11.2021.

²¹ Fransa Ulusal Meclisi'nde kanunun kabul edilmesini takiben BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Çalışma Grubu tarafından yapılan açıklama için bkz. *OHCHR*, UN expert group welcomes legislative efforts in France and other countries to address adverse business human rights impacts, 2017, <https://ohchr.org/Documents/Issues/TransCorporations/2017-03-23> Erişim Tarihi:22.11.2021.

²² İnsan hakları özen sorumluluğu ile birlikte muhtemel risklerin önlenmesi ve önlem mekanizmaları oluşturulması üzerinden hukuki sorumluluk belirlenmektedir. Ayrıca, hâkim şirket üçüncü kişilerin iş ve eylemlerden sorumlu kabul edilir. Bu durumun klasik kişiler hukuku bakımından değerlendirilmesi için bkz. *Mares (2017)* sf. 266-296.

sistemi içerisinde yapılacak bu denli köklü bir değişiklik faydadan çok kaosa sebep olma riskini barındırır.

1.4. Kanun Koyucunun Tercih Ettiği Anlayış ve Tercih Edilen Anlayışın Değerlendirilmesi

1.4.1. Kanun Kapsamında Özen Planı Hazırlamakla Yükümlü Olan Şirketlerin Belirlenmesi

Özen Görevi Hakkında Kanun ile Ticaret Kanunu'na eklenen madde L. 225-102-4 Kanun kapsamında özen görevi bulunan şirketleri tanımlamaktadır. İlgili hüküm uyarınca; *Birbirini takip eden iki mali yılın sonunda, merkez ofisi Fransa sınırları dahilinde olan şirketler için şirketin doğrudan ve dolaylı iştirakleri ile birlikte hizmetinde en az beş bin çalışan veya merkez ofisi Fransa sınırları içerisinde veya yurtdışında olan şirketler için şirketin doğrudan veya dolaylı iştirakleri ile birlikte hizmetinde en az on bin çalışan olması halinde söz konusu şirket etkili bir önlem planı oluşturmalı ve uygulamalıdır.*²³

Görüleceği üzere hükmün uygulama alanı merkezi Fransa'da olan şirketler ve olmayanlar bakımından farklıdır. Temel kriter ise şirketin doğrudan ve dolaylı olarak kontrol ilişkisi içerisinde bulunduğu iş ortakları bünyesinde çalışan kişi sayısı üzerinden belirlenmiştir.²⁴ Fransız kanun koyucunun kanun kapsamında kabul ettiği şirketlerin Fransa merkezli olması ise özen yükümlülüğünün Fransa'nın yargı alanı içerisinde bulunan şirketler üzerinde sonuç doğurması itibariyle olağan bir durum olarak görülmelidir. Ayrıca, kanun uyarınca aslen yükümlü olan hâkim şirkettir. Bu kapsamda, hâkim şirketin tedarikçileri ve sözleşmesel ilişki içinde bulunduğu diğer kişi ve kurumlara yönelik herhangi bir yükümlük yüklenmemiştir. Dolayısıyla, sadece hâkim şirketin özen görevine ve özen görevine bağlı olarak

---

²³ Şirketin yurt dışındaki iş gücünün hesaplaması bakımından belirsiz olduğu ve çalışan sayısının hesaplanması ile ilgili olarak genel hükümlerin uygulanacağı hakkında bkz. *Duthilleul/Jouvenel (2020)* sf. 17, bununla beraber, ilgili hüküm için bkz. *Fransa İş Kanunu* md. L1111-2 ve L1111-3.

²⁴ Kanunun kapsamına giren şirketler bakımından yapılan söz konusu ayırımın eşitlik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa'ya aykırı olduğu iddia edilmiştir. Anayasa Konseyi, yasa koyucu tarafından yapılan bu ayırımın kanunun amacına uygun olduğunu belirterek ayırımı Anayasa'ya uygun bulmuştur. Bkz. *Décision* n° 2017-750 DC du 23 Mars 2017, para. 20.

sorumluluğuna başvurulabilmektedir. Önlem planı oluşturacak ve önlem planının uygulanmasını sağlayacak olan hâkim şirkettir.

Bununla beraber, Fransa Ticaret Kanunu'nda düzenlenen bütün ticari kuruluşlar Özen Görevi Hakkında Kanun'un kapsamına girmemektedir. Fransa Ticaret Kanun'una eklenen hükümlerin yer aldığı başlık ve ilgili diğer hükümlere yapılan atıflar dikkate alındığında belirli ticari kuruluşların Kanun'un kapsamına girdiği görülmektedir.²⁵ Bu kapsamda, Fransa Ticaret Kanun'unda düzenlenen anonim şirketler ve anonim şirketler gibi genel kurulu olan ve yönetim raporu yayınlama yükümlülüğü bulunan komandit şirketler ve kolaylaştırılmış anonim şirketler (*Sociétés par Actions Simplifiées*)²⁶ Özen Görevi Hakkında Kanun'a uygun hareket etme yükümlülüğü altındadır. Ancak, sınırlı sorumluluğu olan anonim şirketler ve kolektif şirketler kapsam dışında kabul edilmektedir.

Görüldüğü üzere, kanun koyucu ticari kuruluşlar özelinde bazı şirket türlerine Özen Görevi Hakkında Kanun ile çeşitli yükümlülükler getirmiş ve bazılarını ise bu yükümlülüklerden muaf tutmuştur. Ancak, bu noktada dikkat edilmesi gereken konu, muaf tutulan ticari kuruluşların insan hakları özen sorumluluğu bulunup bulunmadığıdır. Her ne kadar, ilgili L.225-102-4 kapsamında muaf tutulan ticari kuruluşların özen planı hazırlama ve yayınlama yükümlülüğü bulunmamaktaysa da bu söz konusu şirket türlerinin insan hakları konularında özenli hareket etmeyebileceği anlamına gelmemektedir. Kapsayıcı bir yorum ile birlikte bütün şirketlerin özen yükümlülüğü olduğu ancak kanun kapsamında belirlenen şirket türlerinin kanunda düzenlenen ek yükümlülükleri yerine getirmesi gerektiği kabul edilmelidir. Bu bakımdan, bu şirketlerin raporlama, plan hazırlama gibi özellikli sorumlulukları bulunmaktadır. Nitekim, BM Rehber İlkeleri'nde belirtildiği üzere

---

²⁵ Kanun hükmünün yerleştirildiği hükümler itibariyle Kanun kapsamına giren şirketler için bkz. *Duthilleul/Jouvenel (2020)* sf. 17

²⁶ Kolaylaştırılmış Anonim Şirketler'in (*Sociétés par Actions Simplifiées*) kanun kapsamında olup olmadığı tartışması için bkz. *Brabant/Savourey*, sf. 3

şirketlerin insan haklarına saygılı faaliyette bulunması şirketin büyüklüğünden, sektöründen, yapısından bağımsız olarak bütün şirketlerin ödevidir.²⁷

1.4.2. Özen Planı Hazırlamaktan Muaf Tutulan Şirketler

Kanunun ikinci fıkrası ise yukarıda belirtilen ilk fıkranın istisnası mahiyetindedir: *'Birinci fıkra da öngörülen şartları sağlayan iştirakler veya Ticaret Kanunu'nun L. 233-3 maddesi anlamında kontrol altında bulunan şirketler, kontrol eden şirketin bütün iştiraklerini veya kontrol ettiği şirketleri kapsayacak şekilde kendi faaliyet alanına uygun olarak özen planı hazırlaması ve uygulaması halinde birinci fıkra da öngörülen yükümlülüklerini yerine getirmiş kabul edilir.'*²⁸

Söz konusu ikinci fıkra uyarınca Kanun'da belirtilen şartları sağlayan ancak hâkim şirketin iştiraki konumunda olan şirketlerin özen planı hazırlama yükümlülüğü bulunmamaktadır. Bu istisnai hüküm, hâkim şirketin etkili bir özen planı hazırlaması ve uygulaması şartına bağlıdır. Dolayısıyla, hâkim şirkete yüklenen sorumluluk, Fransa Ticaret Kanunu'nun L.233-3 hükmü uyarınca kontrol ettiği ve kanun kapsamında belirlenen şartları sağlaması itibariyle yükümlülük altında olan şirketlerin de özen görevini kapsamaktadır.

Kanun'un ikinci fıkrası kapsamına giren şirketlerin belirlenebilmesi için ayrıca iştirak kavramının ve Ticaret Kanunu L.233-3 anlamında kontrol altında bulunan şirketlerin belirlenmesi gerekmektedir. Fransa Ticaret Kanunu L.233-1 uyarınca iştirak, bir şirketin diğerinin yarısından fazla sermayesine sahip olması olarak tanımlanmaktadır. Bununla beraber, Ticaret Kanunu'nun L.233-3 hükmü anlamında tanımlanan kontrol ilişkisi ise daha kapsamlıdır. Ticaret Kanunu'nun L.233-3 hükmü uyarınca: 1) bir şirketin bir diğerinin doğrudan veya dolaylı olarak Genel Kurul'daki oy hakkının yarısından fazlasına sahip olması, 2) sözleşmesel ilişki kapsamında Genel Kurul'daki oy hakkının yarısından fazlasına sahip olması, 3) sahip olduğu oy hakkı ile Genel Kurul'da karar alabilmesi, 4) şirketin idari,

²⁷ Bkz. *BM Rehber İlkeler* md. 14.

²⁸ Bkz. *Fransa Ticaret Kanunu* md. L.225-102-4 (2).

yönetim veya denetim kadrolarını belirleyebilecek oy hakkına sahip olması, 5) doğrudan veya dolaylı olarak toplam oy hakkının yüzde 40'ına sahip olduğunda ve diğer hissedarların kendinden daha yüksek bir oy hakkına sahip olmaması ve 6) iki veya daha fazla kişinin bir araya gelerek Genel Kurul'da karar aldırarak şekilde birlikte hareket etmesi halinde kontrol ilişkisinin var olduğu kabul edilmektedir.

İkinci fıkranın pratik faydası dikkate alındığında, hâkim şirketin, bir iştirakinin veya L.233-3 anlamında kontrolü altında olan şirketin hukuka uygun bir özen planı hazırlamadığı veya uygulamadığı gerekçesi ile sorumluluktan kaçınabilmesi mümkün değildir. Bu sebeple, sorumluluk bir kez daha hâkim şirket üzerinde toplanmaktadır.²⁹ Ayrıca, oluşturulacak özen planının nitelikli ve etkili olması gerekmektedir. Zira, hâkim şirket sadece özen planında iştiraklerine ve kontrol ettiği şirketlere yönelik değerlendirmede bulunarak sorumluluktan kurtulamayacaktır. Özen planının nitelikli ve etkili olmaması halinde iştiraklerinin iş ve eylemleri sebebiyle de hâkim şirketin sorumluluğuna başvurulabilecektir. Benzer şekilde, hâkim şirketin iştiraki konumunda veya kontrolü altında olan bir şirketin kanunda belirtilen muafiyet şartlarını sağlamasına rağmen, hâkim şirketin etkili bir özen planı hazırlamaması durumunda bu şirketin söz konusu muafiyet hükmünden yararlanması mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla, bu şirketin muafiyet şartlarını sağlamasına karşılık L.225-102-4 anlamında özen planı hazırlaması ve uygulaması gerekmektedir.

Buna karşılık, iştirak veya L.233-3 anlamında kontrol kavramının ise sınırlı olduğu gözükmektedir. Zira, bir şirketin diğerini, genel kurulunda sahip olduğu oy hakkının ötesinde kontrol etmesi mümkündür. Benzer şekilde, L.233-3 anlamında bir kontrol ilişkisi ancak Fransa Ticaret Kanunu'nun uygulama alanı içerisinde tespit edilebilecektir. Çok uluslu şirketlerin farklı ülkelerde sahip olduğu şirketler bakımından tabi oldukları ülkenin mevzuatı kapsamında şirketin yönetim veya genel kuruluna verilen yetkiler farklı olabilir ve dolayısıyla farklı kontrol ilişkileri

---

²⁹ Bkz. *Brabant/Savourey*, sf. 18.

meydana gelebilir. Ancak, söz konusu hükmün özen planı hazırlamakla yükümlü şirketlerin belirlenmesi özelinde bir kontrol ilişkisine dair olduğu unutulmamalıdır. Bu bakımdan, Kanun'un özen planı kapsamında değerlendirilmesi gereken kişi ve kuruluşlar ile ilgili olarak etki alanını belirlediği L.225-102-4 hükmünün 3. fıkrasındaki kontrol anlayışı muafiyet şartları özelinde belirlenen kontrol ilişkisinden farklıdır.

1.4.3. İşçi Sayısının Belirlenmesi ve Hesabı

İşçi sayısının nasıl tespit edilebileceği değerlendirilmesi gereken bir diğer konudur. Fransa Ticaret Kanunu genelinde veya şirketlerin özen görevine yönelik düzenlemelerin yer aldığı ilgili hükümlerde işçi sayısının hesaplanma yöntemi belirtilmemiştir. Şirketlerin iş gücünün hesaplanmasına yönelik düzenlemeler Fransa İş Kanunu'nun L.1111-2 ve L.1111-3 hükümlerinde yer almaktadır. Ancak, söz konusu hükümler çevresinde her işçi, iş gücü hesaplamasında dikkate alınmamaktadır. Örneğin, çıraklar, istihdam desteği verilen işçiler veya şirketin faaliyet gösterdiği diğer ülkelerdeki farklı işçi statüleri hesaba dahil edilmemektedir.³⁰ Bu kapsamda, özen görevi bulunan şirketlerin toplam işçi sayısına yönelik olarak belirlenen şartı sağlayıp sağlamadığı değerlendirilirken Fransa İş Kanun'undaki ilgili hükümlerin kapsam dışında bıraktığı gruplar, şirketin yurt dışındaki iş ortakları nezdinde çalışan ve ilgili ülkenin iş kanuna göre Fransa İş Kanunu'ndan farklı şekilde tanımlanan işçiler hesaba dahil değildir. Dolayısıyla, işçi sayısının belirlenmesi bakımından Kanun'un kapsayıcı bir anlayış benimsemediği görülmektedir. Bu durum, hâkim şirketlerin, kanundan doğan yükümlülüklerini yerine getirmemelerine alan açabilir. Zira, hâkim şirket, işçi sayısı hakkında yanlış bir beyan verebilir veya işçi sayısı hesabına dahil edilmeyen statülerde işçiler çalıştırabilir. Bu sebeple, işçi sayısının hesaplanması bakımından somut ve daha kapsayıcı düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır.

---

³⁰ *Ibid*, sf. 7.

1.4.4. Kanun'un Kapsamına Giren Şirketlerin Somut Olarak Belirlenmesi

Uygulamada, Özen Görevi Hakkında Kanun'un kapsamına giren şirketlerin isimleri ve sayısı resmi olarak belirlenmemektedir. Benzer şekilde, kanunun kapsamına giren şirketleri denetleyecek resmi bir kurum da bulunmamaktadır. Bu durum ise uygulamada hangi şirketlerin özen görevi olduğu noktasında belirsizlik yaratmaktadır. Belirsizlik karşısında ise kanun kapsamında olan şirketlerin tamamı tespit edilememektedir. Dolayısıyla, kanun kapsamında yükümlülük altında olup olmadığı bilinmeyen veya tespit edilemeyen şirketlerin faaliyetleri denetlenememektedir. Bu sebeple, hangi şirketlerin asli yükümlü sıfatıyla özen görevi bulunduğunu tespit etmeye imkân tanıyacak yöntem belirlenmesi veya özen görevi bulunan şirketlerin liste yapılarak ilan edilmesi tavsiye edilmektedir.³¹ Ayrıca, sivil toplum kuruluşları şirketler tarafından yayınlanan özen planlarını denetleyecek ve şirketlerin özen yükümlülüğüne aykırı hareket etmeleri halinde bu şirketlere yaptırım öngörebilecek bir merciye ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir.³²

Bununla beraber, Sherpa, Terre Solidaire ve Business and Human Rights Resource Center isimli sivil toplum kuruluşları tarafından oluşturulan *duty of vigilance radar* projesi özen planı hazırlamakla yükümlü şirketlerin listesini yapmış ve şirketler tarafından yayınlanan planları incelemiştir. Proje kapsamında yapılan inceleme resmi rakamlara dayanmamaktadır. Sivil toplum kuruluşları, kamuya açık olan ve finansman ile ilgili olarak oluşturulan bazı veri tabanları üzerinden söz konusu araştırmayı yürütmüştür. Sivil toplum örgütleri tarafından yapılan araştırma sonucunda, STK'lar 2021 yılı itibariyle 263 şirketin özen yükümlülüğü olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu şirketlerin ise 44'ünün özen planı yayınlamadığı tespit

---

³¹ Kanun kapsamında yükümlülük altında olan şirketlerin sayısına ve isimlerine dair resmi bir bildirim yapılmamıştır. STK'ların bu yönde talebi bulunduğu hakkında bkz. **Barraud de Lageria/Bethoux/Bourguignon/Mias/Penalva-Icher**, *Mise en œuvre de la Loi sur le devoir de vigilance Rapport sur les premiers plans adoptés par les entreprises*, 2019, sf. 4.

³² **Sherpa**, *Création d'une autorité de contrôle en matière de devoir de vigilance : une fausse bonne idée ?*, 2021.

edilmiştir.³³ Dolayısıyla, resmi olmayan veriler dikkate alındığında kanunun uygulama alanının fazlasıyla sınırlı olduğu görülmektedir.

Ancak, her ne kadar Kanun'un uygulama alanının sınırlı olduğu eleştirilebilecek³⁴ ise de doğrudan veya dolaylı olarak Kanun'un etki alanı içerisinde olan kişi ve kurumların sayısı aslen yükümlülük altında olan şirketlerden daha fazladır. İlk olarak, hâkim şirketin, iştirakleri ve iş ortakları ile birlikte Kanun'dan doğan yükümlülüklerini yerine getirebilmesi amacıyla özen planı hazırlayacak olması kanunun uygulama alanını genişletmektedir. Zira, özen planı hâkim şirketin veya talimat veren şirketlerin kendi aktivitelerinin ötesinde, Fransa Ticaret Kanunu'nun L.233-16 hükmü uyarınca kontrol ettiği şirketlerin, tedarikçilerin ve yerleşik ticari ilişkileri bulunan iş ortaklarının faaliyetlerini de kapsamaktadır. Hâkim şirket, hazırlayacağı özen planında Kanun'dan doğan sorumluluğunu yerine getirebilmek amacıyla diğer iş ortaklarının insan hakları özen sorumluluğunu yerine getirip getirmediğini denetlemelidir. Bununla beraber, kanunun kapsamına girmeyen şirketlerin, kanun kapsamında yükümlülük altında olan şirketlerin ticari uygulamalarını takip edeceği unutulmamalıdır. Kanun kapsamında olmayan şirketlerin, hâkim şirketlerin insan hakları özen yükümlülüklerine yönelik çalışmalarını kendi ticari ilişkilerinde de uygulayacağı ve bu sebeple, dolaylı olarak kanunun uygulamasından etkilenebileceği düşünülebilir.

---

³³ Bkz. *Sherpa/Terre Solidaire Le Radar de Devoir de Vigilance (2021)* sf. 1.

³⁴ Nike, Zara gibi kötü bir şöhrete sahip şirketlerin kanunun kapsamına girmemesi sebebiyle kanun koyucunun tercihi eleştirilmektedir. Yazar, Birleşik Krallık'ta 2010 tarihli Yolsuzlukla Mücadele Kanunu, '*Bribery Act*' a atıfla Fransa sınırları üzerinde ticari faaliyette bulunan şirketlerin kapsama alınması yönünde yapılacak bir düzenlemenin isabetli olacağı görüşündedir bkz. *Schiller (2017)*, sf. 3, bununla beraber, Birleşik Krallık Modern Kölelik Kanunu'nda (*Modern Slavery Act 2015*) ise 36 milyon pound cirosu olan şirketlerin her mali yıl beyanda bulunma yükümlülüğünün olması hakkında bkz. *Bright (2018)* sf. 12.

1.5. Hakim Şirket Tarafından Hazırlanan Özen Planının Sınırları

Özen Görevi Hakkında Kanun kapsamında hâkim şirketin, yavru şirketleri, tedarikçileri, sözleşmesel ilişki içerisinde bulunduğu kişi ve/veya şirketler dahil olmak üzere iş ilişkilerinde özenli hareket etme yükümlülüğü bulunmaktadır.³⁵ Bu kapsamda, söz konusu iş ilişkilerinin belirlenmesi gerekmektedir. Özen planı öncelikle şirketin kendi faaliyetleri ile ilgilidir. Dolayısıyla, kendi faaliyetleri ile ilgili olduğu ölçüde doğrudan veya dolaylı olarak kontrol ettiği ticari kuruluşlar, yerleşik ticari ilişkileri, tedarikçileri, yüklenicileri³⁶ ve/veya sözleşmesel ilişki içerisinde olduğu diğer iş ortaklarının faaliyetlerini kapsamaktadır³⁷. Bu kapsamda, hâkim şirket, özen planında tedarikçilerinin ve diğer yüklenicilerinin faaliyetlerini de dikkate alarak insan hakları ihlalleri karşısında mevcut ve muhtemel riskleri tespit ettiğini, söz konusu risklerin önlenmesi amacıyla çözümler üretildiğini ortaya koymakla yükümlüdür.

1.5.1. Tedarik Zinciri Kapsamında Sorumluluğun Belirlenmesi

Kanun koyucu, hâkim şirketin tedarik zinciri bakımından sorumluluk ilişkisini düzenlemektedir. Bu kapsamda, tedarik zinciri içerisinde yer alan şirketlerin özen görevi olduğundan bahsedilemeyecektir. Tedarik zincirinin insan haklarına uygun faaliyet göstermesi bakımından sorumlu olan hâkim şirkettir. Bu bakımdan, tedarik zincirinin hangi aşamasına kadar hâkim şirketin sorumluk altında olduğu belirli değildir. Zira, hâkim şirketin bütün tedarik zincirinin tamamıyla tespit edilmesi ve pratik açıdan tedarik zinciri içerisinde yer alan bütün kişi ve kuruluşların

---

³⁵ *Fransa Ticaret Kanunu* md. L.225-102-4

³⁶ Meclis görüşmelerinde tedarikçiler '31 Aralık 1975 tarihli ve 75-1334 Numaralı Yükleniciler Hakkında Kanun'un 1. maddesinde '*Yüklenici, girişimcinin operasyonel faaliyeti kapsamında kendi sorumluluğuna tabi olarak yüklenici olarak belirlenen bir kişi ile bir sözleşmenin kısmen veya tamamen veya kamu ihalesinin ile iş sahibi arasında kurulan bir sözleşmenin yerine getirilmesini sağlamak üzere kurmuş olduğu alt sözleşmedir.*' şeklinde tanımlanmaktadır. Görüşmelerde çok uluslu şirketler bakımından yüklenici ilişkisinin belirlenmesindeki zorluğa dikkat çekilmiştir. Bkz. 15 Mart 2015 tarihli ve 2628 Sayılı Meclis Toplantısı sf. 65, <https://www.assemblee-nationale.fr/14/rapports/r2628.asp>, Erişim Tarihi: 16.10.2021.

³⁷ Şirketlerin potansiyel hak ihlalleri karşısında hazırlıklı olması gerektiği hakkında bkz. *OHCHR* (7 Şubat 2007) sf. 6 para. 26

denetlenmesi mümkün değildir. Tedarik zincirinin derecelendirilerek, birinci ve ikinci derece olmak üzere kriterler belirlenmesi halinde hâkim şirketin sorumluluğunun daha öngörülebilir olması mümkündür. Ancak, bu durumda hâkim şirketin sorumluluğunun kapsamı daraltılmış olacaktır.³⁸ Dolayısıyla, sorumluluğun bu şekilde sınırlandırılması hâkim şirketin sorumluluktan kurtulmak üzere dolaylı ilişkiler üzerinden sorumluluktan kaçınması şeklinde risklere sebep olabilir. Bu sebeple, hâkim şirketin tedarik zinciri bakımından belirli bir dereceye kadar sorumlu tutulmasındansa, tedarik zinciri içerisinde ticari ilişkilerin ne ölçüde tespit edilebilir olduğu incelenmelidir. Bu kapsamda, hâkim şirketin sorumluluğu tedarik zinciri içerisinde kendisi tarafından bilinebilir olduğu bütün ilişkileri içerecek şekilde geniş yorumlanması gerekir. Zira, hâkim şirketin birinci veya ikinci derece tedarik zinciri içerisinde olmayan ancak hak ihlallerine sebep olduğu veya olma riski bulunduğu bilinen tedarikçilerinin iş ve eylemlerinden sorumlu olmadığı kabul edilmemelidir. Bu durumda da hâkim şirketin tedarik zinciri içerisinde meydana gelen mevcut ve muhtemel riskler karşısında özenli hareket ettiğini ortaya koyması gerekir.

1.5.2. Hâkim Şirketin Yerleşik Ticari İlişkileri

Hâkim şirketin hazırlayacağı özen planında sadece kontrol ettiği kurumlar değil, aynı zamanda ticari ilişkileri özelinde de gerekli özen çalışmalarını yürütmesi gerekmektedir. Hâkim şirketin ticari ilişkileri bakımından belirlenen kriter ise *yerleşik ticari ilişkileri (une relation commerciale établie)* üzerinden belirlenmiştir. Özen Görevi Hakkında Kanun'da yerleşik ticari ilişkiler tanımlanmış bir kavram değildir. Buna karşılık, ticaret kanunu kapsamında farklı hükümlerde aynı kavrama yer verilmektedir.³⁹

---

³⁸ Bkz. *Duthilleul/Jouvenel* (2020), sf. 22, bununla beraber, tedarik zincirinin tespitindeki pratik zorluklar sebebiyle sadece şirketlerin doğrudan ilişkileri bulunan tedarikçilerinin özen planı kapsamında kaldığı hakkında bkz. *Schiller* (2017) sf. 4.

³⁹ 'Yerleşik Ticari İlişkiler' kavramı Fransa Ticaret Kanunu kapsamında 'Rekabeti Sınırlayan Uygulamalar' başlık altında L. 442-1-6 ve 'Rekabete Aykırı Uygulamalar' başlık kapsamında L. 420-2 hükümlerinde yer almaktadır.

Yerleşik ticari ilişkiler kavramı, Fransız hukuk sistemi içerisinde ağırlıklı olarak mahkeme içtihatları ile tanımlanmaktadır. Kavram, Fransa Ticaret Kanun'unda rekabet hukukunu düzenleyen hükümler arasında yer almaktadır. Bu kapsamda, Fransız Mahkemeleri söz konusu kavramı rekabet hukuku üzerinden değerlendirmiştir. Bu kapsamda, yerleşik ticari ilişkilerin sözleşmesel bir ilişki kapsamında kurulması gerekmemektedir. Zira, bir ticari ilişki tarafların iş ve eylemleri üzerinden yerleşik hale gelmiş olabilir.⁴⁰ Ayrıca, mahkemeler yerleşik ticari ilişki üzerine değerlendirme yaparken taraflar arasında ne kadar süredir devam eden bir ticari ilişki bulunduğunu, taraflar şirket arasındaki ticari ilişkinin hangi sıklıkla devam ettiğini ve ticari ilişkilerinin hacminde artış olup olmadığı yönünde incelemeler gerçekleştirmektedir.⁴¹ Bu kapsamda, mahkeme kararlarında edimlerin ifa edilmesi itibarıyla sona eren bir sözleşme veya zaman içerisinde taraflar arasında farklı tarihlerde yenilenen sözleşmeler üzerinden kurulan ticari ilişkilerin de yerleşik ticari ilişki kapsamında değerlendirilebileceğine dikkat çekilmektedir.⁴²

Özen Görevi Hakkında Kanun kapsamında yerleşik ticari ilişki kavramı tanımlanmamış ise de üst mahkemenin kararı ticaret mahkemelerinin benimsediği anlayışa ışık tutmaktadır. Bu kapsamda, hâkim şirketin yerleşik ticari ilişkileri her olay özelinde ayrıca değerlendirilecektir. Mahkemeler, hâkim şirketin yerleşik ticari ilişkisini süre, devamlılık ve sıklık bakımından inceleyecektir. Ayrıca, Ticari ilişki içerisinde bulunan gerçek veya tüzel kişinin tacir olması şartı

---

⁴⁰ Bkz. Pariz Temyiz Mahkemesi, 1 Aralık 2004, Lettre distrib., Haziran 2005

⁴¹ 'Bir ticari ilişkinin yerleşik olup olmadığı kararlaştırılırken içtihatla taraflar arasındaki ilişkinin süresi, ilişkinin devamlılığı, gerçekleşen işlem hacminin önemi ve gelişimi gibi birçok kriter birlikte değerlendirilmektedir. Süre ile ilgili kriterler ağır basmakla beraber bütün bu kriterler yerleşik ticari ilişkinin varlığı bakımından belirleyicidir' Cour d'appel de Paris, Pôle 1 - chambre 2, 11 février 2021, n° 20/14383 <https://www.doctrine.fr/d/CA/Paris/2021/CE01C274442E02E4A0347>. Erişim Tarihi: 12.10.2021

Douai Temyiz Mahkemesi, 2 Mayıs 2006 tarih ve 2006-305035 sayılı kararı (Cour d'appel de Douai, 2 mai 2006, JurisData n° 2006-305035) ile taraflar arasında sözleşme bulunmaksızın 12 yıl devam eden bir ticari ilişkiyi incelediği uyuşmazlıkta 12 yıl süresince tarafların ticari işlem hacmini incelemiş, yıllar arasında ticari işlem hacminin farklılaştığı ve ticari ilişki sona ermeden önce işlem hacminin bulunmadığını tespit ederek taraflar arasında yerleşik bir ticari ilişki bulunmadığına karar vermiştir.

⁴² Fransa Temyiz Mahkemesi, Ticaret Dairesi'nin 15 Eylül 2009 tarih ve 08-19200 sayılı kararı

bulunmamaktadır.⁴³ Hâkim şirketin yerleşik ticari ilişkileri incelenirken ticari ilişki içerisinde olan karşı tarafın gerçek veya tüzel kişi olması mümkündür.

Ancak, bir kereye mahsus düzenlenen veya sona eren sözleşmenin yerleşik ticari ilişki kapsamında değerlendirilmeyebileceği görülmektedir. Özen Görevi Hakkında Kanun ile getirilen hükümler dikkate alındığında ise hâkim şirketin, yerleşik olmayan bir ticari ilişkisi kapsamında meydana gelen *complicity*, suç iştirakinin veya olumsuz etkinin sadece söz konusu ilişkinin yerleşik bir ticari ilişki neticesinde meydana gelmediğini savunarak sorumluluktan kurtulması mümkün değildir. Her hal ve karda, hâkim şirketin yerleşik olmayan ticari ilişkileri bakımından özen görevi bulunduğu kabul edilmelidir. Aksinin kabulü, hâkim şirketin bilerek ve isteyerek bir kereye mahsus bir şekilde suça iştirak ettiği anlamına gelir. Bu yönde bir çıkarımın ise herhangi bir şekilde hukuka uygun kabul edilmesi söz konusu olamaz.

1.5.3. Özen Planı Kapsamında Hâkim Şirketin Doğrudan/Dolaylı Kontrolü Altında Bulunan İş Ortakları

Kanun koyucu, hâkim şirketin özen planı hazırlama ve uygulama yükümlülüğü olan iş ortakları ile özen planında faaliyetleri denetlenmesi gereken iş ortakları arasında ikili bir ayırım yapmıştır. Bu ayırım bakımından kanunda iki farklı kontrol ilişkisi düzenlenmiştir. Özen planı hazırlamaktan ve uygulamaktan muaf tutulan şirketler Fransa Ticaret Kanunu'nun L.233-3 hükmü özelinde belirlenmektedir. Ancak, hâkim şirketin özen yükümlülüğü kapsamında kontrolü altında bulunan iş ortakları ise Ticaret Kanunu'nun L.233-16 hükmü uyarınca belirlenmektedir. Bu kapsamda, L.233-16 hükmü dikkate alınarak belirlenecek kontrol ilişkisi hâkim şirketin özen görevinin sınırlarını düzenlemektedir. Bir başka deyişle, hâkim şirket L.233-16 hükmü uyarınca kontrol ettiği iş ortaklarının iş ve eylemlerinden sorumludur. Dolayısıyla, hâkim şirket söz konusu kontrol ilişkisi üzerinden mevcut ve

---

⁴³ Yerleşik ticari ilişkiler bakımından ilişkinin ticari olmak zorunda olmadığı hakkında bkz. *Schiller* (2017) sf. 4.

muhtemel risklerin önlenmesini sağlayacak şekilde faaliyet gösterdiğini ortaya koymalıdır.

Kanun'un ilgili maddesi uyarınca, hâkim şirket, L.233-16 (II) hükmü anlamında doğrudan veya dolaylı olarak kontrol ettiği şirketlerin, şirket faaliyetlerinin hâkim şirket ile aralarında bulunan ilişki bakımından ilgili olduğu ölçüde özen planında yer vermesi gerekmektedir. L.233-16 (II) hükmü uyarınca hâkim şirketin, bir ticari işletmenin (i) doğrudan veya dolaylı olarak oy haklarına sahip olması, (ii) birbirini takip eden iki mal yıl süre ile idari, yönetim veya denetim organlarında çoğunluğu oluşturması ve şirket üzerinde (iii) kanunların izin verdiği ölçüde bir esas sözleşme hükmüne veya sözleşmesel bir ilişkiye dayanarak hakimiyet kurması hallerinde kontrol ilişkisinin kurulduğu kabul edilmektedir.⁴⁴

Kontrol ilişkisinin L.233-16 (II) hükmünde belirli hallerle sınırlı olduğu ileri sürülebilir. Ancak, Fransa Ulusal Meclisi'nde, Özen Görevi Hakkında Kanun'un esasen Rana Plaza Faciası gibi olayları önleme motivasyonu ile hazırlandığı belirtilmiştir.⁴⁵ Bu yönüyle, kanun koyucunun, hâkim şirketin doğrudan/dolaylı kontrol ettiği iş ortaklarının ötesinde sınırlayıcı olmayan bir kontrol anlayışı öngördüğü kabul edilmelidir. Ayrıca, hâkim şirketin, L.233-16 (II) hükmü ile belirlenen durumların ötesinde herhangi bir ticari işletmenin karar alma süreçleri üzerindeki etki yaratabileceği farklı durumlar da ortaya çıkabilir. Karar alma süreçleri üzerindeki etki sadece yöneticilerin belirlenmesi, doğrudan/dolaylı oy haklarına sahip olunması benzeri durumlarla sınırlı değildir. *De facto* kontrol, hâkim şirketin ekonomik gücü üzerinden yapılacak bir değerlendirmeyi de kapsar. Zira, hâkim şirketin marketteki ekonomik gücü veya cazibesi ile market veya marketteki birçok özne üzerinde kontrol kurabilir. Söz konusu kontrol, hâkim şirket ile ticari ilişki kurmak amacıyla insan hakları standartlarının göz ardı edilerek üretim yapılması ve/veya hizmet sağlanması gibi durumlara sebebiyet verebilir.

---

⁴⁴ *Fransa Ticaret Kanunu* md. L.233-16 (II)

⁴⁵ Ulusal Meclis, 14. Yasama Dönemi, 30 Mart 2015 tarihli Olağan Oturum, <https://www.assemblee-nationale.fr/14/cr/2014-2015/20150193.asp>, Erişim Tarihi: 16.10.2021

Zira, hâkim şirketin ekonomik cazibesi, hâkim şirket ile ticari ilişki kurmak isteyen kişi ve kurumların karar alma süreçleri üzerinde etki doğurabilir. Nitekim, BM Rehber İlkeleri kapsamında da şirketlerin insan hakları özen sorumluluğu meydana gelen kontrol ilişkileri üzerinden belirlenmemektedir.⁴⁶ Zira, bu durumda şirketler kolaylıkla bir iş ortağının L.233-16 (II) kapsamında kontrolü altında olmadığını belirterek sorumluluktan kaçınabilir. Dolayısıyla, şirketlere getirilen özen görevinin L.233-16 (II) hükmünün ötesinde bir sorumluluk öngördüğü kabul edilmelidir.

Bununla beraber, uygulamada L.233-16 hükmü kapsamında hâkim şirketin kontrolü altında bulunan şirketler kolaylıkla tespit edilememektedir. Her ne kadar, Fransa'da vergi, para aklama ve terör finansmanı konularında inceleme gerçekleştirmeye imkân sağlayan bir kayıt sistemi var ise de şirketlerin özen görevi bakımından benzer mekanizma bulunmamaktadır.⁴⁷ Bu durum, hâkim şirketin L.233-16 hükmü kapsamında kontrolü altında bulunan şirketlere dair yanıltıcı beyanlarda bulunması veya hiçbir beyanda bulunmaması sonucunu doğurabilir. Dolayısıyla, şirketler söz konusu tespiti imkân tanıyan bir mekanizmanın eksikliği karşısında özen görevlerini yerine getirmekten imtina edebilir. Uygulamada, vergi, para aklama ve terör konularında olduğu gibi hâkim şirketin kontrolü altında bulunan iş ortaklarının tespitine imkân tanıyan bir düzenlemeye ihtiyaç bulunmaktadır.

---

⁴⁶ Bkz. *OHCHR (15 Mayıs 2008)* sf.6 para.17.

⁴⁷ Fransa hukuk sisteminde kara para aklama ve terörizm finansmanının önlenmesi amacıyla şirketlerin iştiraklerini özel bir veri tabanı üzerinden beyan etme yükümlülüğü bulunmaktadır. Benzer bir uygulamanın özen görevi kapsamında gerçekleştirilebileceği hakkında bkz. *Duthilleul/Jouvenel (2020)* sf. 17.

1.6. Hâkim Şirket Tarafından Hazırlanan ve Uygulanan Özen Planları

Özen planı, insan hakkı ihlallerinin meydana gelmeden önce önlenmesini hedeflemektedir. Bunun için hâkim şirket, öncelikle insan hakkı ihlallerine sebep olabilecek durumları tespit etmelidir. Bu kapsamda, hâkim şirket öncelikle mevcut ve muhtemel riskler belirlemeli ve risklerin gerçekleşmesini önleyecek adımları atmalıdır. Yukarıda açıklandığı üzere özen planları asli yükümlü olan hâkim şirketler tarafından hazırlanmaktadır. Fransa Ticaret Kanunu'nun ilgili hükümleri uyarınca kanun kapsamına giren ve hâkim şirketin L.233-16 hükmü uyarınca kontrolü altında kabul edilen iş ortakları muafiyete tabidir. Bu muafiyet ise hâkim şirket etkili bir plan hazırladığı ve uyguladığı ölçüde geçerlidir. Ayrıca, hâkim şirket, hazırlayacağı özen planında kontrol ettiği şirketler, tedarikçileri ve yerleşik ticari ilişkileri dahil olmak üzere kapsamlı değerlendirmelere yer vermelidir.

Fransa Ticaret Kanunu'nun L.225-102-4 (4) hükmü özen planlarının içeriğini düzenlemektedir. İlgili hüküm uyarınca özen planı, şirketin paydaşlarının katılımı ile hazırlanmalıdır. Bu kapsamda, mümkün olduğu ölçüde hâkim şirketin iş ortaklarının, iş ortaklarının kendi paydaşlarının ve yerel düzeyde hâkim şirket tarafından gerçekleştirilen projelerin etki alanı içerisinde kalan diğer paydaşların katılımı da desteklenmektedir. Özen planı kapsamında; (i) riskleri tespit, analiz ve hiyerarşisize edecek şekilde bir haritalama çalışmasına yer verilmeli (ii) risk haritasına uygun olarak tedarikçilerin, yüklenicilerin ve yerleşik ticari ilişkilerin düzenli olarak denetlenmesi gerekmekte, (iii) söz konusu denetime imkan tanıyan usuller geliştirilmeli (iv) risklerin giderilmesi ve ciddi insan hakkı ihlallerin önlenmesi için gerekli önlemler alınmalı (v) hakim şirket tarafından sendikal örgütlerin katılımı ile mevcut ve muhtemel risklere dair bir erken uyarı mekanizması oluşturulmalı ve (vi) alınan önlemlerin etkili bir şekilde uygulanıp uygulanmadığı takip edilmeli ve düzenli bir şekilde önlemler üzerine değerlendirme yapılmalıdır. Bununla beraber, ilgili hüküm kapsamında, idare tarafından gerekli görülmesi halinde hâkim şirketin iştirakleri ve faaliyet gösterilen

bölgenin şartları dikkate alınarak özen planının kapsamına dair ek düzenlemeler yapılabileceği belirtilmektedir.⁴⁸

1.6.1. Özen Planına Hâkim Olan İlkeler

Her ne kadar, Özen Görevi Hakkında Kanun kapsamında BM Rehber İlkeleri'ne uygun faaliyet gösterilmesi şartı bulunmamakta ise de hazırlanacak özen planlarının bu ilkeler doğrultusunda hazırlanması ve uygulanması insan hakları temelli bir anlayış ile faaliyet gösterilmesi bakımından önem taşımaktadır. Söz konusu ilkelere uygun plan hazırlayan ve bu planı uygulayan şirketlerin özen planları bu durumda hak temelli bir anlayışa işaret eder. Benzer şekilde, BM Rehber İlkeleri'ni dikkate alarak özen planı hazırlayan şirketler uluslararası standartları da takip ettiğini ortaya koymuş olur.

Bu kapsamda, şirketlerin insan hakları özen sorumluluğu, şirketlerin faaliyetleri ile ortaya çıkan mevcut ve muhtemel risklerin tespit edilmesine, bu risklerin gerçekleşmeden önce önlenmesine ve oluşturulacak bir telafi mekanizması ile zararın giderilmesine imkan tanır.⁴⁹ Her ne kadar, Özen Yükümlülüğü Hakkında Kanun kapsamında hazırlanan özen planları bakımından açıkça mevcut ve muhtemel risklere dair ikili bir ayırım yapılmamış ise de şirketlerin faaliyetleri ile sebep oldukları olumsuz etkiler bakımından da sorumluluğu bulunduğu kabul edilmelidir. Aksi bir görüş kanunun amacına ters düşer. Bu sebeple, mevcut riskler veya meydana gelen zararlar bakımından da mağdurlar için uygun bir telafi mekanizması oluşturulmalıdır. Potansiyel tehlikeler bakımından ise şirketlerin, zararın meydana gelmesini önleyecek uygun ve gerekli çalışmaları yürütmesi, gerekli önlemlerin alındığını ortaya koyması önem taşır.⁵⁰

---

⁴⁸ Bkz. *Fransa Ticaret Kanunu* md. L. 225-102-4 (6)

⁴⁹ Bkz. *BM Rehber İlkeler* md. 17.

⁵⁰ Bkz. *BM Rehber İlkeler* md. 17, Yorum para. 2.

BM Rehber İlkeleri'nde düzenlendiği üzere etki değerlendirme süreçleri dinamiklidir. Süreç düzenli aralıklarla gözden geçirilerek özen planının etkili bir şekilde uygulanıp uygulanmadığı denetlenmeli, süreç içerisinde meydana gelen veya gelebilecek riskler tespit edilerek risklere karşı önlem alınmalıdır.⁵¹ Bununla beraber, etkili bir özen planı hazırlanması amacıyla paydaşların özen planının hazırlanması ve uygulanması süreçlerinde aktif katılımı sağlanmalıdır.⁵² Riskler karşısında erken uyarı mekanizması oluşturularak⁵³ paydaşların karar alma süreçlerine etkin katılımı sağlanmalıdır. Benzer şekilde, paydaşların şikayetleri dikkate alınarak şikayetlere uygun bir şekilde cevap verilmesi ve şikayetlere karşı çözüm üretilmesi önem taşır.⁵⁴ Hazırlanan özen planlarının ise kamu tarafından denetimi mümkün olmalıdır. Bu sebeple, özen planlarına kamunun erişimi sağlanmalıdır.⁵⁵ Özen Planı Hakkında Kanun'da açıkça belirtilmiş ise de L.225-102-4 (4) hükmünün çerçevesi bu ilkeler ışığında ve hak temelli bir anlayış ile oluşturulmalıdır.

1.6.2. Paydaşların Katılımı

Hâkim şirketin, tedarikçileri, yüklenicileri, yerleşik ticari ilişkileri ve kontrolü altında bulunan iş ortakları açıkça kanunda belirtilen paydaşları olarak dikkat çekmektedir. Ancak, bununla beraber, hâkim şirketin hissedarları, çalışanları, hâkim şirketin borsada işlem görmesi itibariyle yatırımcıları veya hâkim şirketin ürettiği ürünleri kullanan tüketicileri de paydaşları olarak kabul edilir. Böylelikle, paydaş tanımının hâkim şirketin faaliyetlerinden etkilenen bütün gerçek ve tüzel kişileri kapsadığı söylenebilir. Görüleceği üzere şirketlerin paydaşları geniş ve açık uçlu bir kavramdır. Hâkim şirket tarafından hazırlanacak özen planında ise bütün

---

⁵¹ Bkz. *BM Rehber İlkeleri* md.18 Yorumu, bununla beraber, şirketlerin Devam eden süreç içerisinde bilgi toplaması insan hakları özen sorumluluğunun bir parçası olarak yorumlanmaktadır. *Michalowski* (2013) sf. 234.

⁵² Bkz. *BM Rehber İlkeleri* md.18,20,30.

⁵³ Bkz. *BM Rehber İlkeleri* md.20-22, bununla beraber, erken uyarı mekanizması kapsamında çağrı merkezi kurulabileceği ve erken uyarı mekanizması ile geliştirilen sürecin devamlılık arz ettiği hakkında bkz. *OHCHR (7 Nisan 2008)* sf.18 para.63.

⁵⁴ Bkz. *BM Rehber İlkeleri* md. 21 ve 29.

⁵⁵ Bkz. *BM Rehber İlkeleri* md. 16, 21, 25, 31 (e)

paydaşların etki değerlendirmesi sürecine aktif katılımı beklenemez. Bu yönde bir yorum gerçekçi olmayacaktır. STK'ların ve BM Rehber İlkelerinin önerisi doğrultusunda paydaş katılımı bakımından bir öncelik sırası yapılmalıdır. Söz konusu öncelik sırası şirketin faaliyetinden en çok etkilenen paydaşlardan daha az etkilenen paydaşlara göre belirlenecek bir sıralama üzerinden ortaya konulabilir. Bir başka deyişle, şirketlerin paydaşları bakımından bir derecelendirme yapması gerekmektedir ⁵⁶.

Fransa sınırlarının ötesinde meydana gelen veya gelebilecek *adverse impact* veya *complicity* karşısında paydaşların birlikte hareket ederek mevcut ve muhtemel tehlikeleri ortaya çıkarması önem taşır. Fransa sınırları içerisinde yapılacak bir araştırmanın veya denetimin şirketin faaliyet gösterdiği ülke özelinde sınırlı kalması muhtemeldir. Nitekim, faaliyet gösterilen ülkenin siyasi konjonktürü dahil olmak üzere birçok açıdan yerel düzeyde daha fazla bilgi edinebileceği unutulmamalıdır. Bu bakımdan, yerel düzeyde paydaş katılımı, Fransa'da faaliyet gösteren STK'lar ile birlikte yerel düzeyde faaliyet gösteren STK'ları da kapsayacak şekilde gerçekleştirilmelidir.

1.7. Hâkim Şirketin Sorumluluğu Bakımından Özen Planının Değerlendirilmesi

Özen planı kapsamında hazırlanan rapor, finansal konulara dair değildir. Sosyal konuların söz konusu olması itibariyle kapsamı daha belirsiz görülebilir. Bununla beraber, özen planlarına atfedilen temel amacının muhtemel risklerin öngörülmesi ve önlenmesi olduğu dikkate alındığında *due diligence* sınırları daha öngörülemez bir boyuta ulaşabilir. Zira, insan hakları *due diligence* çalışması finansal bir rapor gibi sayısal veriler üzerinden ortaya çıkan bir sonucun değerlendirilmesi değildir. Söz konusu belirsizlik ve öngörülemezlik karşısında, insan hakları konularında

---

⁵⁶ Etki değerlendirmesinin paydaşlar bakımından katılımcı bir süreç içerisinde yürütülmesi gerektiği hakkında bkz. *OHCHR (5 Şubat 2007)* sf.8 para. 27-33 Ayrıca, hak sahipleri bakımından paydaşların belirlenmesi, önem sırası oluşturularak etki değerlendirmesine katılımlarının planlanması hakkında bkz. *The Danish Institute* (2016) sf. 93-97

yürütülecek *due diligence* çalışmasının kanunilik ilkesini yerine getirmediği düşünebilir.

Özen Görevi Hakkında Kanun'un bütüncül değerlendirilmesi ve şirketlerin bütüncül bir anlayış içerisinde etkili özen planları hazırlaması ve uygulaması belirlilik, öngörülebilirlik ve orantılılık şartlarını sağlayabilir. Bu kapsamda, kanunilik ilkesinin sağlanması amacıyla Birleşik Krallık içtihatlarında benimsenen yakınlık '*proximity*' anlayışı Birleşmiş Milletler Rehber İlkeleri ile uyumlu görülebilir. *Proximity* anlayışı uyarınca '*ilişkinin etrafında şekillenen koşulların makul bir değerlendirme ile sorumluluğu addetmesi*' gerekmektedir. Dolayısıyla, her olay kendi şartları içerisinde makul bir değerlendirme ile incelenmelidir.⁵⁷ Özen Görevi Hakkında Kanun kapsamında da kanunilik şartı bakımından şüpheleri ortadan kaldıracak benzer bir anlayışın ortaya konulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim, BM Rehber İlkeleri'nde de belirtildiği üzere devletler pozitif yükümlülüklerinin bir sonucu olarak gerekli düzenlemeleri yapmalıdır.⁵⁸ Söz konusu düzenlemeler ayrıntılı bir şekilde yapıldığı ölçüde, *due diligence* çalışmalarına dair standartlar daha belirgin olacaktır. Özen planı, şirketlerin kanundan doğan yükümlülüklerini yerine getirmesine yarayan bir araçtır ve bu aracın etkililiğini arttıracak olan asli yükümlü ise devlettir. Şirketlerin ise bu aracın etkili kullanılması bakımından sorumluluğu bulunmaktadır.

Şirketlerin, görünüşte etkili bir özen planı hazırlaması veya kutucuklara tik koymak⁵⁹ şeklinde sadece kanunla öngörülen yükümlülükleri yerine getirmek amacıyla özen planı hazırlaması gibi durumlarla karşılaşılabilir. Görünüşte belirli yükümlülüklerin yerine getirildiğinin gösterilmesi amacıyla hazırlanan özen planları bakımından bu şirketlerin hak ihlallerini önlemek üzere gerekli önlemleri

---

⁵⁷ *Proximity* kavramı ve emsal kararlar için bkz. *Diggs/Regan/Parance*, sf. 14, bununla beraber, şirketlerin ihlale sebep olan vakaları biliyor ve bilmesi gerekiyor ise bu durumun ihmal teşkil edeceği hakkında bkz. *OHCHR (15 Mayıs 2008)* sf.16 para. 53,

⁵⁸ **BM Rehber İlkeler** md. 3.

⁵⁹ Kozmetik insan hakları özen sorumluluğu raporları ve kutucuk işaretleme yaklaşımı hakkında bkz. *Landau* (2019), sf. 222-243.

aldıklarını ileri sürmeleri mümkün değildir.⁶⁰ Görünüşte özen planları bakımından şirketler sorumluluktan kurtulamayacaktır. Nitekim, görünüşte özen planları hazırlayan şirketler, söz konusu özen planları ile pratik bir fayda elde edemeyecektir. Zira, etkili bir özen planı hazırlayan ve uygulayan şirketlerin hak ihlallerine sebep olma ihtimali azalır. Buna bağlı olarak şirketlerin hak ihlalleri karşısında sorumluluğuna başvurulamayacaktır. Bir başka deyişle, şirketler özen planları etkili olduğu ölçüde hak ihlallerine sebep oldukları yönünde ileri sürülecek iddialar karşısında kendilerine koruma sağlayabilecektir.

Özen Görevi Hakkında Kanun kapsamında şirketlerin görünüşte etkili özen planları hazırlanmasını engelleyecek düzenlemelerin eksik olduğu görülmektedir. Zira, kanun kapsamında yükümlülük altında olan şirketler belirlenememekte, şirketlerin özen görevini uygun hareket edip etmediği ise idare tarafından denetlenmemektedir. Ayrıca, etkili özen planları hazırlanmasına imkan tanıyacak standartlar ise henüz ortaya konulamamıştır. Nitekim, Fransa Ekonomi Bakanı, hükümetin kanundan kaynaklanan problemlerin farkında olduğu yönünde yapmış olduğu açıklamalar ile bu durumu doğrulamıştır.

Ekonomi Bakanı, Avrupa Komisyonu tarafından şirketlerin insan hakları özen sorumluluğu ile ilgili olarak hazırlanmakta olan direktife dikkat çekmiştir. Bakan, söz konusu direktifin tamamlanması ile birlikte Fransa'nın da Özen Görevi Hakkında Kanunu gözden geçirmesi gerekeceğini ifade etmiştir. Bununla beraber, mevcut düzenleme içerisinde şirketlere OECD ve BM gibi örgütler tarafından yürütülen çalışmaları göz önünde bulundurma tavsiyesinde bulunmuştur. Bakan, şirketlerin BM, OECD gibi örgütler tarafından hazırlanan kaynaklardan

---

⁶⁰ İnsan hakları özen sorumluluğu çalışmalarının kapsamlı bir şekilde yürütülmesinin yeterli olmadığı ayrıca ihlallerin meydana gelişinin önlenmesini gerektirmektedir. *OHCHR (15 Mayıs 2008)* sf. 8, para 23. buna karşılık, gerektiği gibi yürütülen bir özen sorumluluğu çalışmasının zaten ihlali önlemesi gerektiği ve şirketlerin özen sorumluluğu çalışmalarını gerekçe göstererek sorumluluktan kaçınmalarının önüne geçilmesi amacıyla kavramlara açıklık getirilmesi gerektiği hakkında bkz. *Michalowski (2013)* sf 236-240, şirketlerin çıktidan ziyade kendilerini sorumluluktan kurtarmaya odaklanmasına dair bir eleştiri için bkz. *Laudrau (2019)* sf. 238

faydalanabileceği vurgusunu yapmıştır.⁶¹ Gerçekten de BM, OECD veya Danish Institute gibi iş dünyası ve insan hakları alanında önde gelen kurumlar tarafından gösterilen en iyi uygulamaların ve belirlenen standartların esas alınması halinde özen planlarının çerçevesi daha belirgin hale gelebilir. Ancak, mevcut düzenlemeler dikkate alındığında, iş dünyası ve insan hakları alanında çalışan BM, OECD ve diğer STK'lar tarafından yürütülen çalışmaların *soft law* olarak kabul edildiği unutulmamalıdır. Bu yönüyle söz konusu çalışmaların Fransa yargısı için ve Kanun kapsamına giren şirketler bakımından bağlayıcılığı bulunmaktadır. Bu kaynakların şirketler bakımından bağlayıcı olmadığı dikkate alınarak şirketler söz konusu kaynaklara başvurmayı tercih etmeyebilir. Bu durumda Ekonomi Bakanı'nın açıklamaları etkisiz özen planlarının hazırlanması bakımından duyulan kaygıları gidermemektedir.

1.7.1. Özen Planı Bakımından 'Ciddi İnsan Hakkı İhlalleri' Kavramının Değerlendirilmesi

Her ne kadar, Kanun'da '*ciddi insan hakkı ihlalleri*' ifadesi kullanılmakta ise de insan hakları hukuku bakımından insan haklarının ciddi veya ciddi olmayan şeklinde derecelendirilmesi mümkün değildir. Bir başka deyişle, insan hakları eşittir ve bölünemez.⁶² Kanun'da kullanılan *ciddi insan hakları ihlalleri* ifadesinin temel insan hakları normlarına aykırı yorumlanması mümkün değildir. Ciddi insan hakları ihlalleri, aynı zamanda Birleşmiş Milletler'in Rehber İlkeleri'nde kullanılan bir kavramdır. *Soft law* olması bakımından bağlayıcı olmamakla beraber, Özen Görevi Hakkında Kanun'un temelini oluşturması ve yasa yapım sürecinde dikkate alınması itibarıyla iş dünyası ve insan hakları normlarının Rehber İlkeler'de kullanılan kavramlar ile birlikte yorumlanması gerekir.

---

⁶¹ 21 Ocak 2021 tarihinde yayınlanan Fransa Senato görüşmelerinde Ekonomi Bakanı'nın Özen Görevi Hakkında Kanun'un uygulaması hakkındaki cevabı için bkz. *Sénat Journal Officiel (2021)* sf. 393.

⁶² 1948 tarihli Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin dibacesinde bütün hakların eşit ve bölünemez olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla, insan hakları ihlalleri bakımından ciddi-ciddi olmayan şekilde yapılacak bir ayırım insan haklarının en temel prensiplerine aykırı olacaktır.

Kanun'da *ciddi insan hakkı ihlallerini* tanımlayan bir kriter bulunmamaktadır. Ancak, BM Rehber İlkeleri bakımından *ciddi insan hakkı ihllaleri*, meydana gelebilecek hak ihlallerinin etkisi, kapsamı ve onarım imkanları üzerine yapılacak bir değerlendirilmeyi ifade eder.⁶³ Faaliyetleri bakımından *ciddi insan hakları ihlallerine* sebebiyet verme ihtimali üzerine yapılacak bu risk değerlendirmesi ise şirketin söz konusu risk karşısında en uygun ve ivedi önlemi alması bakımından önemlidir.⁶⁴ Ciddi hak ihlaline sebebiyet verebilecek bir risk gerçekleşmesi halinde onarılması güç bir ihlale sebebiyet verebilecekse şirketin gecikmeksizin bu durumu önlemek üzere müdahalede bulunması gerekmektedir.⁶⁵ Özetle, ciddi insan hakkı ihalelerinin önlenmesi, haklar arasında bir derecelendirme yapıldığı ve ciddi hak ihlaline sebep olmayacak risklerin kapsam dışında bırakıldığı olarak yorumlanamaz. Şirketlerin hazırlayacağı özen planlarında dikkat edilmesi gereken *ciddi insan hakkı ihlalleri* risk analizi yapılması, risklerin belirlenmesi ve risklere müdahale edilmesi için oluşturulmuş bir araç olarak kabul edilmelidir.

1.7.2. *Extra-territoriality* (Sınır Ötesilik) Kavramı

Bir devletin kendi egemenlik alanı içerisinde insan hakları normlarına saygılı olması amacıyla getirdiği çeşitli yükümlülükler ancak o ülkenin egemenlik alanı içerisinde faaliyet gösteren şirketler bakımından sonuç doğurur. Bu durum, uluslararası hukukta ulus devletlerin sadece kendi sınırları üzerinde egemenlik haklarını kullanabilmesinin bir sonucudur. Bu kapsamda, şirketlere getirilen her bir yükümlülük şirket tarafından yük ve maliyet olarak değerlendirilebilir⁶⁶. Kar maksimizasyonu hedefi ile hareket eden şirketler farklı bir devletin egemenlik alanı içerisinde tabi olmayacağı bazı yükümlülüklerden kaçınarak '*law shopping*'

---

⁶³ Bkz. *BM Rehber İlkeleri* md. 14

⁶⁴ Bkz. *BM Rehber İlkeleri* md.19 Yorumu.

⁶⁵ Bkz. *BM Rehber İlkeleri* md. 24.

⁶⁶ Uzun dönem planlamaları kapsamında bir şirketin insan hakları temelli bir anlayış benimsemesinin şirketlere başarı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda belirlenen ilkelerin şirketlere nasıl fayda sağlayacağı hakkında bkz. *UN Global Compact, The Ten Principles of the UN Global Compact*, <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles>, Erişim Tarihi: 19.10.2021.

ve/veya *'forum shopping'* arayışı içerisine girebilmektedir.⁶⁷ Bir başka deyişle, şirketler daha az sınırlamaya, denetime veya yaptırıma tabi tutulacağı ülkelerde faaliyet gösterme eğilimi taşıyabilir. Böylelikle, esnek bir rejim içerisinde faaliyet gösterme tercihi, şirketlerin tabi olacakları hukuk sistemi üzerine bir seçim yapmaları sonucunu doğurur.

Sermayeyi kendi ülkesine çekmek isteyen devletler bakımından ise şirketlere yükümlülük getirilmesinin aksine, çeşitli ayrıcalıklar tanınmaktadır. Ancak, her durumda, insan hakları normlarının evrensel olması itibariyle insan hakları konularında şirketlerin *law shopping* ile uluslararası hukuktaki boşluklardan faydalanması kabul edilemez. Bu sebeple, devletlerin yerel hukuk sistemlerini uygulayabilecekleri egemenlik alanının farklı bir şekilde tanımlanması gerekmektedir.⁶⁸ Bunun doğal bir sonucu olarak, küreselleşme ve neoliberal politikalar karşısında egemenlik anlayışı ile birlikte sınır kavramı da farklılaşmaktadır.⁶⁹ Dolayısıyla, devletlerin egemenlik anlayışında ve sınır kavramında yaşanan gelişmeleri dikkate alarak hukuk sistemlerini bu hızlı değişime adapte etmesi gerekmektedir.⁷⁰

---

⁶⁷ *Law shopping* ve *forum shopping* kavramlarının değerlendirilmesi hakkında bkz. **Bright** (2018) sf. 19.

⁶⁸ Yazar, egemenlik ile bağlantılı olarak kontrol anlayışının sürekli bir devinim halinde olduğunu, buna bağlı olarak, küreselleşme ile birlikte ulus devletlerin çok uluslu şirketlere yönelik daha az müdahale edebilir bir konuma geldiği belirtilmektedir. Yazar, küreselleşme ile birlikte devletlerin egemenliklerini hangi amaçla kullandıklarına bağlı olarak kişilerin ekonomik ve sosyal hakları üzerinde bir tehlike meydana geldiğine ve bu tehlikenin üretken bir şekilde kullanılması halinde çok uluslu şirketler üzerinde farklı bir kontrol ilişkisinin kurulabileceğine dikkat çekmektedir. Bkz. **Donnelly** (2004), sf. 4, 19.

⁶⁹ Her ne kadar uluslararası insan hakları anlaşmaları ulus devletlerin ürünü ise de insan haklarının devletler ötesi bir mahiyeti bulunmaktadır. Küreselleşme içerisinde uluslararası şirketlerin rolü dikkate alınarak yapılacak bir değerlendirmede uluslararası şirketlerin gücünün ve etkililiğinin arttığı dikkate alınarak egemenlik farklı bir egemenlik anlayışın benimsenmesi üzerinde bkz. **Santoro**, sf. 287, 290.

⁷⁰ Hukuk normunun kabul edildiği dönem ile uygulama alanı bulduğu dönem bakımından meydana gelen gelişmelerin dikkate alınması ve hukuk normlarının bu şekilde değerlendirilmesi hakkındaki *'intertemporal hukuk doktroini'* için bkz. **Elias** (1980), sf. 285.

Çok uluslu şirketlerin hukuki sorumluluğu bakımından Fransa, Özen Görevi Hakkında Kanun kapsamında 'extra-territoriality'⁷¹ bir yargı yetki benimsemiştir. Şirketlerin Fransa haricindeki ülkelerde gösterdiği faaliyetler bakımından özen görevlerini yerine getirip getirmediği Fransa mahkemeleri tarafından yargılama yapılabilecek bir konudur. Bir başka deyişle, hâkim şirketin insan hakları ihlallerine sebep olan veya insan haklarına yönelik tehlike arz eden uygulamaları, şirketin söz konusu uygulamalarda bulunduğu ülkenin kanunlarına göre hukuka aykırı kabul edilmemiş olsa dahi Fransız Mahkemeleri'nin yargı yetkisi bulunmaktadır. Bu bakımdan, şirketler faaliyet gösterdikleri ülkelerdeki hak ihlalleri bakımından hukuka aykırılığın Fransa'da gerçekleşmediğini veya Fransa'nın yargı yetkisi bulunmadığını iddia edemeyecektir.⁷²

Fransa mahkemelerinin yargı çevresi içerisinde gerçekleşmeyen bir zararı veya riski inceleme imkânı sınırlıdır. Zira, zarar veya risk başka bir devletin sınırlarında gerçekleşmiş ise Fransa mahkemelerinin ilgili devletin yargı çevresi içerisinde inceleme gerçekleştirilmesi mümkün olmayacaktır. Fransa mahkemeleri tarafından gerçekleştirilecek yargılama ise Özen Görevi Hakkında Kanun'un kapsamı ile sınırlı olacaktır. Bu bakımdan mahkeme, şirketin özen görevini yerine getirip getirmediğini, özen görevi üzerine hazırladığı planın niteliğini, şirketin özen görevinden doğan sorumluluğunu değerlendirebilecektir. Ayrıca, yerel düzeyde meydana gelen bir hak ihlalinin kanunen hak ihlalinin meydana geldiği yerdeki hukuk sistemi bakımından ihlal olarak kabul edilmemesi veya yerel merciler tarafından ihlal olarak yorumlanmaması mümkündür.⁷³ Örneğin, merkezi Fransa'da bulunan bir şirket için Uganda'da meydana gelen hak ihlalinin Uganda

---

⁷¹ Özel hukuk bakımından uluslararası şirketlerin sınır ötesi yargılanmaları için 'şirketlerin sorumluluğu' ve iştirakin hâkim şirketin aracı olarak görülmesi üzerine oluşturulan 'alter-ego doctrine' kavramları için bkz. *Zerk*, sf. 171, bununla beraber, 'extra-territoriality' kavramının Fransa hukuk sistemi bakımından değerlendirilmesi için bkz. *Ascencio* sf. 4-12.

⁷² Forum non-convenience tartışması ve farklı Devletlerin uygulamaları için bkz. *Diggs/Regan/Parance* sf. 33-35.

⁷³ Yerel hukukun zayıf olması halinde şirketlerin kendi operasyonel bünyesinde uluslararası standartları gerçekleştirmek amacıyla çözüm bulabileceği savunulmaktadır. Örnek olarak, işçilere toplanma özgürlüğü tanınmayan ulusal hukukta, şirketlerin kendi bünyesinde işçi komitesi oluşturabileceği hakkında bkz. *International Alert*, sf. 12

hukuk sistemine göre değil, BM Rehber İlkeleri'nde belirtildiği üzere asgari olarak temel insan hakları sözleşme ve normları esas alınarak incelenmesi gerekmektedir.⁷⁴ Zira, Fransa Hukuk sisteminin hak ihlali olarak değerlendirmedeği vakaların da insan hakları normları ve sözleşmeleri bakımından hak ihlali olarak kabul edilmesi mümkündür.

Fransa'nın yargı yetkisini sınırlarının ötesine taşınması klasik egemenlik anlayışı bakımından sorun teşkil edebilecektir. Zira, başka bir ülkenin egemenlik alanına adeta müdahalede bulunmaktadır. Bu durum, işgalci veya sömürgeci bir anlayışa işaret edebilir. Ancak, bir devletin çeşitli siyasi amaçlarla insan hakları ihlallerine sebep olan uygulamaları cezalandırmamayı da tercih edebileceği unutulmamalıdır. Dolayısıyla, insan hakları normlarının egemenlik haklarının ötesinde evrensel olduğunun kabulü halinde *extra-territorial* yargı yetkisi cezasızlık politikalarının da önüne geçebilecektir. Çatışan durumlar ile karşılaşılabilir olması itibariyle uluslararası hukuktaki temel nezaket kuralları ile sorunlar çözülebilecektir.⁷⁵ Bu kapsamda, devletlerin işbirliği içerisinde *extra-territorial* yargı yetkisinin kullanılması bakımından kolaylaştırıcı politikalar benimsenmesi insan hakları temelli bir yaklaşım için önem taşımaktadır.⁷⁶

---

⁷⁴ Bkz. *BM Rehber İlkeler* md. 12

⁷⁵ Devletlerin bir diğerindeki insan hakları ihlalleri karşısında meydana gelen hak ihlallerini sona erdirmenin sözleşmenin bütün tarafları bakımından varolan bir yükümlülük olduğu hakkında bkz. 29 Mart 2004 tarihli *BM İnsan Hakları Komitesi Genel Yorum 31 (80)*.

⁷⁶ *Extra-territorial* yargı yetkisi bakımından uluslararası hukuktan kaynaklanan egemenlik hakları, *non-intervention* ve iş birliği prensiplerine uygun hareket edilmesi gerektiği hakkında bkz. *Ascensio* sf. 15.

1.7.3. *Complicity* (Suça Ortak Olma) – *Adverse Impact* (Olumsuz Etki)

Şirketlerin faaliyet gösterdikleri ülkelerde suça ortak olma, ‘*complicity*’⁷⁷ ve/veya insan hakları üzerinde olumsuz etkiye sebep verme “*adverse human rights impact*”⁷⁸ tehlikesi karşısında özen planının kapsamının sınırlı tutulmaması önem taşımaktadır. Zira, sınırlandırıcı bir kapsam öngörülmesi halinde şirketlerin ticari kazanç sağlamak amacıyla belirlenen söz konusu sınırlı anlayışı etkisiz kılacak şekilde hareket etmesi muhtemeldir.

Hâkim şirketin faaliyet gösterdiği ülkelerde ticari ilişkileri bakımından baskın veya zayıf konumda olduğu durumlar ile karşılaşılabılır. Özen Görevi Hakkında Kanun bu gibi özellikli durumlar açısından düzenlemeler içermemektedir. Ancak, yasama sürecinde meclis toplantılarında BM Rehber İlkeleri’ne atıfla kanunun hazırlandığı unutulmamalıdır. Dolayısıyla, söz konusu boşluk BM Rehber İlkeleri ile doldurulabilecektir. Hâkim şirketin özen görevini yerine getirirken ticari ilişkilerinde baskın konumda olması durumunda şirketin baskın konumunun sağladığı avantaj, iş ortaklarını insan haklarına uygun bir şekilde faaliyet göstermeye teşvik etmesi gerekir. Aksi durumda, bir şirket, ticari ilişkilerinde zayıf konumda ise ihlale sebep olabilecek olayları önlemek üzere gerekli iş ve eylemlerde bulunduğunu ortaya koymalıdır. Şirket ancak hak ihlallerini önleyemeyecek durumda olduğunda ticari ilişkisini sona erdirmeyi tercih edebilir.⁷⁹ Ayrıca, insan hakları özen sorumluluğu bir şirketin ekonomik gücü ve operasyonları ile birlikte de değerlendirilebilir. Ancak, bir şirketin ekonomik olarak küçük veya orta ölçekli

---

⁷⁷ ‘*Complicity*’ kavramı şirketlerin dolaylı yoldan hak ihlallerine sebep olan olaylara dahil olması olarak tanımlanmaktadır bkz. OHCHR Raporu (15 Mayıs 2008) sf.9, para. 30, bununla beraber, ‘*complicity*’ sessiz iştirak, iştiraktan yarar sağlama, doğrudan iştirak şeklinde ortaya çıkabilmektedir. İlgili kavramlar için bkz. *Michalowski* sf. 224-226, *OHCHR (15 Mayıs 2008)* sf. 18.

⁷⁸ ‘*adverse human rights impact*’, bireylerin insan haklarını kullanamaması veya kullanma imkanın azalması halinde meydana gelmektedir. *OHCHR Interpretive Guide (2012)* sf. 5, bununla beraber, ‘*adverse human rights impact*’ örnekleri için bkz. *İbid.* sf. 17.

⁷⁹ Şirketlerin ihlale sebep olan/olabilecek uygulamalar karşısında baskın konumundan kaynaklanan *kaldıraç* etkisi ile hukuka aykırı uygulamaları sona erdirmeye çalışması gerektiği aksi takdirde olumsuz etkiyi sona erdirmek üzere gerekli çalışmaları yapması ve son çare olarak ticari ilişkisini sona erdirmesi gerektiği hakkında bkz. *BM Rehber İlkeler* md. 19 Yorum para. 4-9.

olduğu gerekçesiyle hak ihlallerini önleyemeyecek konumda olduğunu savunamaz. Bu durumda, şirketlerin, kapasitesinden bağımsız olarak hak ihlallerinin önlenmesi için gerekli adımları attığını ortaya koyması gerekecektir.⁸⁰ Dolayısıyla, kanun kapsamında yükümlülük altında olan şirketlerin suça iştirak '*complicity*' ve/veya olumsuz etkiye sebep verme '*adverse impact*' durumlarında yukarıda açıklandığı üzere BM Rehber İlkeleri'ni benimseyerek ticari ilişkilerini şekillendirmesi gerekmektedir.

Kanun ile ilgili bir diğer tehlike ise devletlerin veya devlet iştiraklerinin suça iştirak, '*complicity*' ve/veya olumsuz etkiye sebep verme '*adverse impact*' durumudur. Fransa sınırlarının dışarısında faaliyet gösteren hâkim şirketin, faaliyet gösterdiği devlet ile iş birliği halinde Özen Görevi Hakkında Kanun'un nasıl uygulanacağı belirsizdir. Uluslararası nezaket kuralları gereği *complicity* veya *adverse impact* bakımından devlet yerel mahkemelerde yargılanamayacaktır. Buna karşılık, hâkim şirket özen planında faaliyet gösterdiği ülkenin siyasi durumu ve devlet iştirakleri ile olan ilişkileri bakımından da risk analizi yapmalıdır. Bir başka deyişle, hâkim şirket, faaliyet gösterdiği ülkenin insan hakları performansını dikkate almalı ve olumsuz bir itibara sahip ülkelerdeki faaliyetleri bakımından özenli hareket etmelidir. Sermayeyi kendi ülkesine çekmek isteyen gelişmekte olan ülkelerin insan hakları standartlarından taviz verme ihtimali dikkate alındığında hâkim şirketin az gelişmiş ülkelerin standartlarını, ihtiyaçlarını ve siyasi süreçleri göz önünde bulundurması önem taşır.

Ayrıca, hâkim şirketin, ülke standartlarını göz ardı ederek özeni görevini yerine getirmediği durumlarda, Fransa Mahkemeleri ortaklık kurulan devlet veya devlet iştirakleri üzerine yapacağı tespitler siyasi bir ihtilafa sebep olabilir. Bu durumda, Fransa Hükümeti'nin iyi ilişkiler içerisinde bulunduğu diğer devletlerin *adverse impact* veya *complicity* süreçlerine dahil olması halinde yargı bağımsızlığı tehlikeye düşebilir. Ancak, BM Rehber İlkeler'de belirtildiği üzere devletlerin

---

⁸⁰ Bkz. **BM Rehber İlkeleri** md. 14 Yorumu

hukuki çözüm süreçlerinde tarafsızlığı ve bağımsızlığı sağlanması gerekir.⁸¹ Benzer şekilde, Fransa ekonomisine katkısı yadırganamayacak bir şirketin özen yükümlülüğünden muaf tutulması, *adverse impact* veya *complicity*'nin saklanması, göz ardı edilmesi gibi durumlara önlem alınması gerekmektedir.⁸² Bu kapsamda, vatandaşlara ve sivil toplum örgütlerine ihtiyaç duyulacaktır.

1.7.4. Hukuki-Cezai-İdari Sorumluluk Tartışması

Şirketlerin, insan hakları bakımından bir zarara sebebiyet vermesi veya özen yükümlülüğünü yerine getirmemesi halinde şirketler veya sorumluları hakkında hukuki/cezai⁸³/idari⁸⁴ yaptırımlar öngörülmektedir.⁸⁵ BM Rehber İlkeleri ve Fransa'da benimsenen anlayış dikkate alındığında mevcut ve potansiyel tehlikeler göz önünde bulundurularak zararın önlenmesi hedeflenmektedir. İnsan hakları özen sorumluluğu veya Fransız hukuk sistemindeki adıyla özen görevi, insan hakları ihlallerini önlemek üzere geliştirilmiştir ve zararın meydana gelmemesi amacına hizmet etmektedir. Amaç olarak kabul edilmesi itibariyle şirketler, adeta kontrol listesine⁸⁶ uygun hareket ettikleri gerekçesiyle sorumluluktan kurtulamayacaktır. Birleşmiş Milletler'in Rehber İlkeleri'nde dikkat çekildiği üzere şirketin bir suçta

---

⁸¹ bkz. **BM Rehber İlkeler** md. 26.

⁸² Yatay düzeyde devletin tutarlılığı sağlaması gerektiği ve gerek yatay gerek dikey ilişkilerde devletlerin idari kurumlar ile iş dünyasındaki uygulamaları bilmesi ve gözlemlemesi gerekmektedir. Bkz. **BM Rehber İlkeler** md.8.

⁸³ Şirketlerin, tüzel kişiliğe haiz olması itibariyle cezai sorumluluğu bulunmamtaysa da şirketi yöneten kişilerin ceza hukukunun uygulama alanı bulunmaktadır. Fransa Ceza Kanunu'nda Özen yükümlülüğünü yerine getirmeyerek zarara sebep olan bir kişinin ceza sorumluluğu bulunduğu düzenleyen ilgili hüküm için bkz. **Fransa Ceza Kanunu** L. 121-3.

⁸⁴ Hollanda'da 14 Mayıs 2019 tarihinde kabul edilen Çocuk İşçiliği Üzerine Özen Yükümlülüğü Hakkında Kanun kapsamında özen planı hazırlamayan ve yayınlamayan şirketlerin 4.100 Euro'dan başlayarak idari para cezaları öngörülmektedir. Kanun'a aykırı uygulamalara devam edilmesi halinde verilen cezalar artmaktadır. Şirketin faaliyetlerini denetlemek üzere bir denetçi atanabilmekte ve denetçinin hukuka uygun bir şekilde özen planı hazırlanması kapsamında talimat vermesi mümkündür. Bkz. **Enneking**, sf. 22.

⁸⁵ Devletlerin kendi egemenlik alanında faaliyet gösteren şirketlerin hak ihlallerine katkı sağlamaları halinde şirketlerin hukuki/cezai/idari sorumluluklarına ilişkin gerekli düzenlemeleri yapması gerektiği hakkında bkz. **BM Rehber İlkeler** md. 7 Yorum para.5.

⁸⁶ İnsan hakları özen sorumluluğunun *checklist* gibi teknik bir uyum süreci şeklinde gerçekleştirilemeyeceği, insan hakları özen sorumluluğunun şirketin bütüncül bir şekilde ve değişen şartlar dikkate alınarak insan hakları özen sorumluluğunun yerine getirilebileceği hakkında bkz. **Ruggie/Rees/Davis** (2021), sf. 185.

iştirak etmesi, ‘*complicity*’, veya bilmeyerek dahi olsa olumsuz etkiye sebep olması, ‘*adverse impact*’ halinde şirketlerin sorumluluklarına başvurulabilmektedir. Şirketlerin sorumluluğuna gidilebilmesi için şirketin ticari işleri veya ilişkileri itibariyle suça iştirakin, meydana gelen olumsuz etkinin veya uluslararası insancıl hukuk bakımından bir suça yardım edilmesi durumlarının şirket tarafından bilinilebilir olup olmadığı önem taşımaktadır.

Bilindiği üzere, şirketlerin ticari ilişkileri veya işleri bakımından özenli hareket etmesi esastır.⁸⁷ İş Dünyası ve insan hakları alanında özen yükümlülüğü sorumluluğun belirlenmesi ve zararın önlenmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Şirketler, gerçekleştirdikleri projelerin sebep olacağı insan hakları sorunlarını öngörmeli, araştırmalı ve önlem almalıdır. Bu kapsamda, ticari işin sebep olacağı etkinin değerlendirilmesi üzerine raporlar hazırlanarak hesap verilebilirliğe imkân tanınmalıdır. Etki değerlendirme raporlarının en büyük önemi ise zararın meydana gelmesi halinde olduğu gibi zarar meydana gelmeden önce zararın meydana gelmesini önlemek bakımından belirleyici olmasıdır. Özen Görevi Hakkında Kanun özelinde benimsenen anlayış ise BM Rehber İlkeleri’nde uygun olarak özen görevini bir amaç olarak ortaya koymaktadır. Bu amaç doğrultusunda, şirketlerin özen görevinin süreç içerisinde periyodik olarak gözden geçirmesi gerektiği hüküm altına alınmıştır. Şirketler periyodik olarak⁸⁸ etki değerlendirme raporları hazırlamalı ve özen görevlerine dair planlamalar gerçekleştirmelidir.

---

⁸⁷ Türk Ticaret Kanunu md. 18’de tacirlerin ‘basiretli’ bir iş adamı olarak hareket etmesi gerektiği düzenlenmektedir.

⁸⁸ İnsan haklarının dinamik olması itibariyle şirketlerin periyodik değerlendirmeler yapmaları gerektiği hakkında bkz. **BM Rehber İlkeler** md. 12, 18.

1.8. Özen Görevinin Yerine Getirilmemesi Halinde Hâkim Şirketin Karşılaşacağı Yaptırım(lar)

Anayasa Konseyi tarafından iptal edilmeden önce kanunun ilk kabul edilen halinde şirketlerin etki değerlendirme raporu hazırlamaması, yayınlamaması veya uygulamaması halinde 30 milyon Euro'ya⁸⁹ varan 'sosyal tazminat'⁹⁰ ödemesi öngörülmüştür. Ancak, düzenleme Anayasa Konseyi tarafından 23 Mart 2017 tarihli ve no. 2017-750 DC numaralı karar ile iptal edilmiştir. Anayasa Konseyi, gerekçesinde 'sosyal tazminat' kavramı ile ilgili olarak düzenleme kapsamında insan hakları konularına yapılan göndermeden hareketle insan hakları konularının geniş ve belirsiz olduğunu vurgulamıştır. Bu sebeple, şirketlerin 10 milyon Euro'ya varan bir sosyal tazminat ödemesini düzenleyen hükmün yeterli açıklık ve kesinlik taşımadığını belirtmiştir.⁹¹

Kanunun 27 Mart 2017 tarihinde Anayasa Konseyi'nin kararı doğrultusunda kabul edilen halinde ise herhangi bir yaptırım öngörülmemektedir. Zira, sosyal tazminata ilişkin hükmün çıkarılması itibariyle Kanun'da şirketlerin kanuna aykırı iş ve eylemlerden kaçınmalarını gerektirecek caydırıcı bir düzenleme yer almamaktadır. Ancak bu durum, Kanun'un işlevsiz kaldığı veya şirketlerin kanuna aykırı hareket edebileceği yönünde yorumlanmamaktadır. Herhangi bir yaptırımın öngörülmemesi karşısında genel hükümler uygulama alanı bulmaktadır.⁹²

Özen Görevi Hakkında Kanun'a uygun olarak talepte bulunmakta hukuki yararı olan kişiler ilk olarak şirkete resmi bir ihtar göndererek üç ay içerisinde şirketin

---

⁸⁹ Anayasa Konseyi tarafından iptal edilmeden önce L.225-102-5 (2) hükmünün L.225-102-4 hükmüne atfı ile özen yükümlülüğünün yerine getirilmemesi sebebiyle bir zarar meydana gelmesi halinde 10 Milyon Euro'ya varan sosyal tazminatın mahkemeler tarafından üç kat artırılabilirliği düzenlenmektedir.

⁹⁰ Sosyal tazminat (*amende civil*) mağdur ödenen bir tazminat değil, Fransa hazinesine ödenen bir para cezasıdır. Bir zararın meydana gelmesi halinde sağlanan tazmin imkanının ötesinde elde edilen menfaatin önlenmesi amaçlanmaktadır. bkz. *Javaux* sf. 276.

⁹¹ Bkz. Anayasa Konseyi Kararı, n° 2017-750 DC, 23 Mart 2017, para.13.

⁹² Tüzel kişiler cezai sorumluluğu ile ilgili hükümler için bkz. *Sahli* (2014) sf. 117, bununla beraber, özen planının kamuya açık olmaması halinde uygulanabilecek yaptırımlar için bkz. *Langenfeld* (2018), para. 98.

kanundan doğan yükümlülüklerine uygun hareket etmesini talep etmektedir. Üç aylık süre içerisinde şirket Kanun ile uyum çalışmalarını yerine getirmez veya eksik bir şekilde yerine getirirse menfaat sahipleri dava açabilmektedir. Bu kapsamda, mahkeme ayrıca hükmetmiş olduğu kararın yerine getirilmesini sağlamak üzere gerekli olduğu kanaatinde ise ceza öngörebilmektedir.⁹³

İlgililer açacakları dava ile şirketin Kanun'dan doğan yükümlülüklerini yerine getirmesini ve şirketin yerine getirmediği yükümlülükleri sebebiyle genel hükümlere⁹⁴ göre tazminat ödemesini talep edebilmektedir⁹⁵. Genel hükümlere ve tazminata hükmedilebilmesi için ise üç koşul aranmaktadır: zarar, hukuki yararı bulunan kişilerin talebi ve zarar ile Özen Görevi Hakkında Kanun'dan doğan yükümlülüklerin yerine getirilmemesi arasındaki illiyet bağı. Haksız fiil hukuku bakımından şirketin aldığı önlemlere karşılık zarar kaçınılmaz olmuş ise şirketin sorumlu tutulması mümkün olmayacaktır.

Zarar esaslı bir hukuki çözüm imkânı Kanun'un temel amacına uygun değildir. Zira, zararın meydana gelmesini önleyecek, caydırıcı bir yaptırım bulunmamaktadır. Buna karşılık, insan hakları özen sorumluluğunun yerine getirilmesi hak ihlallerinin meydana gelmeden önlenmesini amaçlamaktadır.⁹⁶ Şirketlerin özen yükümlülüğünün yerine hukuka uygunluğunun denetlenmesi ve yapılan denetim faaliyetinin zararın meydana gelmesini önleyebileceği unutulmamalıdır⁹⁷. Ayrıca, şirketlerin özen planını denetleyecek özel olarak oluşturulmuş bir merci⁹⁸ veya bu yönde bir regülasyon bulunmamaktadır. Kanun kapsamında ancak hukuki yararı bulunan kişiler ihtar göndererek hukuka

---

⁹³ *Fransa Ticaret Kanunu* md. L225-102-5 uyarınca hâkim kararının uygulanmasını idari bir ceza öngörerek kararlaştırabilir. Fransa Medeni Usul ve İcra Kanunu'ndaki ilgili düzenlemeler için bkz. *Fransa Medeni Usul ve İcra Kanunu* md. L.131-1 ve devamı.

⁹⁴ Bkz. *Fransa Medeni Kanunu* md. L.1240 ve L.1241.

⁹⁵ İnsan hakları özen sorumluluğunun telafiye imkân tanınması gerektiği hakkında bkz. **BM Rehber İlkeler** md. 29.

⁹⁶ Bkz. **Birleşmiş Milletler Rehber İlkeler md. 13.**

⁹⁷ Şirketlerin denetimi ve denetim ile ilgili yapılacak sertifikasyonlarının özen planlarının güvenilirliğini arttıracacağı hakkında bkz. *Schiller (2017)* sf. 7

⁹⁸ Emsal bir uygulama olarak Norveç Hükümeti'nin yatırım değerlendirme ofisi tarafından yatırımcıların etik standartlarını değerlendirmek üzere kurulan birim için bkz. *OHCHR (15 Mayıs 2008)* sf.19 para.64.

aykırılığın önlenmesini talep edebilmektedir. Hukuki yararı bulunan kişiler ise kanunda tanımlanan bir kavram değildir. Hukuki yararı olan kişilerin sınırlı bir şekilde sayılmaması, kanunun uygulama alanını genişletmesi itibariyle olumlu kabul edilebilir.⁹⁹ Bu bakımdan, paydaş kavramının geniş yorumlanmasına imkân tanıyan bir uygulamanın önü açılmıştır.

Bununla beraber, genel hükümler kapsamında dikkat çeken uygulamalardan bir diğeri ise Fransa İş Kanun'nda yer alan işçinin iş görme edimine dair bilgilerin saklanması veya eksik beyan edilmesidir. Fransa İş Kanunu uyarınca bir şirketin, bünyesinde çalışan işçiler bakımından beyan yükümlülüğüne uymaması veya eksik/hatalı bilgi vermesi halinde söz konusu şirkete karşı 45.000 Euro idari para cezası ve üç yıla kadar hapis cezası verilmesi öngörülmektedir.¹⁰⁰ İş hukuku bakımından şirketin çocuk işçi çalıştırması dahil olmak üzere¹⁰¹ hukuka aykırı iş ve eylemlerde bulunması halinde öngörülen cezalar ticaretten yasaklanma¹⁰² dahil olmak üzere çeşitlilik göstermektedir. Söz konusu düzenlemeler kapsamında ayrıca hukuka aykırı faaliyette bulunan şirketin iş ve eylemlerini bilen ve ticari ilişkisine devam eden müşterilerine veya tedarikçilerine yönelik yaptırımlar bulunmaktadır.¹⁰³

Son olarak, özen planı hazırlamayan, uygulamayan veya yayınlamayan şirketlerin itibarının zedeleneceği, itibarlarının zedelenmesinin ise olumsuz ticari ve finansal sonuçlar meydana getireceği unutulmamalıdır.¹⁰⁴ Nitekim, ilgililerin özen planının hazırlanması amacıyla mahkemeye başvurması ve mahkemenin hakim şirket bakımından aleyhte bir karar vermesi halinde mahkeme kararının kamuya açık

---

⁹⁹ Hukuki menfaati bulunan kişilerin sınırlı bir şekilde belirlenmemesinin çok uluslu şirketlerin denetimine imkân sağladığı hakkında bkz. *Langenfeld (2018)* para. 64,

¹⁰⁰ Bkz. *Fransa İş Kanunu* m. L8224-1

¹⁰¹ Bkz. *Fransa İş Kanunu* md. L8224-2

¹⁰² Bkz. *Fransa İş Kanunu* md. L8224-3

¹⁰³ Bkz. *Fransa İş Kanunu* md. L8222-5

¹⁰⁴ Özen planın yayınlanmaması halinde şirketlerin itibarları bakımından olumsuz bir etkinin meydana geleceği ve bu durumun şirketler bakımından caydırıcı olabileceği hakkında bkz. *Bright (2018)* sf.13.

olması sebebiyle bu durumun '*naming and shaming*', ifşa etme ve ayıplama, şeklinde karşılık bulması doğal bir sonuçtur.

Herhangi bir devletin, halkın veya paydaşın insan haklarına saygı göstermeyen şirketler ile ticaret yapmak istemeyeceği kabul edilmelidir. Bu durumun da şirketleri etkili özen planı hazırlamaya ve uygulamaya teşvik etmesi muhtemeldir. Benzer şekilde, şirketlerin halkla ilişkiler çalışmalarını da insan hakları prensipleri çevresinde şekillendirmeyi tercih etmesi beklenebilir. Bir başka deyişle, şirketlerin ürün ve hizmetlerinin insan haklarına saygılı bir şekilde meydana getirildiği üzerinden tanıtması mümkündür. Tüketicilerin ise insan hakları bakımından problemlili bir şirketin ürün ve hizmetlerindense insan haklarına saygılı bir şekilde meydana getirilen ürün ve hizmetleri tercih etmesi daha muhtemeldir. Dolayısıyla, hukuki yaptırımların ötesinde özen görevinin sosyal bir yönü bulunmaktadır ve şirketlerin sosyal konularda yaptırım ile karşılaşabileceği unutulmamalıdır. Ayrıca, şirketlerin etkili özen planları yayınlamaması veya özen yükümlülüklerini yerine getirmemesi halinde ise, diğer şirketlerin ihlale sebebiyet veren şirketler ile ticareti ilişki kurmaktan kaçınması gibi durumlarla karşılaşılabilir. Böylelikle, özen görevini yerine getirmeyen şirketler ayrıca ticari ilişkileri bakımından da olumsuz sonuçlar yaşayabilir.

1.8.1. Hukuki Menfaat Sahiplerine Tanınan Dava Takip Yetkisi

Bazı senatör ve milletvekilleri talepte bulunmakta hukuki yararı bulunan kişilere mahkemeye başvurma imkânı verilmesini mağdur adına başkaları tarafından adeta vekaleten mahkemeye başvuru imkânı verdiğini ve düzenlemenin belirsiz olduğunu savunmuştur. Senatör ve milletvekilleri bu sebeple düzenlemenin Anayasaya aykırı olduğu görüşündedir. Ancak, Anayasa Konseyi, söz konusu düzenlemenin yurt dışında meydana gelen hak ihlalleri karşısında Fransız mahkemelerine başvuru imkânı getirdiğini ve Fransız yargısına erişilebilirlik imkânı sağlanmasındaki

Anayasal değerin göz ardı edilemeyeceğini belirtmiştir.¹⁰⁵ Bununla beraber, Konsey, hukuki menfaati olan kişileri şirketin paydaşları olarak nitelendirmiştir.¹⁰⁶ Anayasa Konseyi'nin hukuki menfaati olan kişilere dava takip yetkisi vermesi, düzenlemeyi geniş yorumlaması BM Rehber İlkeleri'nin ruhuna uygundur.

Ancak, Anayasa Konseyi sorumluluk üzerine yaptığı değerlendirmede 1789 tarihli İnsan ve Yurттаř Hakları Bildirisi'ne ve Fransa Medeni Hukuku'ndaki haksız fiil hükümlerine atıfta bulunarak¹⁰⁷ bir kez daha haksız fiil odaklı bir sorumluluk anlayışını benimsediğini vurgulamıştır. Anayasa Konseyi'ne göre şirketin özen yükümlülüğü kapsamında sorumluluğunu yerine getirmemesi sonucunda özen görevinin yerine getirilmemesi ile zarar arasındaki ilişkiden doğrudan etkilenen kişilerin dava takip yetkisi bulunmaktadır.¹⁰⁸ şirketin özen görevini yerine getirmemesi sebebiyle bundan zarar gören kişiler geniş yorumlanabilecektir. Ancak, BM Rehber İlkeleri'ndeki temel prensip, şirketlerin insan hakları ihlallerinin meydana gelmesinin önlenmesidir. Bu bakımdan, talepte bulunmakta hukuki yararı bulunan kişilerin haksız fiil hukukuna göre şirketin özen yükümlülüğünü yerine getirmemesi sebebiyle bundan zarar görmesi beklenmemelidir. Dolayısıyla, kişilerin hak ihlali tehdidi altında olduğu durumlara yönelik bir değerlendirme yapılmalıdır. Fransız Mahkemeleri'nin önüne gelen bir uyuşmazlığı bu bakımdan değerlendirmesi önem taşımaktadır.

---

¹⁰⁵ Bazı senatör ve milletvekilleri talepte bulunmakta hukuki yararı bulunan kişilere mahkemeye başvurma imkânı verilmesi mağdur adına başkaları tarafından adeta vekaleten mahkemeye başvuru imkânı verdiği ve kavramın belirsiz olduğu gerekçesiyle Anayasa aykırı olduğunu iddia etmiştir. Anayasa Konseyi, söz konusu düzenlemenin yurt dışında meydana gelen hak ihlalleri karşısında Fransız mahkemelerine başvuru imkânı getirdiğini ve Fransız yargısına erişilebilirlik sağlanmasındaki Anayasal değerin gözardı edilemeyeceğini belirterek düzenleyi Anayasa'ya uygun bulmuştur. bkz. *Anayasa Konseyi Kararı, n° 2017-750 DC, 23 Mart 2017*, para. 24-29.

¹⁰⁶ Bkz. *Anayasa Konseyi Kararı, n° 2017-750 DC, 23 Mart 2017*, para. 22.

¹⁰⁷ Anayasa Konseyi, "1789 tarihli Bildiri'nin 4. maddesi uyarınca 'Özgürlük, başkasına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmektir. Böylece her insanın doğal haklarının kullanımı, toplumun diğer üyelerinin aynı haklardan yararlanmalarını sağlayan sınırlarla belirlidir. Bu sınırlar ise ancak yasa ile belirlenebilir.'" Bu hükümden, kural olarak bir kişinin başkasına verdiği zararı tazmin etmekle yükümlü olduğu sonucu çıkmaktadır. Sorumluluk bilinci ile hareket etmek Anayasal bir gerekliliktir" şeklinde 1789 tarihli İnsan Hakları ve Yurттаř Bildirisi'ne atıfta bulunmuştur. Bkz. *Anayasa Konseyi Kararı, n° 2017-750 DC, 23 Mart 2017*, para. 26.

¹⁰⁸ Bkz. *Anayasa Konseyi Kararı, n° 2017-750 DC, 23 Mart 2017*, para. 27.

1.8.2. İspat Yükümlülüğü

Hâkim şirketin özen görevini yerine getirmediğinin ispatı üçüncü kişiler bakımından büyük bir külfet oluşturmaktadır. Zira, üçüncü kişilerin hâkim şirket faaliyetleri ile ilgili bilgi ve belgelere ulaşması kolay değildir. Nitekim, şirketler söz konusu bilgi ve belgeleri ticari sır olarak nitelendirerek paylaşmaktan kaçınabilir. Bununla beraber, olumsuz etkiye sebep olan veya suça iştirak eden şirketler, sorumluluktan kaçınmak için bilgi ve belge paylaşmaktan imtina edebilir.

Teklif edilen ilk kanun tasarısında ispat yükümlülüğü şirketler üzerinde bırakılmıştır. Zira, şirketin özen yükümlülüğü kapsamında gerekli bütün özeni gösterdiğini kanıtlaması gerekmektedir¹⁰⁹. Ancak, kanunun kabul edilen halinde ise şirketlere yönelik böyle bir sorumluluk karinesi bulunmamaktadır. Hâkim şirketin sorumluluğu, haksız fiil odaklı bir yaklaşım üzerinden benimsenmektedir. Dolayısıyla, üçüncü kişilerin zararı ve zarar ile haksız fiil arasındaki nedensellik bağıını ispat etmesi gerekmektedir. Nitekim, Anayasa Konseyi tarafından özen görevini yerine getirmeyen şirketler için öngörülen ceza Anayasa'ya aykırı bulunarak kaldırılmıştır. Bu sebeple, insan hakları ihlali meydana geldiği takdirde ihlalden etkilenen kişiler hâkim şirketin özen görevine aykırı hareket ettiğini ispat etmek durumundadır.

Doktrinde, ispat yükümlülüğünün zarar gören taraf üzerinde bırakılması iş dünyası ve insan hakları bakımından kaçırılmış bir fırsat olarak değerlendirilmekte ise de¹¹⁰ söz konusu haksız fiilden kaynaklanan ispat yükümlülüğü, zararın meydana geldiği durum için geçerlidir. Bununla beraber, özen planının delil mahiyeti üçüncü kişiler bakımından son derece önem taşımaktadır. Ayrıca, hâkim şirket için öngörülen özen görevinin kapsamı bakımından haksız fiil hukuku üzerinden yapılacak bir değerlendirme, ispat yükümlülüğü bakımından yeterli değildir. Zira, özen görevinin zararın meydana gelmesini önlemek olduğu unutulmamalıdır.

---

¹⁰⁹ Bkz. *Cuzacq (2014)* sf. 265.

¹¹⁰ Bkz. *Bright (2018)* sf. 15.

İlk olarak, özen görevi kapsamında asli yükümlünün hâkim şirket olması itibariyle hâkim şirket tarafından hazırlanacak özen planının muafiyetten yararlanan şirketler tarafından da uygulanması hâkim şirketin sorumluluğu olarak kabul edilir. Dolayısıyla, Fransa Ticaret Kanunu'nun L.233-3 hükmü kapsamında hâkim şirketin kontrolü altında bulunan bir şirketin özenli hareket etmemesi halinde hukuken menfaati olan kişiler, hâkim şirketin sorumluluğuna başvurabilmektedir. Haksız fiil bakımından zarara sebep veren şirketin sebep olduğu zarardan dolayı hâkim şirketin sorumluluğuna gidilebilmektedir. Bir başka deyişle, hâkim şirketin kontrolü altında bulunan bir şirketin özen planını etkili bir şekilde uygulamaması ve ilgililerin bu durumu ortaya çıkarması halinde hâkim şirket sorumlu tutulabilecektir. Özen görevinin aslen hâkim şirkete yüklenmesi itibariyle hâkim şirketin özen planı içerisinde yer alması gereken herhangi bir iş ortağının insan hakları ihlallerine sebebiyet verdiğini ispat edecek olan paydaşlardır ve paydaşlar bunu ispat etmeleri halinde hâkim şirketten zararın tazmini talep edebilecektir. Her ne kadar ispat yükümlüğü paydaşlar üzerinde ise de hâkim şirketin meydana gelen zarardan sorumlu tutulmaması bakımından iş ortaklarının hak ihlaline sebebiyet vermemesini sağlaması fazlasıyla önem taşımaktadır.

Bununla beraber, zararın meydana gelmemesi amacıyla alınacak önlemlerin yeterli olduğunun ve bu kapsamda hâkim şirketin özen görevini yerine getirdiğinin ispatı zarardan bağımsız olarak değerlendirilmelidir. Zararın meydana gelmesini önlemek amacıyla alınan önlemlerin yetersiz olduğu, özen görevinin yerine getirilmediğinin ispatı ise bir kez daha paydaşlar üzerindedir. Zira, hâkim şirketin özen görevini yerine getirmesini mahkemeden talep edecek olan paydaşlardır. Kanun'da düzenlendiği üzere, hukuken menfaati olan kişiler, hâkim şirkete ihtar göndererek hâkim şirketin özen görevine uygun olarak özen planı hazırlamasını, uygulamasını talep edebilir, hâkim şirketin 3 ay içerisinde özen görevini yerine getirmemesi halinde mahkemeden eksikliklerin giderilmesi amacıyla talepte bulunabilir. Bu durumda, özen planları ve özen planlarının hazırlanması veya uygulanması yönünden verilecek mahkeme kararları zararın meydana gelmesi üzerine yapılacak

incelemelerde hâkim şirkete sorumluluk atfedilmesine imkân tanır. Her ne kadar paydaşların ispat araçları bakımından sınırlı imkânı bulunmakta ise de ispat külfetinin paydaşlar üzerinde olması stratejik davalama bakımından değerlidir. Zira, başta STK'lar olmak üzere paydaşlar olumsuz etkiye sebep olan şirketler ile birlikte özen planlarının etkili bir şekilde uygulandığını takip edebilir ve özen planının etkili bir şekilde uygulandığını denetleme imkânına sahiptir.

1.9. Şeffaflık vs. Ticari Sır

Ticaret Kanunu'nun L. 225-102-4 I (6) hükmü uyarınca '*Özen planı ve özen planının etkili bir şekilde uygulandığını gösteren rapor, L.225-100 (1) hükmünün ikinci fıkrasında belirtilen yönetim raporu ile birlikte kamuoyu ile paylaşılır.*' İlgili L.225-100 (1) hükmü ise yönetim kurulu veya denetim kurulunun görevleri kapsamında belirlenen bir yönetici tarafından yıllık yönetim raporunun genel kurula sunulmasını düzenlemektedir.¹¹¹

Finansal olmayan konularda hazırlanan raporlar, şirketlerin bütün paydaşlarını hedef almaktadır.¹¹² Finansal olmayan raporların yayınlanması ile şirketler şeffaf bir anlayış benimseyerek yatırımcıları ve müşterileri nezdinde güven sağlar.¹¹³ Dolayısıyla, paydaşlar denetim ve karar alma süreçlerine ilgisi ölçüsünde şirketin yönetimine katılım sağlayabilir. Bununla beraber, yayınlanan bilgileri aynı zamanda şirketin rakiplerine açıklamış olur. Şirketin rakiplerinin öğreneceği bilgilerin ticari sır olarak değerlendirilmesi halinde şirketlerin bu bilgileri paylaşmaktan kaçınacağı üzerinde durulmalıdır. Bu sebeple, yayınlanan raporların

---

¹¹¹ Atıfta bulunulan Fransa Ticaret Kanunu'nun ilgili L.225-100 (1) hükmünde yönetim kurulunun görevlerini düzenleyen L.225-37 hükmüne ve denetim kurulunun görevlerini düzenleyen L.225-68 hükmüne atıfta bulunmaktadır.

¹¹² Avrupa Birliği'nin direktifi doğrultusunda Avrupa Birliği'ne üye devletlerin finansal olmayan konularda rapor hazırlanması ve yayınlanması gerekmektedir. Direktif kapsamında üye devletlerin BM Rehber İlkeleri'ni dikkate alabileceği belirtilmektedir. Finansal olmayan konularda hazırlanan ve yayınlanan raporlarda çevre, yolsuzluk, iş hukuku ve diğer sosyal konulara yer verilmelidir. Direktif kapsamına 500'den fazla çalışanı bulunan halka açık şirketler girmektedir. Bkz. **Directive 2014/95/EU**.

¹¹³ Bilgi paylaşım taahhüdünde bulunulmasına karşılık devletlerin ve şirketlerin bilgi paylaşmaktan kaçınması hakkında bkz. **Kamminga**, sf. 107-108

şeffaflık ile bağlantılı olarak insan hakları bakımından taşıdığı önem ile şirketin kâr amacı doğrultusunda rakipleri ile paylaşmaktan kaçınacağı ticari sırlar arasında çatışma bulunmaktadır.

Kamu ile paylaşılması gereken raporlarda özen görevi bakımından belirlenen kriterler ile ilgili olarak ne kadar uygun bilgi paylaşılacağı belirli değildir. Bu bakımdan, ticari sır ile şeffaflık arasındaki çatışma dikkate alınarak özen planlarının içeriğinin L.225-102-4 hükmünün ötesinde detaylı bir şekilde açıklanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla beraber, L.225-102-4 I (3) fıkrasında belirtildiği üzere hâkim şirketin, L.233-3 hükmünde belirlenen ilkelere uygun olarak kontrolü altında bulunan şirketlerin, hâkim şirketin etkili bir özen planı yayınlaması ve uygulaması ölçüsünde özen planı yayınlama yükümlülüğü bulunmamaktadır. Hâkim şirketin, L.233-3 uyarınca kontrolü altında bulunan şirketlerin nasıl tespit edileceği veya denetleneceğinin ötesinde kontrolü altında bulunan şirketlerin faaliyetlerine dair yayınlanacak raporlarda ne kadar bilgi verileceği belirsizlik taşıyan bir başka konudur.

Ayrıca, hâkim şirket, ekonomik cazibesi ile yürütülen pazarlık süreçlerinde baskın konumda olabilmektedir. Benzer şekilde, hâkim şirketin tekel konumunda olduğu bir markette, üreticilere maliyeti düşürmek amacıyla baskı uygulayabileceği ve bunun doğal sonucu olarak üreticilerin, maliyeti azaltmak için insan haklarına aykırı hareket edebileceği dikkate alındığında ticari sır olarak değerlendirilme ihtimali daha yüksek olan bu tip kontrol ilişkilerine veya pazarlık süreçlerine özen planında nasıl yer verileceği, ne ölçüde bu ilişkilerin paylaşılacağı belirlenmesi gereken bir diğer konu olarak dikkat çekmektedir¹¹⁴

---

¹¹⁴ Rekabet hukuku açısından göz önünde bulundurulması gereken sorular için bkz. *OECD, Sorumluluk Sahibi Şirketler (2018)* sf. 54.

İKİNCİ BÖLÜM

KANUNUN UYGULAMASI VE KARŞILAŞILAN PROBLEMLER

2.1. Şirketlerin İnsan Hakları Özen Yükümlülüğü Kapsamında Özen Planlarının Değerlendirilmesi

Şirketler tarafından hazırlanacak özen planlarının insan hakları temelli olması gerekmektedir.¹¹⁵ Dolayısıyla, şirket faaliyetlerinin sebep olabileceği mevcut ve muhtemel insan hakları ihlalleri karşısında şirketin korunmasındansa, paydaşların şirket faaliyetlerinden nasıl etkilenebileceği üzerinden değerlendirme yapılmalıdır. Bununla birlikte, şirketler tarafından hazırlanan özen planlarında, şirketin faaliyetleri sebebi ile bu faaliyetlerden etkilenebilecek insan haklarının kapsamı, şirketin tedarikçileri veya yüklenicileri bakımından kurulan ilişkilerin niteliği ve özen görevinin gerektirdiği çalışmalar dikkate alınarak hazırlanacak içerik anlaşılabilir olmalıdır.¹¹⁶ Danish Institute tarafından hazırlanan göstergeler kapsamında, özen planlarının içeriği mevcut, erişilebilir, kabul edilebilir ve kaliteli olmalıdır.¹¹⁷ Çalışmanın bu bölümünde Özen Görevi Hakkında Kanun kapsamında yükümlülük altında olan şirketler arasından seçilen Michelin, Carrefour, Casino, Renault Grup, L'Oreal ve Decathlon'un özen planları, STK raporları ve STK'lar tarafından dikkat çekilen eksiklikler bu ilkeler ışığında değerlendirilecektir.

2.2. Kanun Kapsamında Hazırlanan Özen Planları

Sherpa ve CCFD-Terre Solidaire tarafından yapılan araştırmaya göre 7 Temmuz 2021 itibariyle 263 şirketin özen görevi bulunmaktadır. Bu şirketlerin 44'ü ise henüz bir özen planı yayınlamamıştır. Bununla beraber, altı şirkete ise ihtar gönderilmiştir ve devam eden yargı süreçleri bulunmaktadır.¹¹⁸ France TV¹¹⁹, Nestle France, Amazon France gibi bazı şirketler ise kanunen özen planı

---

¹¹⁵ Veri toplama süreçlerinde insan hakları temelli anlayış üzerine hazırlanan BM Rehberi hakkında bkz. *OHCHR, A Human Rights-Based Approach to Data (2018)*

¹¹⁶ İlgili kavramlar için bkz. *The Danish Institute* (2021) sf. 11-14.

¹¹⁷ *Ibid.* sf. 26 ve 147.

¹¹⁸ *Sherpa/Terre Solidaire (2021)*, sf. 4-5.

¹¹⁹ France Tv özen planının gecikmeli bir şekilde Haziran 2021'de yayınlanacağını açıklamıştır bkz. *Ibid.* sf. 6.

yayınlamakla yükümlü olmasına karşılık henüz bir plan yayınlamamıştır. Açıklandığı üzere basit usulde kurulan şirketler (Societes Par Action Simplifiees) ise kanuna tabi olup olmadığı yönündeki belirsizliğe işaret ederek özen planı yayınlamadığını ancak 2022 yılında 2021 yılına dair bir plan yayınlanacağını belirtmiştir.¹²⁰ Ayrıca, önceki yıllarda yayınlanması gereken özen planları ise bazı şirketler tarafından 2021 yılında yayınlanmıştır. Buna istinaden, bazı şirketler önceki yıllarda çalışan sayısının kanunen belirtilen rakamlardan az olduğu yönünde bir gerekçe ileri sürmüştür. Ancak, çalışan sayısının nasıl hesaplandığı ve buna ilişkin benimsenen kriterler açıklanmamıştır.

Kanunun lafzından kaynaklı olarak ortaya çıkan tartışmalar şirketler tarafından özen planı yayınlamama eğilimi olarak kendini göstermektedir. Bununla beraber, standart göstergelerin ve şirketlerin denetimine imkân sağlayan bir düzenlemenin bulunmadığı dikkate alındığında, şirketlerin kolaylıkla özen planı yayınlamaktan imtina edebileceği görülmektedir. Nitekim, Nestle France gibi uluslararası düzeyde faaliyet gösteren şirketler bile kolaylıkla özen planı yayınlamamayı tercih edebilmektedir. Benzer şekilde, bazı şirketler, şirket yapılarının ticaret kanununun özen görevi yüklediği kuruluşlar arasında bulunmadığını belirterek özen planı yayınlamamıştır. Bu durum ise açıkça esnek bir hukuki düzenlemenin varlığına işaret etmektedir. Hukuki bir yaptırım riskinin bulunmaması itibarıyla ve söz konusu esneklik karşısında, şirketler iradelerini insan hakları temelli bir anlayış yönünde kullanmaktadır.

Bununla beraber, incelenen özen planlarında Carrefour, mali konularda faaliyet gösterilen her bir ülkenin kendi standartlarına göre raporlama gerçekleştirildiği ve uyum çalışması yürütüldüğünü belirtmiştir.¹²¹ Ancak, sosyal konularda her bir ülke özelinde ayrı bir çalışma yürütülmemiştir. Carrefour'un özen planında yüksek riskli ve az riskli ülkelerde yürütülen denetim faaliyetleri bakımından yüksek riskli ülkelerdeki fabrikaların tamamında denetim gerçekleştirildiği, ancak az riskli

---

¹²⁰ SAS Sour tarafından yapılan açıklama için bkz. *Ibid* sf. 7.

¹²¹ Bkz. *Carrefour 2021*, sf. 108.

ülkelerde sistematik olmamakla beraber yerel düzeydeki problemler dikkate alınarak denetim gerçekleştirildiğini açıklamıştır.¹²² İnsan hakları konularında mali konularda gösterilen özenin gösterilmemesi caydırıcılık unsurunun önemine dikkat çekmektedir. Zira şirketler, vergi konularında yaptırımdan kaçınmak amacıyla her bir ülke düzeyinde inceleme gerçekleştirmektedirken, daha az yaptırım öngörülen veya hiç yaptırım öngörülmeyen sosyal konularda daha esnek davranmaktadır.

2.3. Yöntem

Şirketlerin özen planları, ayrı bir rapor şeklinde olabileceği gibi şirketin yıllık raporlaması içerisinde ayrı bir bölüm altında da yayınlanabilmektedir.¹²³ Özen Görevi Hakkında Kanun bakımından ayrı bir rapor hazırlanması gerektiği yönünde bir düzenleme yer almamaktadır. Kanun kapsamında özen planı hazırlamakla yükümlü şirketlerin ise yıllık finansal olmayan raporları kapsamında ayrı bir bölümde özen planlarına yer verdikleri görülmektedir. L'Oreal, özen planını ayrı bir metin olarak hazırlamıştır. Ayrıca, L'Oreal raporlama çalışması kapsamında STK'lar tarafından BM Rehber İlkeleri dikkate alınarak oluşturulan BM Rehber İlkeler Raporlama Sistematiği'ni¹²⁴ dikkate aldığını açıklamıştır.¹²⁵ L'Oreal'in bu uygulaması iyi bir örnek olarak dikkat çekmektedir.

Karşılaşılan ilk temel problem Fransız şirketlerin özen planlarında yer alan konular ile ilgili olarak sıklıkla diğer başlıklara atıfta bulunmasıdır. Farklı bölümlerde yer alan bilgilere atıfta bulunulması özen planındaki bilgilere erişilebilmesini zorlaştırmaktadır.¹²⁶ Benzer şekilde, çalışma kapsamında değerlendirilen özen planlarında ağırlıklı olarak şirketler tarafından kullanılan kısaltmalara dair bir tanım

---

¹²² Bkz. *Carrefour 2021*, sf. 105, bununla beraber, yüksek riskli ve az riskli ülkeler ile ilgili benzer ayrımlar için bkz. *L'Oreal 2021*, sf. 9, *Casino 2021*, sf. 211.

¹²³ Ayrı bir özen planı hazırlanması veya yıllık raporlama çalışması kapsamında özen görevine yer verilmesi bakımından her iki raporlama çalışmasının güçlü ve zayıf yönleri için bkz. *The Danish Institute (2020)* sf. 26-28.

¹²⁴ Shift ve Mazars iş birliği ile oluşturulan BM Rehber İlkeler Raporlama Sistematiği (*UNGP Reporting Framework*) için bkz. <https://www.ungpreporting.org> Erişim Tarihi: 10.11.2021.

¹²⁵ Bkz. *L'Oreal 2021*, sf. 3.

¹²⁶ Farklı bölümlerdeki veya raporlardaki bilgilere atıfta bulunulmasının planların anlaşılabilirliğini zorlaştırdığı hakkında bkz. *Sherpa Mining with Meaning (2020)* sf. 5.

bölümüne yer verilmemiştir. Bu durum ise 600-700 sayfalık yıllık raporlama çalışması içerisinde ufak bir bölümde değerlendirilen özen görevi ile ilgili açıklamaların anlaşılabilirliğini zorlaştırmaktadır.

Bununla beraber, şirket faaliyetlerinin mevcut veya muhtemel insan hakları ihlalleri bağlamında değerlendirilmesi gerekmesi itibariyle, özen planında yer alması gereken bilgilerin farklı başlıklarda yer verilen bilgiler ile birlikte değerlendirilmesi karışıklık yaratmaktadır. Nitekim, farklı başlıklara atıfla verilen bilginin özen görevinden farklı konularda olabileceği de unutulmamalıdır. Dolayısıyla, farklı başlıklarda yer alan bilgilere atıf yapılması, verilen bilginin yeterli düzeyde ayrıntılı ve açıklayıcı olmaması sonucunu doğurmaktadır.¹²⁷ Bu durum ise doğal olarak amaçsal bir yorum ile mevcut ve muhtemel insan hakları ihlallerinin önlenmesinden ziyade, özen planının salt raporlama çalışması haline gelmesine sebep olmaktadır.¹²⁸ Zira, verilen bilgi anlaşılabilir olmaktan ve şirketin faaliyetleri kapsamında özen görevini nasıl yerine getirdiğini ortaya koymaktan uzaktır.

Düzenli aralıklarla meydana gelen gelişmelere uygun olarak gözden geçirilmesi gereken özen planlarının salt raporlama faaliyeti olarak görülmesi özen görevinin yerine getirilebilmesi için mevcut ve muhtemel risklerin tespitine imkân tanıyacak araçları geliştirememesi sonucunu meydana getirecektir. Nitekim, periyodik olarak gözden geçirilmesi halinde planlanan önlemlerin nasıl sonuç doğuracağı incelenebilecek ve geliştirilebilecektir. Ancak, sadece yılda bir kere yayınlanan bir raporun bu yönde bir gelişime imkân sağlaması pek mümkün değildir. Ayrıca, şirketler tarafından hazırlanan özen planlarının ağırlıklı olarak Fransızca ve İngilizce dillerinde olduğu görülmektedir. Paydaşların etkin katılımı dikkate alınarak özen planlarının en azından şirketin faaliyet gösterdiği bütün ülkelerin kendi dilinde yayınlanması erişilebilirlik bakımından değerlidir.

---

¹²⁷ Bkz. *Sherpa Mining with Meaning (2020)* sf. 16.

¹²⁸ Şirketlerin kurumsal sorumluluk çalışmaları kapsamında farklı bölüm ve belgelere atıfta bulunabileceği ancak bu durumda, özen planlarının raporlama çalışmasının ötesinde mevcut ve muhtemel risklerin önlenmesi amacıyla yeni araçların geliştirilmesine engel teşkil edebileceği hakkında bkz. *Sherpa Mining with Meaning (2020)* sf. 17.

Uygulamada, özen planları üzerinden anlaşıldığı üzere şirketler yıl içinde birçok kez insan hakları konularında etki değerlendirmesi yapmakta ve yıl sonunda etki değerlendirmelerini raporlayarak yayınlamaktadır. Etki değerlendirmesinin devam eden bir süreç olması ve dinamik bir şekilde yapılması gerekmektedirken özen planlarının yıl sonu raporlaması şeklinde yayınlanması süregelen bir etki değerlendirmesi çalışmasını yansıtmamaktadır.¹²⁹ Yıl içerisinde birçok kez yürütülen denetim faaliyetinin yıl sonunda özetlenmesi nitelikli özen planlarının ortaya çıkmasına bir engel teşkil edebilir. Bu sebeple, özen planlarının yıl içerisinde birden çok olmak üzere her bir denetim faaliyeti üzerine hazırlanarak paylaşılması insan hakları temelli bir yaklaşıma işaret edecektir. Benzer şekilde, sıklıkla yayınlanacak etki değerlendirmesi raporları şirketlerin özen yükümlülüğünü bir süreç olarak inceleme imkânı verebilir.

2.3.1. Özen Planlarının İç/Dış Denetim Mekanizmaları Tarafından Hazırlanması

Şirketler tarafından hazırlanan özen planları şirket bünyesinde oluşturulan bir iç mekanizma tarafından hazırlanabileceği gibi üçüncü kişi ve kurumlardan destek alınarak da hazırlanabilmektedir.¹³⁰ Tercih edilen denetim anlayışının güçlü ve zayıf yönleri bulunmaktadır. Her ne kadar şirket, kendi bünyesinde oluşturacağı denetim ekipleri ile hızlı reaksiyon alabilecek bir mekanizma kurabilecek ise de, yerel düzeyde şirketin faaliyet gösterdiği ülkenin standartları yeterli düzeyde dikkate alınamayabilir. Örneğin, şirketin Fransa haricindeki ülkelerde yürüttüğü çalışmalar bakımından yerel düzeyde yürütülecek çalışmalarda söz konusu ülkenin standartlarına hâkim olan üçüncü bir kurum ile çalışılması daha nitelikli bir denetim çalışmasını ortaya koyabilecektir. Böylelikle, yerli halkın kaygıları ve sosyokültürel arka plan bilgisi dikkate alınarak değerlendirme yapılabilir.

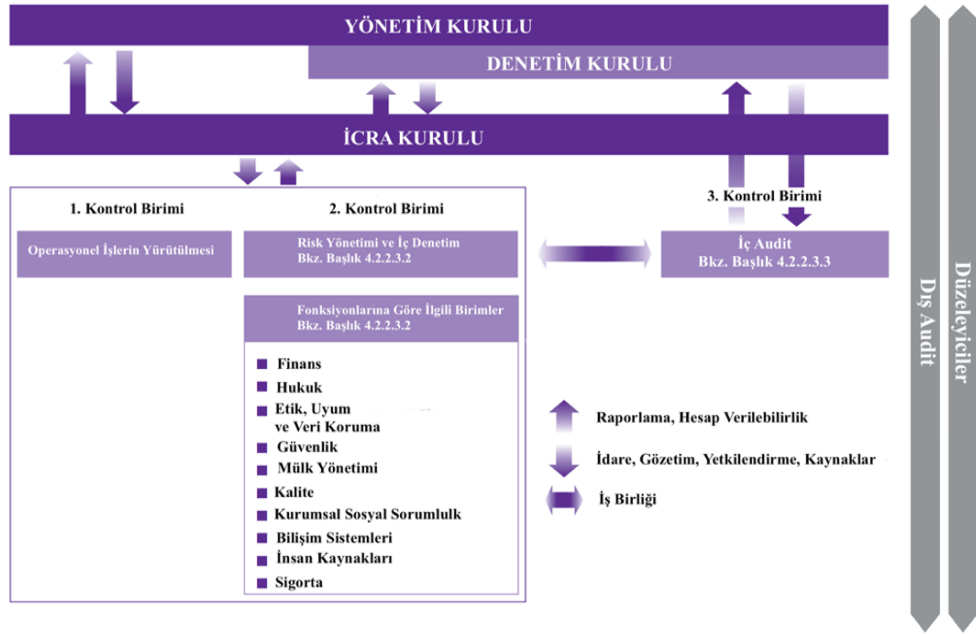
---

¹²⁹ Bkz. *Les Amis de la Terre/Survie, Total Uganda (2020)* sf. 3.

¹³⁰ Nestlé ile The Danish Institute tarafından yürütülen çalışmalar kapsamında 2010-2015 yılları arasında 11 kez insan hakları etki değerlendirmesi faaliyetinde bulunulduğu hakkında bkz. *The Danish Institute (2020)* sf. 20.

Sadece yerel düzeydeki problemlerin denetim faaliyeti kapsamında dikkate alındığının belirtilmesi de yeterli değildir. Zira, iç denetim mekanizması kapsamında elde edilen veriler ikinci kez dışarıdan alınan bir denetim hizmeti kapsamında kontrol edilmelidir.¹³¹ İç ve dış denetim mekanizmalarından birlikte yararlanılması iç denetim mekanizmasının taraflı bir çalışma yürütmesi yönünde oluşabilecek kaygıları giderebilecek, şirketin uluslararası ticari ilişkileri kapsamında siyasi konjonktür, yerel halkın durumu dahil olmak üzere birçok konuda detaylı değerlendirme yapma imkânı sağlayabilecektir.

Uygulamada şirketlerin özen görevi kapsamında yürütülen denetim süreçlerini çoğunlukla şirket bünyesinde oluşturulan iç mekanizmalar gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda, şirketler özen planlarında denetim mekanizmalarına dair organizasyonel bir şema¹³² ve bu şema dahilinde belirlenen şirket içi kurallara dair bilgi paylaşımı yapmaktadır.

Şekil 1 - Carrefour tarafından özen planında yer verilen organizasyon şeması

¹³¹ Özen planı kapsamında yürütülen denetimin Fransa Denetim Enstitüsü tarafından gerçekleştirildiği ve dış denetim çalışması kapsamında denetim gerçekleştiren kurumun açıklaması için bkz. *Renault 2021*, sf. 253.

¹³² Bkz. Şekil 1'de gösterilen Carrefour'un organizasyon şeması için bkz. *Carrefour 2021* sf. 216.

Ayrıca şirketler, denetim çalışmaları kapsamında sertifikasyon standartlarının sağlandığını belirtebilmektedir. Ancak, şirketin yürüttüğü denetim kapsamında alınan sertifika, özen görevinin yerine getirildiği anlamına gelmemektedir. Bu kapsamda Eramet, özen planının sertifikasyon ile ilgili yeterli bilgi içermemesi itibarıyla eleştirilmiştir. Eramet, özen planında madencilik yapılan bölgelerdeki bütün sahaları için ISO 14001 sertifikası alma hedefi ile hareket edileceği yönünde açıklamada bulunmuştur. Ancak, söz konusu sertifikanın hizmet edeceği amaç ve özen görevi kapsamında sağlayacağı etki değerlendirilmemiştir.¹³³ Benzer şekilde, her ne kadar, Renault Grup tarafından sağlık, güvenlik ve çevre ile ilgili olarak alınacak ISO 45001 sertifikasının iş kazalarını azaltacağı ve ruhsal ve fiziksel sağlık düzeyini arttıracacağı belirtilmiş ise de bu açıklama sertifika süreci ile ilgili birçok soruyu cevapsız bırakmıştır.¹³⁴ Görüleceği üzere, sertifikasyon süreci ile ilgili olarak alınan sertifikanın hizmet edeceği amaçtan ziyade sertifikanın risk haritası içerisinde mevcut ve muhtemel risklerin önlenmesi noktasında sağlayacağı amacın açıklanması, şirketlerin özen görevini yerine getirmesi bakımından daha belirleyici olacaktır. Nitekim böylelikle, sertifikanın alınmasından önceki ve sonraki durum bakımından değerlendirme yapılabilmesine olanak tanınabilir.

Bununla beraber, denetim çalışmasının ne sıklıkta ve hangi kapsamda yapıldığı etki değerlendirmesinin güvenilirliğini ve niteliğini ortaya koyabilecektir.¹³⁵ Uygulamada, şirketlerin özen planlarında yürütülen denetim faaliyetlerinin sıklığına ve kapsamına yer verilmektedir. Ancak verilen bu bilgi değerli ise de denetimin niteliği bakımından inceleme yapmak için yeterli değildir. Örneğin, L'Oreal 2020 yılında 1268 kere olağan ve 45 *ad hoc* denetim gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Ancak, bu denetimlerde hangi paydaşlar ile görüşüldüğü, paydaşlara hangi konularda danışıldığı, paydaşların görüşü, paydaşlar tarafından hakim

---

¹³³ Bkz. *Sherpa Mining with Meaning (2020)* sf. 24.

¹³⁴ Bkz. *Renault 2021*, sf. 214.

¹³⁵ The Danish Institute ve Nestle 'nin işbirliği içerisinde gerçekleştirdiği etki değerlendirmesi kapsamında hangi sıklıkta ve nasıl faaliyet gösterilen ülkeler üzerine değerlendirme yapıldığı, ülke ziyaretlerinin gerçekleştirildiği hakkında olumlu yönde bir örnek için bkz. *The Danish Institute (2020)* sf. 20.

şirketin dikkatine sunulan konularda nasıl önlemler alındığı, denetimlerin hangi coğrafi bölgelerde yoğunlaştığı gibi konulara dair yeterli bilgi verilmemiştir.¹³⁶

Bununla beraber, şirketin faaliyetleri kapsamında yıl içinde birçok denetim yapılmasını gerektirebilecek özellikli durumlar ortaya çıkabilmektedir.¹³⁷ Bu gibi durumlarda düzenli aralıklarla gerçekleştirilen denetimlere ek olarak ayrıca etki değerlendirmesi yapılmalıdır.¹³⁸ Ancak, incelenen özen planlarında şirketlerin meydana gelen beklenmedik durumlar karşısında insan hakları konularında etki değerlendirmesi yapıldığı ile ilgili olarak bir değerlendirmeye rastlanılmamıştır. Bu durumda, özen görevi kapsamında alınan önlemlerin yerindeliği ve etkililiği bakımından yeterli değerlendirme yapılamamaktadır. Benzer şekilde, tedarik zinciri üzerine yapılacak denetim çalışması şirketin kendi bünyesinde gerçekleştireceği denetimden farklıdır. Şirketin kendi bünyesinde gerçekleştirdiği denetim kendi iç işleyişi ile ilgiliyken tedarik zinciri farklı bir öznenin faaliyetleri üzerinedir. Şirketlerin tedarik zinciri bakımından bu özellikli durumu dikkate alması gerekirken özen planlarında söz konusu özellikli durum ile ilgili olarak yürütülen denetime ve denetimin yöntemine dair yeterli bilgi verilmemiştir.¹³⁹

Ayrıca, denetim çalışması bakımından eksiklikler ve geliştirilmesi gereken yönler etki değerlendirmesi kapsamında dikkate alınması gereken konular arasındadır. Ancak, şirketlerin denetim çalışmaları kapsamında benimsediği anlayışın nasıl geliştirildiği, denetim yöntemindeki eksikliklerin nasıl giderildiği konularında değerlendirme yapmadığını göstermektedir. Bir başka deyişle, denetim çalışması

---

¹³⁶ Bkz. *L'Oreal 2021*, sf. 13.

¹³⁷ Carrefour, 2020 yılında Carrefour Grup için önemli görülen olayları paylaşmış, ancak bu olaylar bakımından insan hakları etki değerlendirmesi yapıldığına veya nasıl bir etkinin meydana geldiğine dair bilgi paylaşmamıştır. Benzer şekilde, özen planında insan hakları konularında meydana gelen olaylar ve bu olaylar ile ilgili yapılan insan hakları etki değerlendirmesi çalışmalarına dair bilgi paylaşımı bulunmamaktadır. Bkz. *Carrefour 2021* sf. 43.

¹³⁸ Bkz. *The Danish Institute (2020)* sf. 19.

¹³⁹ Renault, kobalt tedariki ile ilgili olarak bir dış denetim mekanizması ile anlaşarak yükleniciler ve tedarikçiler nezdinde denetim gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Ancak, tedarikçilerin seçimi, tedarik zinciri içerisindeki konumu, denetimin değerlendirilmesi ve denetimin düzenli aralıklarla mı yapıldığı konularında açıklama yapılmamıştır. Bkz. *Sherpa Mining with Meaning (2020)* sf. 24.

kapsamında benimsenen yönteminin sebep olabileceği riskler üzerine tespit yapılmadığına veya değerlendirme yapılmamıştır.

Her ne kadar, denetim çalışması neticesinde mevcut ve muhtemel risklerin tespit edilmiş olması ve bu yönde gerekli önlemlerin neler olduğunun belirtilmesi gerekmektedir de özen planlarında gerekli önlemlerin alındığı yönünde herhangi bir somut değerlendirme yer almamaktadır. Öyle ki, verilen bilgiler etki değerlendirmesinin öncesindeki ve sonrasındaki durum bakımından ortaya çıkan sonuca dair inceleme yapılmasına imkan tanımamaktadır.¹⁴⁰

2.4. Özen Planlarının İçeriği

İnsan hakları temelli bir özen planının somut veriler ile desteklenmesi gerekmektedir. Her ne kadar, finansal olmayan bir raporlama faaliyeti gerçekleştirilmekte ise de özen görevinin rakamlar ile ifade edilmesi önünde bir engel yoktur.¹⁴¹ Bu kapsamda şirketler, özen planlarında özellikle iş güvenliği çalışmalarına dair rakamsal verilere veya yüzelere yer vermiştir. Ancak, tespit edilen risklerin ne kadarının meydana gelmeden önlendiği, erken uyarı mekanizmasından ne ölçüde faydalandığı¹⁴², şirketlerin farklı ülkelerdeki iştiraklerinin çalışmalarının hangi sıklıkla denetlendiği veya faaliyette bulunan ülkenin demografik özellikleri gibi birçok konu somut veriler ile ortaya konulmamıştır.¹⁴³

Özellikle, yürütülen denetim çalışmasının öncesindeki ve sonrasındaki duruma dair somut değerlendirmelerin eksikliği veya basmakalıp ifadeler insan hakları temelli

---

¹⁴⁰ *Ex-ante* ve *ex-post* değerlendirme hakkında bkz. *The Danish Institute (2020)* sf.19.

¹⁴¹ Özen planlarında sürdürülebilirlik raporları, vaka çalışmaları, niceliksel veriler, sürecin analizi ve paydaşlar ile kurulan iletişime dair bilgi paylaşımı yapılabileceği hakkında bkz. *Institute for Human Rights and Business (2011)* sf 29.

¹⁴² Bkz. *Michelin 2021* sf. 162.

¹⁴³ Şirketin insan kaynakları politikalarının ne sıklıkla sayıda ihlal edildiği, insan hakları özen yükümlülüğü standartları dikkate alınarak kaç sözleşmenin askıya alındığı, feshedildiği, tedarik zinciri nezdinde tedarik zincirinde sıfır tolerans veya sınırlı tolerans politikalarının benimsendiği konular ve bu konulardaki rakamlara dair somut bilgilerin paylaşılabilmesi hakkında bkz. *Institute for Human Rights and Business (2011)* sf. 30.

bir etki değerlendirmesine işaret etmemektedir. Özen planları adeta şirketin özen görevini ne kadar başarılı bir şekilde yerine getirdiğini ortaya koyan bir gurur tablosu olarak yayınlanmaktadır. Bu durumun ise gerçekçilikten uzak olduğu kabul edilmelidir. şirketlerin faaliyetleri kapsamında tespit edilen riskler, bu risklerin hangi aşamada ve nasıl önlendiği tek başına özen görevinin ne kadar başarılı bir şekilde yerine getirildiğinin açıklanmasından daha değerlidir. Zira şirket, bu şekilde özen görevini yerine getirme konusunda giderek yükselen bir grafiğe sahip olduğunu, sürece dair başarısını ve gelişimini ortaya koyarak güvenilirliğini arttırabilecektir.

Çok uluslu şirketlerin faaliyet gösterdiği ülkedeki siyasi çatışma ortamı karşısındaki konumu veya benimsediği anlayış, incelenen özen planlarında değinilen bir konu olarak dikkat çekmemiştir. şirketlerin siyasi çatışmalar karşısında benimsedikleri rol, faaliyet gösterdikleri ülkedeki ticari ilişkileri bakımından olumsuz bir sonuç doğurabilir. Zira, şirketin özen planında siyasi süreçlere dair yaptığı yorumlar ülke politikalarının eleştirilmesi veya ülkenin itibarsızlaştırılması şeklinde kendini gösterebilir. Her ne kadar siyasi uyuşmazlık ortamına dair bir değerlendirme yapılmaması ticari olarak anlaşılabilir ise de şirketlerin insan hakları özen sorumluluğu bakımından bir eksikliğe işaret eder.

Bununla beraber, şirketler, özen planlarında, kaldıraç etkisi yaratabilecek çalışmalara yer vermemekte veya kaldıraç etkisine dair fazlasıyla sınırlı bir bilgi paylaşımı yapmaktadır.¹⁴⁴ İncelenen özen planları kapsamında, Michelin hazırlanan standart satın alma sözleşmelerinde angarya yasağı ve ocuk işçiliği ile ilgili özel hükümler bulunduğunu belirtmiř¹⁴⁵, Casino, kaldıraç etkisi yaratmak üzere ilerleyen süreçte gerçekleştirmeyi planladığı hedeflere dair açıklamalarda bulunmuştur.¹⁴⁶ Ancak, Casino somut olarak gerçekleştirilen projeler kapsamında benimsenen politikaların sosyal konularda kaldıraç etkisi yarattığı durumlara dair

---

¹⁴⁴ şirketlerin insan hakları özen yükümlülüğu üçüncü kişilerin iş ve eylemlerini etkilemesi (kaldıraç etkisi) ile ilgili olarak yürütülebilecek çalışmalar için bkz. *The Danish Institute (2020)* sf.100.

¹⁴⁵ Bkz. *Michelin 2021*, sf.167.

¹⁴⁶ Bkz. *Casino 2021*, sf. 170.

herhangi bir bilgi vermemiştir. Benzer şekilde, Michelin, faaliyet gösterdiği ülkelerde sözleşmelere eklenen söz konusu hükmün pratik faydasını ortaya koymamıştır. Renault Grup ticari süreçlerde kurduğu iş birlikleri ile sektör içerisinde gelişim kaydedilen konuları belirtmiş ise de benzer bir yaklaşımın özen görevi kapsamında da benimsenebilecek olmasına karşılık özen planında insan hakları konularında kaldıraç etkisi yaratabilecek durumlara dair bir çalışma yapmamıştır.¹⁴⁷

2.5. Paydaşların Özen Planlarındaki Yeri

Özen planlarında şirketlerin paydaşlar ile görüşmeler gerçekleştirdiğine dair açıklamalar bulunmaktadır. Şirket, kendi bünyesindeki paydaşlar ve şirketin faaliyetlerinden etkilenen dış paydaşlar olmak üzere özen planlarında ikili bir ayırım yapmaktadır. Her ne kadar, görüşülen paydaşlar ve paydaşlar ile birlikte yürütülen süreçlere dair sınırlı bir bilgi paylaşımı yapılmış ise de paydaşların nasıl belirlendiğine dair yeterli ve nitelikli bir bilgi paylaşımı yapılmamıştır. Halbuki, paydaşların hangi kriterler çevresinde belirlendiği özen planının güvenilirliği için bir gerekliliktir.

Benzer şekilde, paydaşların şirket faaliyetlerinden etkilenme derecelerine ve bu derecelendirme üzerinden paydaşların etki değerlendirmesi süreçlerine nasıl dahil edildiği açıklanmamıştır.¹⁴⁸ Özen planları kapsamında, şirketlerin paydaşlarının şirket faaliyetlerinden etkilenme derecesini dikkate alarak öncelik değerlendirmesi yapması gerekmektedir. Renault Grup, özen planında paydaşları ve paydaşların şirket faaliyetlerinden etkilenme derecelerine dair derecelendirme çalışması yapmıştır. Renault Grup'un bu çalışması olumlu bir örnek olarak değerlendirilebilir.¹⁴⁹

---

¹⁴⁷ Renault satın alma stratejilerinde kaldıraç etkisi yaratması hedefi ile iş ortaklarıyla bir araya gelerek ticari konularda işbirliği kurduğunu açıklamıştır. Ancak, benzer bir iş birliğinin insan hakları konularında kurulduğu veya bu kapsamda belirlenen hedeflere dair bir açıklama yapılmamıştır. Bkz. *Renault 2021* sf. 67.

¹⁴⁸ Paydaşların etki değerlendirmesi sürecine katılımı ile ilgili olarak yürütülmesi gereken çalışmalar için bkz. *The Danish Institute (2020)* sf. 116.

¹⁴⁹ Bkz. *Renault 2021* sf. 134-135.

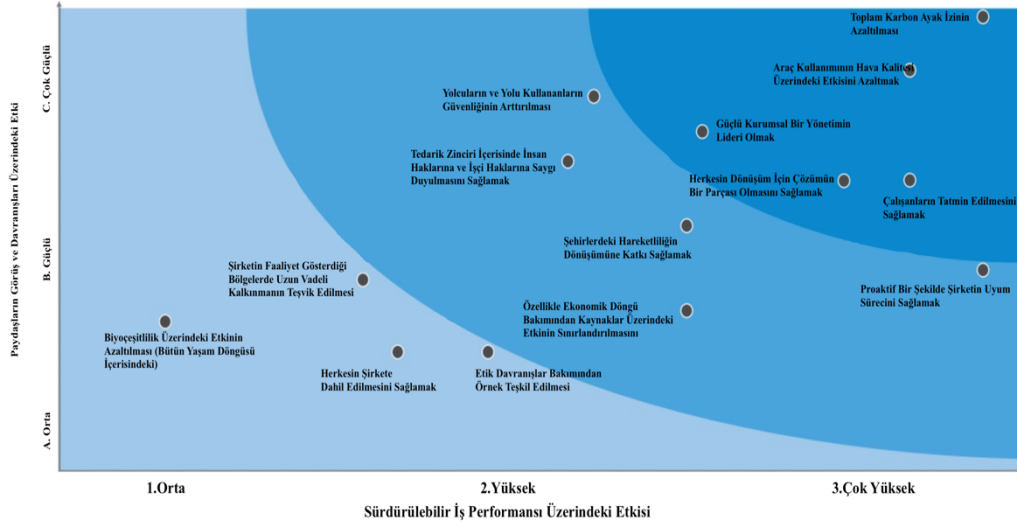
Bununla beraber, paydaşların etki değerlendirmesi süreçlerine katılımı noktasında şirketlerin sivil toplum örgütleri ile iş birliği içerisinde çalışması özen planlarının paydaşların kaygılarını giderebilmesine olanak tanır. Benzer şekilde, STK'ların süreçlere dahil edilmesi ile birlikte muhtemel uyuşmazlıkların önüne geçilebilir. Carrefour ve Michelin, 2020 yılında tespit edilen riskler karşısında insan hakları alanında çalışan STK'lar dahil olmak üzere paydaşları ile aktif diyalog yürütüldüğüne dair açıklamada bulunmuştur.¹⁵⁰ Carrefour ve Michelin'in bu uygulaması iş dünyası ve insan hakları alanında çalışan FIDH dahil olmak üzere STK'ların sürece dahil edilmesi itibariyle iyi bir örnek olarak dikkat çekmektedir.

---

¹⁵⁰ Carrefour ile Fédération Internationale Pour Les Droits Humains (FIDH) 'in risklerin tespit edilmesi amacıyla 20 kere bir araya gelerek görüşmeler gerçekleştirdiği hakkında bkz. *Carrefour 2021*, sf. 122-123, benzer şekilde, Michelin nezdinde kurulan Paydaşlar Komitesi'ne FIDH, WWF ve Global Compact'in katılım sağladığı belirtilmektedir. Bkz. *Michelin 2021* sf.188.

2.6. Mevcut ve Muhtemel Risklerin Belirlenmesi ve Önlenmesi

Özen Görevi Hakkında Kanun kapsamında şirketlerin risk haritası belirlemesi gerekmektedir. Risk haritalarında meydana gelmesi halinde sebep olacağı olumsuz etki dikkate alınarak riskler derecelendirilmektedir. Renault Grup'un 2021 yılında paylaştığı risk haritası tercih edilen şematik düzenlemeler arasındadır.¹⁵¹

Şekil 2 - Renault Grup Risk Haritası

Ancak, Sherpa tarafından madencilik sektöründe faaliyet gösteren ve Özen Görevi Hakkında Kanun kapsamında özen görevi bulunan şirketler üzerinden yürütülen araştırmaya göre her ne kadar şirketler tarafından risk haritası oluşturulmakta ise de tespit edilen risklere, alınan önlemlere dair ayrıntılı veri paylaşılmadığı ifade edilmektedir¹⁵². Sherpa tarafından yapılan araştırma etki değerlendirmesinin yüzeyselliğini gözler önüne sermektedir:

'Eramet'in bir iştiraki olan Camilog hakkında çeşitli iddialar ileri sürülmüş ve söz konusu şirket, Gabon'un güney doğusunda bulunan Moanda'da manganez

¹⁵¹ Şirketlerin The Danish Institute tarafından tavsiye edildiği üzere risk haritası hazırladığı görülmektedir. Bkz. *The Danish Institute (2020)* sf. 124, benzer şekilde Renault ve Michelin tarafından hazırlanan risk haritalama çalışması için bkz. *Renault 2021*, sf. 136 ve *Michelin 2021*, sf. 153.

¹⁵² Madencilik ile elde edilen minerallerin kullanımı ile ilgili olarak etki değerlendirmesi yapılmadığı hakkında bkz. *Sherpa Mining with Meaning (2020)* sf. 18.

çıkartılan maden sahasındaki ihlaller nedeniyle yargı önüne çıkarılmıştır. Şirket, manganez mineralini arıtmak için kullanılan suyu çevredeki doğal alanlara boşaltmakla suçlanmaktadır ve şirketin 600 işçinin sözleşmesini haksız bir şekilde feshettiğine inanılmaktadır. Ancak söz konusu maden sahası ile ilgili olarak Eramet risk haritasında çevre konularında meydana gelme riski bulunan ciddi zararlara, su kirliliğine, sağlık ve barınma konularındaki ihlaller dahil olmak üzere çevre sağlığı ve çevre sağlığının korunması ile birlikte özellikle iş sözleşmesinin feshi bakımından işçi haklarına dair hiçbir değerlendirme yapmamıştır.¹⁵³

Bununla beraber, özen planlarında sıklıkla tespit edilen risklerin şirketler tarafından oluşturulan birtakım kurallar ile önlenmeye çalışıldığı belirtilerek ilgili kurallara atıfta bulunmaktadır.¹⁵⁴ Ancak, somut veya ayrıntılı olarak yürütülen önleme çalışmaları, önleme çalışmalarının sonucunda ortaya çıkan duruma dair¹⁵⁵ yeterli bilgi paylaşımı yapılmamaktadır.

2.7. Özen Planlarında Şirketlerin Kontrolü Altında Bulunan Şirketler, Tedarik Zincirleri ve Yüklenicileri

Özen Görevi Hakkında Kanun kapsamında şirketlerin kontrolü altında bulunan diğer kişi ve kurumlara özen planlarında yer vermesi gerekmektedir. Ancak, mevcut özen planları içerisinde kontrol ilişkisine dair veri elde etmek, kontrol ilişkisinin nasıl gerçekleştiği üzerine tespitite bulunmak mümkün değildir. Öyle ki, şirketlerin özen görevini *de facto* bir kontrol ilişkisi üzerinden değerlendirmek bir kenara sadece belirli tedarikçileri üzerinden incelendiği görülmektedir. Ayrıca, şirketin iştiraklerinin alınan önlemlere uygun faaliyet gösterip göstermediğine dair somut ve ayrıntılı veri paylaşımı yapılmamaktadır. Nitekim, tedarik zinciri içerisinde ticari ilişki kurulan kurumlar özelinde şirketlerin tedarikçilerine eğitim

---

¹⁵³ *Ibid*, sf. 18.

¹⁵⁴ Atıfta bulunan şirketin organizasyon mekanizması içerisinde oluşturulan kuralların benimsenen özen görevi ile ne şekilde bağlantılı olduğu hakkında açıklama yapılmaması ile ilgili olarak bkz. *Ibid*, sf. 20.

¹⁵⁵ Her ne kadar denetim ile birlikte ortaya çıkan risklere ve benimsenen kurallara aykırılıklara dair yüzdesel dahi olsa bilgi paylaşımı yapılması olumlu ise de daha ayrıntılı bilgi paylaşımı yapılması desteklenmelidir. Bkz. *L'Oreal 2021* sf. 14.

verdiği belirtilmekte ve bu şekilde tedarikçilerin kurumsal sorumluluk bilinci ile faaliyet göstermesi hedeflenmektedir.¹⁵⁶

Her ne kadar, tedarik zinciri veya yükleniciler sınırlı düzeyde denetlenmekte ise de ülkeler özelinde değerlendirme yapılmadığı görülmektedir. Benzer şekilde şirketler uluslararası düzeyde ve Fransa Ticaret Kanunu kapsamında iştirakleri olan şirketlerin bilgisini vermiş ise de¹⁵⁷ bu şirketlerin faaliyetlerine dair yürütülen çalışmaların çıktıları sadece kümülatif bir şekilde istatistiki veriler üzerinden paylaşılmıştır. Şirketler tarafından beyan edilen ticari ilişkilere ve bu kapsamda iştirak edilen şirketlere dair sınırlı bir veri paylaşımı tespit edilen risklerin gerçekleşmesi durumunda hâkim şirket bakımından özen görevinin yerine getirilmediği yönünde bir karine teşkil edebilecektir. Benzer şekilde, Özen Görevi Hakkında Kanun'da belirtildiği üzere kanundaki şartların sağlanmasına karşılık hâkim şirketin etkili bir özen planı yayınlamaması halinde bu şirketlerin muafiyetten yararlanması mümkün değildir. Uygulamada hâkim şirketin muafiyetten yararlanan şirketleri özen planı yayınlamamaktadır. Hâkim şirketin özen planlarında muafiyetten yararlanan şirketlere dair ayrıntılı bir bilgi paylaşımı yapılmaması bir kez daha hâkim şirketin sorumluluğunu gündeme getirebilecektir.¹⁵⁸

Bununla beraber, şirketlerin genel eğilimi sadece doğrudan tedarikçilerinin faaliyetlerini özen planlarında kapsama almak yönündedir. Şirketler çevreye zararlı mineraller veya silah yapımında kullanılan maddeler üzerine Sherpa tarafından gerçekleştirilen incelemede sadece doğrudan ilişkileri olan tedarik zincirlerine dair bilgilere yer vermiştir. Bu durum ise şirketlerin adeta dolaylı olarak insan hakları ihlallerine sebebiyet verilmesi durumunda özen yükümlülükleri bulunmadığını

---

¹⁵⁶ Tedarikçilere kurumsal sorumluluk çalışmaları kapsamında eğitim verildiği hakkında bkz. *L'Oreal 2021*, sf. 13.

¹⁵⁷ Şirketler, Fransa Ticaret Kanunu kapsamında belirlenen kontrol ilişkisi kapsamında iştiraklerini listeleterek paylaşmıştır. Bkz. *Michelin 2021* sf. 370-372, bununla beraber, *Casino 2021*, sf. 134-135.

¹⁵⁸ İncelenen özen planları ile sınırlı olmak üzere uygulamada kanundaki şartları sağlayan yavru şirketlerin istisnai hükümden faydalanarak ayrı bir özen planı yayınlamadığı görülmektedir.

savunmaları olarak yorumlanabilir. Söz konusu anlayış herhangi bir şekilde insan hakları temelli bir yaklaşıma işaret etmemektedir. Özen görevi üzerine kanun değişikliği ile veya yargı kararları üzerinden geliştirilecek prensipler çevresinde bu anlayışın engellenmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, *lex mercatoria* 'nın bu şekilde belirlenmesi özen görevini büyük ölçüde etkisiz hale getirebilir.

2.8. Hukuki Çözüm ve Erken Uyarı Mekanizmaları

Özen Görevi Hakkında Kanun kapsamında şirketlerin mevcut ve muhtemel risklerin önlenmesi ve riskler karşısında çözüm üretilmesi amacıyla erken uyarı mekanizması geliştirmesi gerekmektedir. Şirketler, özen planlarında söz konusu erken uyarı mekanizmasının oluşturulduğuna dair açıklamalarda bulunmaktadır. Oluşturulan erken uyarı mekanizmaları şirketlerin 7/24 aktif çevrimiçi şikâyet mekanizması oluşturduğu¹⁵⁹, telefon hattı kurduğu¹⁶⁰ veya erken uyarı amacıyla şirket bünyesinde gelen şikâyetleri inceleyecek komite oluşturulması¹⁶¹ şeklinde kendini göstermektedir. Bununla beraber, şirketlerin mevcut mekanizmalarını geliştirmek üzere pilot bölgeler seçtiği, uyarı mekanizmalarına dair çalışmalar yürütüldüğü ifade edilmektedir.¹⁶² Ancak, pilot bölgeler seçilmesi veya henüz etkili bir erken uyarı mekanizması üretilmemiş olması itibarıyla şirketlerin kanundan doğan yükümlülüklerini tamamıyla yerine getirmediği dikkat çekmektedir. Bu bakımdan, kanun uygulamasının olgunlaşmadığı ve etkili bir erken uyarı sistemi geliştirilemediği görülmektedir.

Bununla beraber, şirketlerin uyarı mekanizması üzerinden kendilerine ulaşan şikâyetler karşısında nasıl bir aksiyon aldığı anlaşılmamaktadır. Şikâyetler karşısında soruşturma yürütüldüğü belirtilmektedir. Ancak, soruşturmaların ne ölçüde insan hakları ihlallerini önlemeye elverişli olduğu tespit edilememektedir.¹⁶³

---

¹⁵⁹ Carrefour tarafından FIDH ile birlikte yürütülen etki değerlendirmesi kapsamında çağrı merkezi kurmuştur. Bkz. *Carrefour 2021* sf. 105.

¹⁶⁰ Bkz. *Michelin 2021*, sf. 162.

¹⁶¹ Bkz. *Renault 2021* sf. 139.

¹⁶² Bkz. *Decathlon 2021* sf. 30.

¹⁶³ Bkz. *Michelin 2021* sf. 162.

Ayrıca, bazı özen planlarında erken uyarı mekanizmasının kullanılması neticesinde şirketlere ulaşan ve cevaplanan şikayetlere dair istatistikî veriler paylaşılmıştır.¹⁶⁴ Ancak, istatistiklerin paylaşılmadığı durumlar ile de karşılaşmaktadır.

Son olarak, tek başına bir şikâyet mekanizmasının varlığı şikâyetler karşısında şirketlerin mevcut ve muhtemel riskleri önleyecek şekilde hareket ettiği anlamına gelmemektedir. Şikâyet mekanizmasının amacı şikâyetler karşısında risklerin önlenmesi ve paydaşların yaşadıkları sorunlar karşısında en hızlı şekilde telafi imkanına sahip olmasıdır. Ancak, özen planlarında, şikâyet mekanizmasının işletilmesi ile birlikte problemler karşısında paydaşlara sağlanan çözüme dair yeterli bilgi verilmemektedir. Bu kapsamda, dikkat çeken sorunlar ve problemler karşısında nasıl aksiyon alındığına dair esaslı konularda örnek paylaşılmaktadır. Örnek bulunmaması karşısında şirketlerin karşılaştıkları problemlere ve sağlanan çözümlere dair BM Rehber İlkeleri'ne uygun şekilde gerekli çalışmaların yürütülüp yürütülmediği tespit edilememektedir. Nitekim, bazı şirketler dışarıdan gelen şikâyetlere çözüm üretilebilmesi amacıyla ilk kez uluslararası iş ortakları nezdinden pilot bir çalışma başlatılacağını belirtmektedir.¹⁶⁵ Bu durum, açıkça uluslararası düzeyde yapılan şikâyetler karşısında çözüm üretilebilmesi önündeki yetersizliğe işaret etmektedir.

---

¹⁶⁴ Bkz. *Michelin 2021* sf. 162, bununla beraber, *L'Oreal 2021*, sf. 12.

¹⁶⁵ Decathlon'un başlatılacak pilot çalışma ile ilgili olarak yaptığı açıklama için bkz. *Decathlon 2021*, sf. 31.

2.8.1. Türkiye’de Faaliyet Gösteren Fransız Şirketlerinin Türkiye Merkezli Şirketler ile İlgili Rapor ve Planlamaları

Özen planları incelenen şirketler Türkiye’de faaliyet göstermekte ve şirketlerin Türkiye’de üretim tesisleri bulunmaktadır. Bazı şirketler ise Türkiye’de üretim tesisi olmasına veya ürünlerinin Türkiye’de kullanılması karşısında özen planlarında Türkiye’deki faaliyetlerine dair açıklama yapmamıştır. Özen planlarında şirketlerin Türkiye’de faaliyetleri, iş ortakları veya üretim tesisleri ile ilgili olarak yürütülen insan hakları özen sorumluluğu çalışmalarına dair yeterli bilgiye ulaşılamamaktadır. Şirketlerin Türkiye’deki faaliyetleri ile ilgili olarak üretim tesisi sayısına ve üretim tesislerinin denetim gerçekleştirdiği ve denetimler kapsamında tehlike arz eden konulara dair yüzdelik değer üzerinden bilgi paylaşımı yaptığı görülmektedir.¹⁶⁶

Bu kapsamda, hâkim şirketin Türkiye’deki iştirakleri, kontrol ilişkileri veya üretim tesislerindeki standartlar dahil olmak üzere nasıl bir insan hakları etki değerlendirmesi yürüttüğü anlaşılamamaktadır. Benzer şekilde, Türkiye’de meydana gelen siyasi ve sosyal krizler dikkate alınarak risklerin önlenmesi, zararların giderilmesi amacıyla çevre konuları, yerli halk ile kurulan diyaloglar dahil ancak bunlarla sınırlı olmaksızın ciddi hak kayıplarına sebep olabilecek insan hakları konularına dair bir derecelendirme veya risk analizi yapılmamıştır. Özellikle, Türkiye’nin içinden geçtiği siyasi ve sosyal konular karşısında etki değerlendirmesi yapılmaması veya buna dair bilgi paylaşımında bulunulmaması kaygı vericidir. Örneğin, Türkiye’ye göç eden yabancıların, tedarik zinciri içerisinde asgari ücretin altında çalıştırılması, mültecilere iş sağlığı ve iş güvencesi imkanlarının sağlanmaması şeklinde meydana gelebilecek riskler karşısında nasıl önlemler alındığı özen planlarında değerlendirilmemiştir.

Hâkim şirketin özen planı haricinde ise şirketlerin Türkiye’deki iş ortakları tarafından İnternet sitelerinde yer verilen sürdürülebilirlik veya kurumsal sosyal

---

¹⁶⁶ Bkz. *Casino 2021*, sf. 211, *Carrefour 2021*, sf. 104.

sorumluluk faaliyetlerine dair raporlamaların bulunduğu dikkat çekmektedir. Ancak, söz konusu raporlarda insan hakları özen sorumluluğunun BM Rehber İlkeleri standartlarında yerine getirilmesi veya bu yönde yürütülen denetim faaliyetlerine dair bilgilere ulaşamamaktadır. Şirketler tarafından yürütülen kurumsal sosyal sorumluluk çalışmalarına görünürlük kazandırmak hedefi ile hareket etmekte ise de benzer bir görünürlüğe insan hakları etki değerlendirmesi yapıldığı noktada rastlanılmaktadır.

2.9. Özen Görevi Hakkında Kanun Kapsamında İşletilen Hukuki Süreçler

Uygulamada sivil toplum örgütleri tarafından şirketlere gönderilen ihtarların ve başlatılan yargı süreçlerinin sayısı artmaktadır. Pratik açıdan kanun uygulamasını denetleyecek olan hukuki menfaat sahipleri olan kişilerdir. Şirketlerin özen planlarında verdiği bilgi her zaman doğru veya yeterli olmayabilir. Nitekim, günümüzde 'greenwashing' (yeşil yıkama) şeklinde şirketlerin görünüşte sürdürülebilirlik odaklı faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Bir başka deyişle, şirketler, yanıltıcı bir şekilde ürün ve faaliyetlerinin çevre odaklı olduğu yönünde bir izlenim oluşturma gayreti içinde olabilmektedir. Şirketler, halkla ilişkiler çalışmaları kapsamında sürdürülebilirlik odaklı çalıştıklarını göstermekte ancak gerçekte kâr amaçlı ve sürdürülebilirlik kaygıları taşımaksızın çalışabilmektedir. Her ne kadar, kanunun lafzında açıkça yaptırım öngörülmemiş ise de şirketlerin yargıya götürülmesine imkân tanınması itibariyle Fransa mahkemelerinin insan hakları özen sorumluluğu karşısında nasıl bir anlayış benimseyeceği merak konusudur.

2.9.1. Yargıya Yansıyan İlk Uyuşmazlık

Sivil toplum örgütleri tarafından yürütülen denetim ve yargı süreçleri kapsamında Özen Görevi Hakkında Kanun uyarınca ilk ihtar 24 Haziran 2019 tarihinde TotalEnergies'e gönderilmiştir. İhtar, Total'in Uganda ve Tanzanya üzerinden gerçekleştireceği geniş çaplı petrol ve gaz projesi ile ilgilidir. Fransa ve Uganda merkezli altı STK, Total'in özen görevini yerine getirmediğini iddia etmiştir. İddialar kapsamında proje ile Total'in işçi, çevre ve yerli halk hakları bakımından ihlallerin meydana gelebileceği belirtilmektedir. Buna karşılık, özen planında Total'in somut bilgiler sağlamadığı ve meydana gelebilecek riskler karşısında nasıl önlemler alındığına dair açıklamaların yapılmadığı belirtilmektedir.¹⁶⁷ Total ise kendisine kanunen tanınan üç aylık sürenin sonunda 24 Eylül 2019 tarihinde gönderilen ihtara cevap vererek iddiaları reddetmiştir. STK'lar tarafından konu 23 Ekim 2019 tarihinde yargıya taşınmıştır. Dosyaya bakan Nanterre Yüksek Mahkemesi 30 Ocak 2020 tarihinde görevli mahkemenin ticaret mahkemeleri olduğunu belirterek davayı reddetmiştir.¹⁶⁸ STK'lar 16 Mart 2020 tarihinde karara itiraz etmiştir.

Her ne kadar davanın reddi kararı görevli mahkeme yönünden birçok tartışmaya sebep olmuş ise de mevcut haliyle insan hakları etki değerlendirmesi bakımından olumlu etkilere sebep olmaktadır. Total, internet sitesinde Tilenga projesi ile ilgili olarak bilgilendirme yapmış¹⁶⁹ ve proje kapsamında yürüttüğü etki değerlendirme çalışmalarını yayınlamıştır.¹⁷⁰ STK'lar tarafından da benzer şekilde projenin hangi sebeplerle çevreye zarar verebileceği, insan hakları ihlallerine sebep olabileceğine

---

¹⁶⁷ Bkz. *Les Amis de la Terre/Survie, Total Uganda (2020)* sf. 5.

¹⁶⁸ Bkz. *Nanterre Mahkemesi, n°19/02833, 30 Ocak 2020.*

¹⁶⁹ Bkz. <https://totalenergies.com/projects/oil-gas/tilenga-and-eacop-acting-transparently>, Erişim Tarihi:13.11.2021.

¹⁷⁰ Total tarafından yayınlanan etki değerlendirme raporu için bkz. *Total E&P Uganda B.V (2019).*

dair İnternet sitesi kurulmuştur ve imza kampanyası yürütülmektedir.¹⁷¹ STK'lar politik olarak da sürecin takipçisi olmaya devam etmektedir.¹⁷²

Total'e karşı açılan bu davanın öncü olduğu dikkate alındığında konunun medyada görünürlüğünü kaybetmemesi hak savunuculuğu bakımından büyük önem taşımaktadır. Görüleceği üzere, konunun yargıya taşınması ile birlikte projeye dair şeffaflık artmış, etki değerlendirme raporu paydaşların erişimine sunulmuştur. Buna karşılık, yargı sürecinin iki yılı aşkın bir süredir devam etmesi Özen Görevi Hakkında Kanun'un BM Rehber İlkeler'in üçüncü temeli olarak belirtilen Telafi Edici Çözüm Erişim bakımından yeterli güvencelerin sağlanmadığını göstermektedir.¹⁷³ Zira, yargılamanın yavaş işliyor olmasına karşılık Total'in bölgedeki çalışmalarına devam ettiği ve yerli halkın bu durumdan olumsuz etkilendiği belirtilmektedir.¹⁷⁴

2.10. İlk Yargılamalar ve Görevli Mahkeme Tartışması

Özen görevi ile ilgili olarak verilen ilk karar görevli mahkemenin hangi mahkemeler olduğu tartışmasını beraberinde getirmiştir. Total'in Tilienga projesi ile ilgili olarak altı STK, 24 Ekim 2019 tarihinde Nanterre Yüksek Mahkemesi nezdinde yargı yoluna başvurmuştur. Nanterre Yüksek Mahkemesi, 30 Ocak 2020 tarihli kararı ile özen planlarının hazırlanması ile şirketin yönetim işlerinin doğrudan bağlantılı olduğu gerekçesiyle görevli mahkemenin Paris ticaret mahkemeleri olduğu kanaatine varmıştır.¹⁷⁵ STK'lar karara karşı 16 Mart 2020 tarihinde itirazda bulunmuştur. Total'in Fransa'da yerleşik yeri olmayan STK'ların hukuki menfaat sahibi olmadığı gerekçesiyle taraf olamayacağı yönünden ileri sürdüğü itirazı ise dikkate almamıştır. Her hal ve karda, Fransa'da yerleşim yeri bulunmayan STK'ların taraf ehliyeti bulunmadığı yönünde verilecek bir kararın

---

¹⁷¹ Total'e açılan dava ile ilgili olarak STK'lar tarafından yürütülen çalışmalar hakkında bkz. <https://www.totalincourt.org/>. Erişim Tarihi: 13.11.2021.

¹⁷² Bkz. *Les Amis de la Terre/Survie, l'État fait le jeu de Total en Ouganda (2021)* sf. 9.

¹⁷³ Bkz. *BM Rehber İlkeler*, md. 25-31.

¹⁷⁴ Bkz. *Les Amis de la Terre/Survie, Total Uganda (2020)* sf. 5.

¹⁷⁵ *Nanterre Mahkemesi, n° 19/02833, 30 Ocak. 2020.*

kanunun iini boşaltacağı ve amacına uygun dūřmeyeceđi unutulmamalıdır.¹⁷⁶ STK'lar tarafından bu karara karşı yapılan itiraz Versailles Temyiz Mahkemesi tarafından 10 Aralık 2020 tarihinde reddedilmiştir.¹⁷⁷

Mart 2019'da ikinci zen planını yayınlayan Total'e karşı, bu sefer, Paris Anlaşması kapsamında dūnya sıcaklığındaki artışın 1,5 derece ile sınırlandırılması hedefine aykırı faaliyet göstermesi sebebiyle 14 yerel yönetim ve beř STK tarafından 28 Ocak 2020 tarihinde Nanterre Yüksek Mahkemesi nezdinde dava açılmıştır.¹⁷⁸ Mahkeme, 11 şubat 2021 tarihinde vermiş olduğu ara karar ile esasa yönelik bir inceleme yapmaksızın görevli mahkemenin hukuk mahkemeleri olduğuna karar vermiştir.¹⁷⁹ Mahkeme, görevli mahkemenin açıkça belirlenmediği durumlarda ve davacının tacir olmaması durumunda hukuk mahkemelerinin görevli olabileceğini belirtmiştir. Bununla beraber, mahkemenin zen planının sadece ticari değil sosyal konular bakımından taşıdığı öneme yaptığı vurgu ile¹⁸⁰ beraber STK'lar tarafından bu karar zafer olarak değerlendirilmiştir.¹⁸¹ Son olarak, Total tarafından bu karara karşı yapılan itiraz ise 18 Kasım 2021 tarihinde karara bağlanmıştır. Versailles Temyiz Mahkemesi, mevzuattaki ilgili hükümlere atıfla¹⁸² ekolojik konular bakımından görevli mahkemenin hukuk mahkemeleri olduğuna karar vermiştir.¹⁸³

şirketlerin zen görevi ile ilgili konularda görevli mahkemenin ticaret mahkemeleri olması bakımından STK'ların temel kaygısı hakimlerin belirlenme usul ve ticaret

---

¹⁷⁶ Bkz. *Cuzacq* (2020) sf. 971, bununla beraber, ilgili içtihat ve tartışma için bkz. *Schiller/Lepretre* (2020) sf. 1103.

¹⁷⁷ Bkz. *Versailles Temyiz Mahkemesi, 14. Dairesi, n 20/01692, 10 Aralık 2020.*

¹⁷⁸ Total'in Paris Anlaşması'na aykırı faaliyet göstermesi ile ilgili olarak bkz.

https://notreaffaireatous.org/wp-content/uploads/2019/05/ResumeTOTAL_A4_ENGLISH.pdf,

Erişim Tarihi: 16.11.2021.

¹⁷⁹ Bkz. *Nanterre Mahkemesi, n 20/00915, 11 şubat. 2021.*

¹⁸⁰ *Ibid*, sf. 10.

¹⁸¹ Sherpa tarafından yapılan açıklama için bkz. <https://www.asso-sherpa.org/first-court-decision-in-the-climate-litigation-against-total-a-promising-interpretation-of-the-french-duty-of-vigilance-law>, Erişim Tarihi:16.11.2021.

¹⁸² Bkz. *Fransa Yargı Teşkilatı Hakkında Kanun* md. L.211-4, L.211-20.

¹⁸³ Bkz. *Versailles Temyiz Mahkemesi, 14. Dairesi, n 21/01661, 18 Kasım 2021.*

mahkemesinin sosyal bir anlayıştan ziyade ekonomik bir duruşa sahip olmasıdır.¹⁸⁴ Ticaret mahkemelerinde görevli hakimlerin bir kısmı, ticaret odaları tarafından aday gösterilerek seçilmektedir.¹⁸⁵ Bunun doğal bir sonucu olarak hakimlerinin belirlenmesinde ticari ilişkiler önem taşıyabilmektedir. Ayrıca, ticaret mahkemelerinin ekonomi odaklı mahkemeler olması itibariyle uyuşmazlıklara insan hakları temelli bir perspektiften yaklaşmayabilirler. Bu durum ise özen planlarının kanunla öngörülen usuli bir yükümlülüğün yerine getirmesinden ibaret bir raporlamaya dönüşmesine sebep olabilir. STK'lar nitelik olarak içi boş özen planlarının hukuka uygun kabul edilebilmesi riski karşısında kaygı taşımaktadır.¹⁸⁶ Gerçekten de özen planlarının ticaret mahkemelerinin görev alanı içerisinde olması şirket yönetiminin riskler karşısında alınacak önlemleri de kapsamaması itibariyle olağan karşılanabilir.¹⁸⁷ Ancak, bu durumda, hâkimin ekonomik bir perspektiften hareket edebileceği yönünde duyulan kaygılar da yerinde görülebilir. Hakimlerin ticaret odası tarafından aday gösterilebilmesi ve güçlü lobicilik çalışmalarının yürütüldüğü iddiaları karşısında mahkemelerin tarafsızlığı daha yapısal bir probleme işaret etmektedir.

STK'lar tarafından görevli mahkemenin ticaret mahkemeleri olması desteklenmemekteyse de ticaret mahkemelerinin görevli olması da felaket olarak görülmemelidir. Nitekim, ticaret mahkemelerinde insan hakları konularının değerlendirilmesi ticaretin sadece ekonomi değil sosyal konular bakımından da uzmanlık gerektirmesi itibariyle olumlu kabul edilebilir. Zira, hakimlerin sadece ticaret hukuku değil insan hakları konularında da uzmanlık sahibi olması gerekecektir. Benzer şekilde, özen planları ve şirket yönetimi ile doğrudan bağlantı kurulmuş olması itibariyle şirket yönetiminin sosyal konuları daha dikkatli hareket etmesi önem taşıyacaktır. Ayrıca, özen planlarının doğrudan şirketin yönetimi ile ilgili olması itibariyle şirketin yönetiminden sorumlu şirket organlarının veya

---

¹⁸⁴ Bkz. *Les Amis de la Terre/Survie, Total Uganda (2020)* sf. 6-7.

¹⁸⁵ *Fransa Ticaret Kanunu* md. L.723-1.

¹⁸⁶ Novethic tarafından yapılan haber için bkz. <https://www.novethic.fr/actualite/social/droits-humains/isr-rse/devoir-de-vigilance-les-senateurs-deleguent-la-competence-au-tribunal-de-commerce-au-grand-dam-des-associations-150213.html>, Erişim Tarihi: 14 Kasım 2021.

¹⁸⁷ Bkz. *Cuzacq* (2020) sf. 971.

kişilerin¹⁸⁸ insan hakları özen sorumluluğu bakımından sorumluluğunun daha belirgin hale geldiği savunulabilir. İnsan hakları odaklı olmayan bir yaklaşımın hangi mahkemenin görevli olduğundan bağımsız olarak şirketlerin özen görevini etkisiz hale getireceği unutulmamalıdır.

Her durumda, özen görevi bakımından yapılacak inceleme hangi mahkemenin görev sınırları içerisinde kabul edilirse edilsin yargılama kapsamında hâkim inceleme özen planındaki eksikliğin davacılar tarafından ileri sürülen riske karşı gerekli önlemleri kapsayıp kapsamadığı üzerinden gerçekleştirilmesi gerekmektedir.¹⁸⁹ Gerçekten, ticaret mahkemelerinde hâkimler ekonomi odaklı bir bakış açısı ile hareket edebilir. Ancak, özen planı üzerine yapacağı incelemesini normatif olarak ve mantıken riskin önlenmesi noktasında şirketin gerekli önlemlerin alınıp alınmadığı üzerinden değerlendirmekle yükümlü kabul edilmesi gerekir. Ayrıca, BM Rehber İlkeleri'nin 26. İlkesi kapsamında, devletlerin etkili yargı mekanizmaları sağlaması gerektiği unutulmamalıdır. Dolayısıyla, hangi mahkemenin görevli olduğundan bağımsız olarak hakimlerin tarafsızlığı ve insan hakları odaklı bir anlayış benimsenmesi yönünde gerekli güvencelerin sağlanması gerekecektir.

Ancak görevli mahkeme tartışmaları Fransa parlamentosunun konuya açıklık getirmesi ile sona ermiştir. Senato, şirketin yönetim işlerinin sadece ekonomik konulardan ibaret olmadığı ve özen planının şirketin yönetimi hakkında bilgi sahibi olunmasını gerektirdiğini belirterek ticaret mahkemelerinin ve Ulusal Meclis ise özen görevinin esasen sosyal konuları düzenlediği gerekçesi ile hukuk mahkemelerinin görevli olması yönünde teklifte bulunmuştur.¹⁹⁰ Son olarak,

---

¹⁸⁸ Şirketin yönetimi ile ilgili olarak yönetim anlayışının sosyal konular dahil olmak üzere birçok konuyu kapsamaması, yönetimin farklı modeller üzerinden kurulan ilişkiler üzerinden belirlenebilmesi itibarıyla yönetimden sorumlu olan kişilerin geniş bir sorumluluğu bulunduğu ve yönetim kavramının belirsizlik içerdiği hakkında bkz. *Schiller/Lepretre (2020)* sf. 1105.

¹⁸⁹ Bkz. *İbid.* sf. 972.

¹⁹⁰ Ulusal Meclis'in 4146, 4147 sayılı ve 7 Mayıs 2021 tarihli değerlendirmesi için bkz. https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/15/rapports/cion_lois/115b4146_rapport-fond, bununla beraber, Senato'nun 29 Eylül 2021 tarih ve 161 numaralı kanun teklifi için bkz. <http://www.senat.fr/leg/tas20-161.html>.

Senato'nun ve Fransa Ulusal Meclisi'nin katılımı ile 21 Ekim 2021 tarihinde oluşturulan ortak komite görevli mahkemenin belirlenmesi amacıyla görüşmeler gerçekleştirmiştir.¹⁹¹Ortak komite görevli mahkemenin Paris hukuk mahkemeleri olması gerektiği yönünde görüş bildirmiştir. Ortak komitenin kararı 16 Kasım 2021 tarihinde Ulusal Meclis¹⁹² ve 18 Kasım 2021 tarihinde ise Senato tarafından kabul edilmiştir¹⁹³. Kabul edilen kanun ise 23 Aralık 2021 tarihinde resmî gazete yayınlamıştır ve Fransa Yargı Teşkilatı Hakkında Kanun'a eklenen L.211-21 maddesi ile görevli mahkeme Paris hukuk mahkemesi olarak belirlenmiştir.¹⁹⁴

---

¹⁹¹ 21 Ekim 2021 tarihinde kurulan ortak komisyonun gündemi için bkz.

<http://www.senat.fr/leg/pjl21-084.html>, Erişim Tarihi: 16.11.2021.

¹⁹² Ulusal Meclis tarafından kabul edilen 690 sayılı 16 Kasım 2021 tarihli tasarı için bkz.

https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/15/textes/115t0690_texte-adoptee-seance.

¹⁹³ Senato tarafından 18 Şubat 2021 tarihinde kabul edilen tasarı ve görüşmeler için bkz.

<http://www.senat.fr/seances/s202111/s20211118/s20211118011.html>.

¹⁹⁴ Bkz. 2021-1729 sayılı ve 22 Aralık 2021 tarihli Yargıya Güven Kanunu, bununla beraber, ilgili hüküm için bkz. *Fransa Yargı Teşkilatı Hakkında Kanun* md. L.211-21.

2.10.1. Şirketlere Gönderilen İhtarlar ve Diğer Yargı Süreçleri

Uygulamada şirketlerin özen görevini yerine getirmemesi sebebiyle yargıya taşınan uyuşmazlıkların sayısı giderek artmaktadır. Henüz esas bakımından inceleme yapılan bir karar bulunmamakta ve kanunun uygulaması ile ilgili yargıya taşınan uyuşmazlıklar halen hangi mahkemenin görevli olduğu düzeyinde ise de karara bağlanması beklenen davalar iş dünyası ve insan hakları alanında ilk kez değerlendirilecek konular üzerinedir. Her bir dava insan hakları konularında yeni bir anlayışın gelişmekte olduğuna işaret etmektedir. Ancak, umut verici olan bu anlayış Fransa mahkemelerinin kanunu etkili bir şekilde ve insan hakları odaklı bir yaklaşım ile uygulamasına da bağlıdır. Bu kapsamda, yargıya taşınan konuların iş dünyası ve insan hakları bakımından potansiyel önemi üzerinde durulmalıdır.

2.10.2. Total'in Paris Sözleşmesi ile Belirlenen Hedeflere Aykırı Faaliyet Göstermesi

Total, Paris Sözleşmesi'nin küresel ısınmadaki artışın 1,5 derece ile sınırlandırılması hedefine aykırı bir şekilde faaliyet gösterdiği iddiası ile özen görevi kapsamında gerekli önlemleri almaya davet edilmiştir. Total'in gerekli önlemleri almadığını savunan STK'lar ve yerel yönetimler konuyu 20 Ocak 2020 tarihinde yargıya taşımıştır. Söz konusu dava birçok yönüyle şirketlerin insan hakları özen sorumluluğu bakımından öncü kabul edilebilir.

İlk olarak, Paris Sözleşmesi'ne taraf olan bir devletin iyi bir örnek teşkil ederek Paris Sözleşmesi'ne aykırı hareket eden şirketleri zarar meydana gelmeden gerekli önlemleri almak zorunda bırakması bakımından dikkat çekecektir. Bununla beraber, devletlerin şirketlerin insan hakları bakımından asgari değil azami standartları benimsemesi gerektiği yönünde kabul edeceği bir anlayış BM Rehber İlkeleri'nin etkili bir şekilde uygulanmasına olanak tanır. Bu kapsamda her ne kadar Paris Sözleşmesi'nin tarafı Fransa ise de Fransa'nın kendi sınırlarının ötesinde dahi olsa sözleşmeye aykırı bir şekilde faaliyet gösteren şirketleri azami insan hakları

standartlarını benimsemek noktasında kabul edeceği anlayış Paris Sözleşmesi'nin etkili bir şekilde uygulanmasına olanak tanıyacaktır.

2.10.3. Casino Grup'un Tedarik Zinciri Kapsamında Özen Yükümlülüğü

Casino Grup'a 21 Eylül 2020 tarihinde özen planı kapsamında Güney Amerika'daki iştiraklerinin tedarik zinciri üzerine yeterli ve gerekli değerlendirmeleri yapmadığı gerekçesiyle ihtar gönderilmiştir. İddialar kapsamında Casino Grup'un iştiraki olan Exito şirketi tedarik zinciri içerisinde Amazon'larda hayvancılık yapılabilmesi için orman alanların yok edilmesi üzerine gerekli değerlendirmeyi yapmadığı savunulmaktadır.¹⁹⁵ Casino Grup'u temsilen avukatlık ofisi ise yapılan değerlendirme neticesinde orman alanların yok edilmesi ile ilgili olarak ciddi bir riskin bulunmadığı ve Casino Grup'un bu durum karşısında duyarsız olmamasına karşılık konuya özen planında yer verilmediğini bildirmiştir.¹⁹⁶ Ayrıca, avukatlık ofisi, Casino Grup'un STK'lar ile birlikte yürüttüğü çalışmalara¹⁹⁷ve birinci derece yerleşik ticari ilişkilerinin incelendiğine¹⁹⁸ dair açıklamalarda bulunarak Casino Grup'un özen görevini yerine getirdiğini savunmuştur.

Konu, 3 Mart 2021 tarihinde yargıya taşınmıştır. STK'ların raporlarında yer alan incelemeler ve tespitler ve Fransa Mahkemeleri'nin Casino Grup'un özen planı ile ihtara yönelik cevabını nasıl değerlendireceği merak konusudur. Uyuşmazlık ile ilgili olarak en belirgin olan ise özen planlarının denetimi ile özen planlarının doğruluğunun ve tamlığının incelenmesi gerektiğidir. Zira, şirketlerin yeterli incelemeyi gerçekleştirmiş olmaması ihtimaller dahilindedir. Bu durumunun bir

---

¹⁹⁵ Bkz. *Enviromental Investigation Agency (2021)* sf. 43, bununla beraber, Envoi Vert'in Casino Grup'a sunduğu talepler için bkz. *Envoi Vert (2020)* sf. 59.

¹⁹⁶ Casino Grup'u temsilen avukatlık ofisi tarafından yapılan açıklama için bkz. *Schapira Associes, Response a votre mise en demeure du 21 Septembre 2020* sf. 5, https://q8q3s6i5.stackpathcdn.com/wp-content/uploads/2021/04/OFFICIEL-Courrier-du-17-decembre-2020_1640966_v1.pdf, Erişim Tarihi 18.11.2021.

¹⁹⁷ *Ibid*, sf. 3, 10.

¹⁹⁸ *Ibid*, sf. 8.

sonucu olarak ise riskler tespit edilememiş olabilir ve zarar meydana gelebilir. Bununla beraber, hakim şirketlerin ticari ilişkileri bakımından sorumluluğunun sınırları bakımından mahkemelerin yapacağı değerlendirme son derece önemlidir. Zira, Casino Grup, 1. Derece ticari ilişkileri özelinde inceleme gerçekleştirdiğini beyan etmiştir.

2.10.4. Yerli Halkların Hakları Bakımından Sağlanan İmkanlar

Electricite de France (EDF) 'nin Meksika'da gerçekleştirmeyi planladığı rüzgâr enerji santrali kapsamında yerel halk iki gruba ayrılmıştır. Halkın bir kesimi projeyi desteklerken diğer kesim desteklememektedir.¹⁹⁹ Uyuşmazlık, 13 Ekim 2020 tarihinde yargıya taşınmıştır. Alt yapı projeleri dahil olmak üzere bir projenin gerçekleştirilmesi için öncelikle yerel halkın özgür iradeleri ile demokratik yollarla projeyi onaylaması şartı aranmaktadır. EDF'nin özen görevi kapsamında bu onayı almamış olması üzerine yapılacak değerlendirme yerli halkların üzerlerinde oluşturulan baskıya karşılık seslerini duyurmalarına imkan tanıyabilecektir. Dolayısıyla, Fransa Mahkemeleri'nin yerli halkların haklarına yönelik olarak yapacağı değerlendirme kanun kapsamına giren şirketlerin üçüncü dünya ülkelerinde gerçekleştireceği projeler özelinde yerli halkı bastırma, sindirme yöntemlerine engel olabilecektir. Böylelikle, yerli halkların hakları görünürlük kazanacağı gibi şirketler özen görevleri kapsamında yerli halklar ile olan ilişkilerinde daha dikkatli hareket etmek durumunda kalacaktır.

---

¹⁹⁹ Hak savunucuları tarafından 27 Ocak 2021 tarihinde EDF'nin Meksika'daki faaliyetleri ile ilgili yaptığı açıklama için bkz. <https://www.amisdela terre.org/wp-content/uploads/2021/02/declaration-devoir-de-vigilance-defenseursdh.pdf>, bununla beraber, konu ile ilgili yapılan haber için bkz. Terre Solidaire tarafından yapılan 13 Ekim 2020 tarihli açıklama için bkz. <https://ccfd-terresolidaire.org/nos-combats/partage-des-richesses/rsc/EDF-mexique-droits-autochtones/la-synthese-cdf-assigne-6732>, Erişim Tarihi: 18.11.2021.

2.10.5. Sağlık ve Çevre Hakkı Bakımından Şirketlerin Özen Görevi

2019 yılının temmuz ayında Fransa merkezli Suez isimli su kaynaklarının dağıtımını üzerine çalışan şirket'in iştiraki olan Essal, Şile'nin Osorno şehrinde meydana gelen su kirliliğine sebep olmuş ve 10 gün süre ile Osorno halkının suyu kesilmiştir. Öyle ki, bölgede olağanüstü hal ihlal edilmiştir. Suez'in tekel konumunda olduğu dikkate alındığında halkın su kaynaklarına erişimi büyük ölçüde engellenmiş ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı ihlal edilmiştir. Bununla beraber, STK'lar 2018 yılından beri varolan riskin yüksek risk teşkil ettiğini ve önceki yıllarda söz konusu risk sebebiyle şirketin birçok kez para cezası ödemek durumunda kaldığını iddia etmiştir.²⁰⁰

STK'lar Suez tarafından 2021 yılında yayınlanan özen planında benzer risklerin önlenmesi, yerel düzeyde paydaşlarla diyalog kurulmadığını ileri sürerek 7 Haziran 2021 tarihinde konuyu yargıya taşımıştır. Kamusal önemi dikkate alındığında su kaynaklarının kullanımı, dağıtımını ve su hizmetinin özelleştirilmesi ile ilgili yürütülen süreçler doğrudan halkın sağlık ve çevre hakkı bakımından önem taşımaktadır. Nitekim, özelleştirilen su dağıtımına ilişkin faaliyet BM Rehber İlkeler özelinde ise gerek devletin koruma görevi gerek şirketin saygı gösterme ödevi bakımından değerlendirmeye yapmaya olanak tanımaktadır. Zira, Şile hükümeti kamusal önemi dikkate alındığında su hizmetlerini özelleştirmiş, özel bir şirketin tekel konumunda faaliyette bulunmasına imkân tanımış ve buna karşılık zararın meydana gelmesini önleyememiştir. Bu kapsamda, Fransa Mahkemeleri'nin BM Rehber İlkeleri'ni nasıl yorumlayacağı büyük önem taşımaktadır. Şile hükümetinin insan haklarını koruma görevini yerine getirmediği veya getiremediği üzerine yapılacak en ufak bir tespitın siyasi bakımdan ağır sonuçları olabilecektir.

---

²⁰⁰ Şile'de meydana gelen su kirliliği ve Suez hakkında devam eden yargı süreci ile ilgili olarak 7 Temmuz 2021 tarihli açıklama için bkz. <https://www.fidh.org/en/issues/globalisation-human-rights/chile-in-wake-of-osorno-health-crisis-water-giant-suez-is-sum-moned>, Erişim Tarihi:18.11.2021.

Ayrıca, BM Rehber İlkeler uyarınca Suez'in ise Şile hükümeti tarafından gerekli insan hakları standartlarının sağlanmaması ihtimalinde dahi insan haklarına saygı gösterme ödevi bulunmaktadır. Sağlık ve çevre hakkı bakımından yüksek risk teşkil eden bir durumun varlığı karşısında Suez'in özen planındaki eksiklikler veya iyi örnek olarak görülebilecek unsurlar üzerine Fransa Mahkemeleri tarafından yapılacak değerlendirme şirketlerin özen planlarında altyapı projeleri bakımından nasıl bir değerlendirme yapması gerektiğine ışık tutabilecektir.

2.11. Sivil Toplum Örgütlerinin Özen Görevinin Yerine Getirildiğinin Denetimdeki Rolü ve Önemi

Kanun kapsamında özen planlarının göstermelik hazırlanmadığını ve şirketlerin etkili bir şekilde özen görevlerini yerine getirip getirmediğini denetleyecek olanın hukuken menfaati olan kişiler olarak belirlenmiştir. İdari olarak şirketlerin özen görevlerini yerine getirip getirmediğini denetleyecek bir kurumun bulunmaması karşısında sivil toplum örgütleri şirketlerin özen görevini yerine getirip getirmediğini denetleme noktasında daha aktif rol alması gerekmektedir. Söz konusu rol, sonuç odaklı olunmasını, uluslararası faaliyet gösterilmesini ve insan hakları konularında ciddi bir uzmanlık seviyesine ulaşılmasını gerektirmektedir.

Uygulamada yargıya yansıyan veya şirketlere özen görevlerini yerine getirmeleri amacıyla gönderilen ihtarlar Özen Görevi Hakkında Kanun'un sivil toplum örgütlerinin gelişimine katkı sağladığını göstermektedir. Farklı ülkelerdeki STK'lar, Fransa merkezli sivil toplum örgütleri ile iş birliği içerisinde çalışmaktadır. Dolayısıyla, şirketlerin çok uluslu olması, STK'ların da çok uluslu faaliyet göstermesini sağlayarak sivil topluma da gelişim sağlamaktadır. Bu kapsamda, STK'ların uygulamada bir araya gelerek çok ulus şirketlerin, iştiraklerinin, iş ortaklarının, yüklenicilerinin veya tedarik zincirinin faaliyetlerini incelemekte ve şirketlere ihtarlar göndererek uyuşmazlıkları yargıya taşıyabilmektedir.

İş birliğinin ötesinde çevre konuları, iş hukuku, yerli halkın karşılaştığı sorunlarda geliştirilen uzmanlık sivil toplum örgütlerinin etkileşimi ile birlikte gelişmekte ve görünürlük kazanmaktadır. Örneğin, bilindiği üzere Paris Anlaşması kapsamında küresel ısınmadaki artış 1,5 derece ile sınırlandırılmıştır.²⁰¹ Total'in 28 Ocak 2020 tarihinde yargıya taşınan özen planı dikkate alındığında STK'ların Total'in faaliyetleri kapsamında 1,5 derece hedefinin nasıl aşıldığını inceleyecek ve tespit edecek düzeyde enerji sektöründe uzmanlık geliştirmesi gerekmektedir. Benzer şekilde, Envoi Vert isimli STK, Casino'nun iştiraki olan Latin Amerika'daki iştirakinin tedarik zinciri kapsamında hayvancılık faaliyetleri ile orman alanlarının yok edildiğini uydu görüntüleri dahil birçok araç ile ortaya konularak birçok alanda uzmanlık gerektiren bir çalışma yürütmüştür.²⁰²

Nitekim, şirketlerin özen görevini yerine getirmesi bakımından yapılan inceleme birden çok ülkenin hukuk sistemi, sosyokültürel ve siyasi süreçleri ile etkileşim halindedir. Bu sebeple, incelemeler yerel ve uluslararası düzeyde geniş bir spektrum içerisinde uzmanlık geliştirilmesini gerektirmektedir. Şirketler ve devletler tarafından gerçekleştirilen projelere dair kamuya açıklanan bilgilerin sınırlı olması itibarıyla gerekli incelemenin yapılabilmesi için bilgiye erişim noktasında problemler yaşanabilir. Dolayısıyla, STK'lar arası iletişim ve iş birliği bilgiye erişim imkanları bakımından da fazlasıyla önem taşımaktadır.

---

²⁰¹ 12 Aralık 2015 tarihli ve 196 devletin taraf olduğu Paris Sözleşmesi için bkz. BM Paris Anlaşması, 2015, https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf Erişim Tarihi: 20.11.2021.

²⁰² *Envoi Vert (2020)* sf. 44-54.

SONUÇ

Fransa, çok uluslu şirketlerin insan hakları özen sorumluluğu bakımından yenilikçi ancak temkinli bir düzenlemeye imza atmıştır. Her ne kadar, şirketlerin özen görevi BM Rehber İlkeler dikkate alınarak hazırlanmış ise düzenlemelerin geliştirilmesi gereken yönleri bulunmaktadır. Bu bakımdan, dikkat edilmesi gereken düzenlemelerin insan hakları temelli bir perspektif üzerinden belirlenmesi gerektiğidir. Nitekim, BM Rehber İlkeler ancak insan hakları odaklı bir yaklaşım ile benimsenirse etkili olabilir. Fransa'nın ise hukuk sisteminde köklü bir değişiklikten ziyade temkinli bir şekilde iş dünyası ve insan hakları prensiplerini mevzuatına dahil etmeyi tercih etmesi makul görülmelidir. Zira, iş dünyası ve insan hakları prensiplerinin sadece haksız fiil hukuku, sorumluluk hukuku veya kişiler hukuku gibi klasik öğretilerdeki temel normların ötesinde uluslararası kamu hukuku tahtında sınırların veya egemenlik anlayışının farklı bir şekilde yorumlanmasını gerektirmektedir.

Nitekim, Fransa'nın BM Rehber İlkeleri'nin birinci temeli olan devletlerin koruma görevi kapsamında iş dünyası ve insan hakları konularında yasama çalışmalarına devam edeceği görülmektedir. Nitekim, 22 Mayıs 2019 tarihinde kabul edilen n° 2019-486 Sayılı Şirketlerin Gelişimi ve Dönüşümü Hakkında Kanun²⁰³ iş dünyası ve insan haklarının artan önemine örnek gösterilebilecektir. Söz konusu kanun kapsamında Fransa Medeni Kanun'un 1833. maddesine eklenen²⁰⁴ hüküm ile artık şirketler, faaliyetleri kapsamında sosyal ve çevresel konularda fayda gözetmek durumundadır ve Fransa'da artık şirketlerin tek amacı kar maksimizasyonu değildir. Fransa'nın Özen Görevi Hakkında Kanun'un getirdiği yenilikleri farklı yasama çalışmaları ile desteklemesi şirketler nezdinde insan hakları odaklı bir anlayışın gelişmesi için son derece önemlidir. Uygulamada gerçekleştirilebilecek köklü bir değişim için sürecin bu değişime uygun bir şekilde yönetilmesi

---

²⁰³ Bkz. *Loi n° 2019-486 du 22 mai 2019 relative à la croissance et la transformation des entreprises.*

²⁰⁴ *Fransa Medeni Kanunu* md. L.1833,

https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000038589931/, Erişim

Tarihi:18.11.2021.

gerekmektedir. Süreç içerisinde şirketler tarafından da iş dünyası ve insan hakları prensiplerinin giderek daha fazla benimsenmesi kaçınılmaz olacaktır.

Fransa uygulamasında özen görevi bulunan şirketlerin insan hakları konularında yeterli özeni göstermediği kabul edilmelidir. Zira, şirketlerin özen planları özen yükümlülüğünün yerine getirilmesi için yeterli ve gerekli bilgileri sağlamaktan uzaktır. Her ne kadar, iyi örnekler mevcut ise de asıl olan şirketlerin özen planları bir raporlama ve kanunla öngörülen bir yükümlülükten ibaret görmesidir. Nitekim, uygulamada özen görevini yerine getirmeyen şirketlere yönelik herhangi bir yaptırımın öngörülmediği dikkate alındığında şirketlerin kendiliğinden yükümlülük altına girmeyi kabul etmesi pek gerçekçi olmayacaktır. Dolayısıyla, gerçekleştirilen denetimler kapsamında paydaşların sürece nasıl dahil edildiğinin ve risklerin etkili bir denetim çalışmasıyla tespit edilmesi ile birlikte gerekli önlemlerin alınması noktasında somut ve ayrıntılı bilgi paylaşımı yapılmasını sağlayacak şekilde düzenlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Şirketleri denetleyecek bir idari kurumun yokluğu, özen planlarını ile ilgili olarak standartların belirlenmemiş olmaması ve özen görevinin yerine getirilmemesi halinde öngörülecek yaptırım öncelikle değerlendirilmesi gereken konular arasındadır.

Şirketler bakımından ise özen planlarında benimsenecek şeffaf bir anlayın paydaşlar nezdinde memnuniyet oluşturacağı ve bu durumun şirkete ticari olarak da olumlu bir getiri sağlayacağı unutulmamalıdır. İnsan hakları standartlarının uluslararası düzeyde iyileşmesi bir kenara pragmatik bir şekilde şirketler özelinde düşünülecek olursa paydaşların şirketin çalışmalarından yana duyacağı memnuniyet ile birlikte şirketlerin karşılaşacağı uyuşmazlıkların sayısı ve meydana gelen zararın önlenmesi ile ödenmesi gerekecek tazminatlar azalacaktır. Benzer şekilde, şirketler, paydaşların şirketi ve şirket faaliyetlerini benimsemesi ile oluşacak iş birliği ortamı sayesinde kar maksimizasyonu hedefine de ulaşabilecektir.

Bununla beraber, uygulamada STK'lar özelinde şirketleri insan haklarına aykırı faaliyetleri sebebiyle sorumlu tutma eğiliminin geliştiği gözükmemektedir. Şirketlerin ise bu eğilim karşısında özen planları hazırlanırken STK'ları denetim faaliyetlerine dahil etmektedir. Gerçekten de etkili bir özen planı hazırlanması için STK'ların sürece aktif ve düzenli katılımı büyük önem arz etmektedir. Her ne kadar yeterli düzeyde bu katılımın gerçekleştiği söylenemeyecekse de STK'ların sürece dahil edildiği özen planlarında yer alan bir konudur. Ayrıca gerek şirketlerin gerek STK'lar dahil olmak üzere paydaşların insan hakları özen sorumluluğu üzerine uzmanlıklarını arttırması, özen planlarının nitelik itibariyle gelişmesi sonucunu doğuracaktır. Zira, şirketlerin uyuşmazlıkları önlemek amacıyla insan hakları konularında daha hassas hareket etmesi ve paydaşların özen planlarında hassasiyet ile ortaya konulacak bilgileri denetlemek üzere belirli bir yetkinliğe sahip olması gerekecektir.

Son olarak, BM Rehber İlkeleri'nin üçüncü temeli olan telafi edici çözümlere erişim imkânı özelinde yapılacak bir değerlendirmede ise Fransa yargı sisteminin henüz başlangıç aşamasında görevli mahkemenin belirlenmesi üzerine tartışmalar yürüttüğü görülmektedir. İlk uyuşmazlığın yargıya götürülmesini takiben aradan üç sene geçmiş ve uyuşmazlık henüz esas yönünden incelenmemiştir. Yargılamaların bu denli uzun sürmesi karşısında ise şirketlerin insan hakları özen yükümlülüğüne aykırı faaliyetlerde bulunmaya devam edebileceği unutulmamalıdır. Şirketlerin kendi iç mekanizmaları özelinde oluşturacağı telafi edici çözümlere bakımından özen planları üzerinden sınırlı bir bilgiye erişilebilmektedir. Elde edilen bilgiler çoğunlukla oluşturulan erken uyarı mekanizmaları üzerinedir. Dolayısıyla, etkili bir mekanizmanın olup olmadığına dair bir tespitte bulunmak zordur.

Kanunun ve uygulamanın, BM Rehber İlkeleri'nin felsefesini oluşturan insan hakları temelli bir yaklaşıma sahip olduğu söylenemez. Ancak, sürecin Fransa'yı iş dünyası ve insan hakları bakımından ileriye taşıdığı kabul edilmelidir. Bu yaklaşımın ise ancak süreç içerisinde toplumsal olarak ortaya konulacak bir irade ile benimsenmesi mümkündür. Fransa'nın süreci destekleyecek şekilde yasama

alışmalarına devam etmesi ve şirketlerin sürece adapte olması umut vadetmektedir. Bununla beraber, hak savunuculuğu bakımından STK'lar ile birlikte diğer paydaşların şirketlerin insan hakları konularında özenli hareket etmelerini sağlayacak şekilde itici bir g oluşturması Fransa özelinde iş dünyası ve insan hakları konularının güncelliğini ve önemini yitirmemesi bakımından son derece değerlidir.

KAYNAKÇA

- Ascensio* Ascensio, Herve, (2010) Contribution to the work of the UN Secretary-General's Special Representative on human rights and transnational corporations and other businesses, Extraterritoriality as an instrument.
- Barraud de Lagerie/ Pauline/Elodie/Rémi /Arnaud* Barraud de Lagerie, Pauline/ Bethoux, Elodie/Bourguignon, Rémi/ Mias, Arnaud/ Penalva Icher, Élise (2019), 'Mise en oeuvre de la Loi sur le devoir de vigilance Rapport sur les premiers plans adoptés par les entreprises' [Rapport de recherche] Bureau International du Travail. 2019. hal-02819496
- Boutonnet* Boutonnet, M. (2019). The duty of care of parent companies: tool for establishing transnational environmental civil liability. *Brazilian Journal of International Law*, 16(1), 289-[iv].
- Baleva* Baleva, Mary Kristeria A., (2014) 'What's in It For Us? Cautionary Tales and Making the Case for Respecting Human Rights in Business', Human Rights Resource Center,
- Brabant/Savourey* Brabant, Stephanie/Savourey, Elsa (2017), 'Scope of the Law on the Corporate Duty of Vigilance: Companies Subject to the Vigilance Obligations' (2017) 50 *International Review of Compliance and Business Ethics* [Revue Internationale de la Compliance et de l'Ethique des Affaires].
http://www.bhrinlaw.org/frenchcorporatedutylaw_articles.pdf Erişim Tarihi :23.11.2021
- Bernaz (2016)* Bernaz, N. (2016). *Business and human rights: History, law and policy - Bridging the accountability gap*. Taylor and Francis. <https://doi.org/10.4324/9781315626055>
- Bright (2018)* Bright, Claire, (2018) Creating a Legislative Level Playing Field in Business and Human Rights at the European Level: Is the French Law on the Duty of Vigilance the Way Forward?. EUI Working Paper MWP 2020/01, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3262787>

- Bueno/Bright (2020)* Bueno, Nicolas/Bright, Claire (2020) ‘Implementing Human Rights Due Diligence Through Corporate Civil Liability’ 69(4) International & Comparative Law Quarterly, doi: <http://dx.doi.org/10.1017/S0020589320000305>.
- Duthilleul/Jouvenel (2020)* A. Duthilleul et M. de Jouvenel, (2020) *Évaluation de la mise en œuvre de la loi n° 2017-399 du 27 mars 2017 relative au devoir de vigilance des sociétés mères et des entreprises donneuses d’ordre*, rapport du Conseil général de l’économie au ministre de l’Économie et des Finances.
- Casino 2021* Casino Guichard-Perrachon (2021) Document d’Enregistrement Universel 2020.
- Carrefour 2021* Carrefour (2021) Document D’enregistrement Universel Rapport Financier Annuel 2020, https://www.carrefour.com/sites/default/files/2021-04/Carrefour_-_Document_d_Enregistrement_Universel_2020_5.pdf#page=114, Erişim Tarihi: 23.11.2021.
- Cossart/Chaplier/Beau de Lomenie* Cossart, S., Chaplier, J., Beau de Lomenie, T., (2017), ‘Developments in the Field The French Law on Duty of Care: A Historic Step Towards Making Globalization Work for All’, *Business and Human Rights Journal*, 2 (2), pp. 317–323, doi:10.1017/bhj.2017.14
- Černič* Černič, J. L. (2018). *Corporate Accountability Under Socio-economic Rights*. Routledge
- CNCDH (2013)* Commission nationale consultative des droits de l’Homme (CNCDH), (2013) Avis sur les enjeux de l’application par la France des Principes directeurs des Nations unies, 24 septembre 2013, www.cncdh.fr/fr/publications/entreprises-et-droits-de-lhomme, JORF n°0266 du 16 novembre 2013, texte n° 56, Erişim Tarihi 22.11.2021

- CNCDH, National Action Plan (2017)* Commission nationale consultative des droits de l'Homme (CNCDH), (2017) National Action Plan For The Implementation of The United Nations Guiding Principles On Business and Human Rights, <https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/politique-etrangere-de-la-france/droits-de-l-homme/entreprises-et-droits-de-l-homme/article/plan-national-d-action-pour-la-mise-en-oeuvre-des-principes-directeurs-des>, Erişim Tarihi 22.11.2021.
- Cuzacq (2014)* Nicolas Cuzacq. Commentaire des propositions de loi relatives au devoir de vigilance des sociétés mères et des entreprises donneuses d'ordre. *Revue de Droit du Travail*, Dalloz, 2014, pp.265. (halshs-02241858)
- Cuzacq (2020)* Nicolas Cuzacq, (2020) Premier contentieux relatif à la loi « vigilance » du 27 mars 2017, une illustration de l'importance du droit judiciaire privé. *Recueil Dalloz*, pp.970. (halshs-02563261)
- Decathlon 2021* Decathlon France (2021) Vigilance Plan 2020 Financial.
- Lagerie* de Lagerie, P. B. (2019). Les patrons de la vertu : de la responsabilité sociale des entreprises au devoir de vigilance.
- Diggs/Regan/Parance* Diggs, Elise Groulx; Regan, Milton C.; and Parance, Beatrice, (2019) "Business and Human Rights as a Galaxy of Norms" Georgetown Law Faculty Publications and Other Works. 2198.
- Donnelly (1989)* Donnelly, Jack, (1989) 'Universal Human Rights in Theory and Practice', Cornell University Press.
- Donnelly (2014)* Donnelly, J. (2014). State Sovereignty and International Human Rights. *Ethics & International Affairs*, 28(2), 225-238. doi:10.1017/S0892679414000239
- The Danish Institute (2020)* The Danish Institute for Human Rights (2020), 'Human Rights Impact Assessment Guidance And Toolbox'.
- The Danish Institute (2021)* The Danish Institute for Human Rights (2021) Human Rights Due Diligence Laws: Key Considerations, <https://www.humanrights.dk/publications/human-rights-due-diligence-laws-key-considerations>, Erişim Tarihi: 23.11.2021.

- Mares (2017)* Mares, Radu, (2017) Legalizing Human Rights Due Diligence and the Separation of Entities Principle (October 17, 2017). Surya Deva and David Bilchitz (eds.), Building a Treaty on Business and Human Rights: Context and Contours pp. 266-296, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3054492>
- Elias* Elias, T. O. (1980). The Doctrine of Intertemporal Law. *The American Journal of International Law*, 74(2), 285–307. <https://doi.org/10.2307/2201503>
- Enneking* Enneking, Liesbeth (2019), Putting the Dutch Child Labour Due Diligence Act into Perspective. An Assessment of the CLDD Act's Legal and Policy Relevance in the Netherlands and Beyond (July 22, 2021). *Erasmus Law Review*, Vol. 12, No. 4, 2019, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3891664>
- Envoi Vert (2020)* Envoi Vert (2020) Groupe Casino EcoResponsable de la Deforestation, <https://envol-vert.org/rapport/groupe-casino-ecoresponsable-de-la-deforestation/>, Erişim Tarihi: 24.11.2021
- Enviromental Investigation Agency (2021)* Enviromental Investigation Agency (2021) Tainted Beef How Criminal Cattle Supply Chains Are Destroying the Colombian Amazon, © Environmental Investigation Agency, Inc. 2021, https://content.eia-global.org/assets/2021/05/Tainted_Beef-EIA.pdf, Erişim Tarihi:24.11.2021.
- Ernst and Young* Ernst and Young (2018), ‘Loi sur le devoir de vigilance : analyse des premiers plans de vigilance par EY’, EY, Septembre 2018.
- FIDH (2016)* Fédération internationale des ligues des droits de l'homme (FIDH), (2016), Corporate Accountability for Human Rights Abuses A Guide for Victims and NGOs on Recourse Mechanism, 3rd Edition
- Avrupa Birliği HRDD İncelemesi (2020)* Directorate General for External Policies of the Union, (2020) Human Rights Due Diligence Legislation - Options for the EU, BRIEFINGS Requested by the DROI subcommittee, EP/EXPO/DROI/FWC/2019-01/LOT6/1/C/05 , June 2020 - PE 603.495

- Kamminga* Kamminga, M. (2016). Company Responses to Human Rights Reports: An Empirical Analysis. *Business and Human Rights Journal*, 1(1), 95-110. doi:10.1017/bhj.2015.2
- Kelly* Kelly, James P. (2011), “Multinational Business and the Matrix of Human Rights Governance Network,” 12 *Engage: J. Federalist Soc’y Prac. Groups* 71
- Kaeb* Kaeb, Caroline. In: *Business and Human Rights Journal*, Vol. 5, Issue 1 (January 2020), pp. 171-174
- Langenfeld (2018)* Langenfeld, Alexis (2018), ‘Devoir de vigilance des multinationales : Comparaison des choix de politique législative’, Université Laval – Hiver 2018
- Landau (2019)* Landau, Ingrid. "Human Rights Due Diligence and the Risk of Cosmetic Compliance." *Melbourne Journal of International Law*, vol. 20, no. 1, July 2019, p. 221-247. HeinOnline.
- Les Amis de la Terre/Survie, Total Uganda (2020)* Les Amis de la Terre/Survie (2020) Total Uganda A first lawsuit under the duty of vigilance law: an update, <https://www.amisdela terre.org/wp-content/uploads/2020/10/total-uganda-legal-brief-foefrance-survie.pdf>, Erişim Tarihi:23.11.2021
- Les Amis de la Terre/Survie, l’État fait le jeu de Total en Ouganda (2021)* Les Amis de la Terre/Survie (2021) Comment l’État fait le jeu de Total en Ouganda, <https://www.amisdela terre.org/wp-content/uploads/2021/10/enquete-comment-letat-fr-fait-le-jeu-de-total-en-ouganda-at-odm-survie.pdf> , Erişim Tarihi: 23.11.2021
- L’Oreal 2021* L’Oreal (2021), Plan de Vigilance 2020.
- L’EDH (2018)* L’EDH, (2018), ‘Analyse des premiers plans publiés’, *Entreprises pour les droits de l’homme-EDH et B&L-évolution*, 25 Avril 2018.
- L’EDH (2019)* L’EDH, (2019), ‘Application de la loi sur le devoir de vigilance’, *Entreprises pour les droits de l’homme-EDH*, édition du 14 Juin 2019.

- Lukas/Linder/
Kurtzeba* Lukas, K., Linder, B., Kutrzeba, A., & Sprenger, C. (2016). *Corporate accountability: The role and impact of non-judicial grievance mechanisms*. Edward Elgar Publishing.
- Maurel (2008,2009)* Maurel O. (2009 et 2008), *La responsabilité des entreprises en matière de droits de l'homme – Vol. I : Nouveaux enjeux, nouveaux rôles – Vol. II : État des lieux et perspectives d'action pour la France*, Étude pour la Commission Nationale Consultative des Droits de l'Homme, Paris, La Documentation française.
- Michalowski* Michalowski, Sabine, (2013). Due diligence and complicity: A relationship in need of clarification. In S. Deva & D. Bilchitz (Eds.), *Human Rights Obligations of Business: Beyond the Corporate Responsibility to Respect?* (pp. 218-242). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781139568333.014
- Michelin 2021* Compagnie Générale des Etablissements Michelin (C.G.E.M.) , 2021, Motion of Life, Document d'enregistrement Universel 2020 incluant le rapport financier annuel, la déclaration de performance extra-financière, le plan de vigilance <https://www.michelin.com/publications/document-denregistrement-universel-2020/#page=248>, Erişim Tarihi:23.11.2021.
- Mavoungou* Mavoungou, L. (2019). Les pouvoirs privés économiques à l'épreuve de la loi française sur le devoir de vigilance. *Revue internationale de droit économique*, 33(1), 49-62
- Javaux* Javaux, Benoît (2019) L'amende civile, entre sanction pénale et punitive damages ?, Extrait De La Revue La Semaine Juridique – Édition Générale – N° 6 – 11 Février 2019
- International Alert* International Alert, (2016) Why Conflict Sensitivity Matters For Business And Human Rights, Background Paper, April 2016, <https://www.international-alert.org/publications/why-conflict-sensitivity-matters-business-and-human-rights/>, Erişim Tarihi 23.11.2021.

- L'OECD (2018)* Organization for Economic Co-operation and Development, ('OECD Sorumlu Sahibi Şirketler'), (2018), 'Due Diligence Guidance for Responsible Business Conduct'. <https://www.oecd.org/investment/due-diligence-guidance-for-responsiblebusinessconduct.html>, Erişim Tarihi: 06.06.2020
- Pailot/Saint-Affrique* Pailot, P., & De Saint-Affrique, (2020). Loi sur le devoir de vigilance: éléments d'analyse d'une forme de juridicisation de la RSE, International Management/Gestión Internacional, 24(2).
- Ruggie (2008)* Ruggie, John, (2008) Protect, Respect and Remedy: A Framework for Business and Human Rights. *Innovations: Technology, Governance, Globalization* ; 3 (2): 189–212. doi: <https://doi.org/10.1162/itgg.2008.3.2.189>
- OHCHR (5 February 2007)* Ruggie, John 'Guiding Principles on Business and Human Rights: Human rights impact assessments - resolving key methodological questions', 4th sess, Agenda Item 2, UN Doc/A/HRC/4/74 (5 February 2007)
- OHCHR (7 April 2008)* Ruggie, John, 'Protect, Respect and Remedy: A Framework for Business and Human Rights: Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises', 8 th sess, Agenda Item 3, UN Doc A/HRC/8/5 (7 April 2008)
- OHCHR (23 April 2008)* Ruggie, John, 'Protect, Respect and Remedy: A Framework for Business and Human Rights: Summary of five multi-stakeholder consultations', 8 th sess, Agenda Item 3, UN Doc A/HRC/8/5 Add.1 (23 April 2008)
- OHCHR (15 May 2008)* Ruggie, John, 'Protect, Respect and Remedy: A Framework for Business and Human Rights: Clarifying the Concepts of "Sphere of influence" and "Complicity"', 8 th sess, Agenda Item 3, UN Doc A/HRC/8/16 (15 May 2008)
- OHCHR (23 May 2008)* Ruggie, John, 'Protect, Respect and Remedy: A Framework for Business and Human Rights: Corporations and human rights: a survey of the scope and patterns of alleged corporate-related human rights abuse, 8 th sess, Agenda Item 3, UN Doc A/HRC/8/16 (23 May 2008)

- OHCHR*
(22 April 2009) Ruggie, John 'Protect, Respect and Remedy: Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, 11 th sess, Agenda Item 3, A/HRC/11/13 (22 April 2009)
- OHCHR*
(27 May 2011) Ruggie, John 'Protect, Respect and Remedy: Business and human rights in conflict-affected regions: challenges and options towards State responses, 17 th sess, Agenda Item 3, UN Doc A/HRC/8/5/Add.2 (27 May 2011)
- OHCHR, Interpretive Guide*
(2012) OHCHR, The Corporate Responsibility to Respect Human Rights: An Interpretive Guide (Geneva, United Nations 2012).
- OHCHR, A Human Rights Based Approach to Data*
(2018) OHCHR, (2018) A Human Rights Based Approach to Data - Leaving No One Behind in the 2030 Agenda for Sustainable Development
- Renault 2021* Groupe Renault, 2021, Universal Registration Document 2020 Including The Annual Financial Report 2020, <https://www.renaultgroup.com/Document-denregistrement-universel-2020/138/#page=138>, Erişim Tarihi:23.11.2021
- Ruggie (2013)* Ruggie, J. G. (2013). Just business: Multinational corporations and human rights (Norton global ethics series). WW Norton & Company.
- Ruggie (2020)* Ruggie, J. G. (2020). The social construction of the UN Guiding Principles on Business and Human Rights. In *Research Handbook on Human Rights and Business*. Edward Elgar Publishing.
- Ruggie/Rees/Davis (2021)* Ruggie, J., Rees, C., & Davis, R. (2021). Ten Years After: From UN Guiding Principles to Multi-Fiduciary Obligations. *Business and Human Rights Journal*, 6(2), 179-197. doi:10.1017/bhj.2021.8
- Santoro* Santoro, M. (2010). Post-Westphalia and Its Discontents: Business, Globalization, and Human Rights in Political and Moral Perspective. *Business Ethics Quarterly*, 20(2), 285-297. doi:10.5840/beq201020221

- Sahli (2014)* Ouassini Sahli, Meriem (2014), *La responsabilité de la société mère du fait de ses filiales*, doctoral thesis prepared under the supervision of Gastaud, Jean-Pierre, Université Paris Dauphine, 428 p.
- Sénat Journal Officiel (2021)* Sénat Journal Officiel De La Republique Française, Année 2021.
- Sherpa (2018)* Sherpa, (2018) ‘Guide de Référence pour les Plans de Vigilance – première édition’.
- Sherpa (2019)* Sherpa, (2019), ‘Loi sur le devoir de vigilance des sociétés mères et entreprises donneuses d’ordre – année 1 : les entreprises doivent mieux faire’, Action Aid, Les Amis de la Terre, Amnesty International, CCFD-Terre Solidaire, Collectif Éthique sur l’étiquette, Sherpa, février 2019.
- Sherpa/Terre Solidaire Current Cases (2021)* Sherpa/Terre Solidaire (2021) Duty of vigilance radar Follow Up On Current Cases July 2021
- Sherpa/Terre Solidaire Le Radar de Devoir de Vigilance (2021)* Sherpa/Terre Solidaire (2021) le radar du devoir de vigilance Identifier Les Entreprises Soumises À La Loi Édition 2021.
- Sherpa Mining with Meaning (2020)* Sherpa (2020) Mining With Meaning Protecting Human Rights and the Environment in the Shift to Clean Energy France’s Duty Of Vigilance Law and the Supply Chains of The Minerals Used for the Energy Transition, <https://www.asso-sherpa.org/mining-with-meaning-the-content-of-vigilance-plans-is-still-insufficient-according-to-a-new-study-published-by-sherpa>, Erişim Tarihi: 24.11.2021.
- Schiller (2017)* Schiller, Sophie, (2017), ‘Exégèse de la loi relative au devoir de vigilance des sociétés mères et entreprises donneuses d’ordre », Sem.jur.ent.aff.2017.1193.
- Schiller/Perin/Kadar (2018)* Schiller, S, P.-L. Périn, D. Kadar et al., (2018), ‘Compliance et transparence en 2018. Nouvelles obligations de vigilance, d’anti-corruption et d’information extra-financière’, act.prat.ing.soc.2018.1.1.

- Schiller (2019)* Schiller, Sophie (2019), ‘Le devoir de vigilance’, Centre de Recherche Droit Dauphine, LexisNexis, Mars 2019
- Schiller/ Lepretre (2020)* Schiller, Sophie; Leprêtre, Jean-Michel (2020), Regards croisés sur la compétence juridictionnelle en matière de plan de vigilance, Semaine juridique. Edition générale, 24, p. 1101-1105
- Institute for Human Rights and Business (2011)* Institute for Human Rights and Business (2011) The “State of Play” of Human Rights Due Diligence Anticipating the next five years
- Shift (2018)* Shift, (2018), ‘Reporting et Droits de l’Homme en France – Etude de base pour évaluer l’impact de la loi sur le devoir de vigilance’, Shift, Novembre 2018.
- Total E&P Uganda B.V (2019)* Giovannetti, Frédéric (2019) Total E&P Uganda & Tullow Uganda Limited Tilenga Project Third Party Review Of Rap Performance And Compliance Final Report, https://totalenergies.com/sites/g/files/nytnzq121/files/documents/2021-03/Tilenga_Third_Party_Review_RAP1_Performance_and_Compliance.pdf, Erişim Tarihi: 23.11.2021.
- Villiers* Villiers, C. (2018). Collective responsibility and the limits of disclosure in regulating global supply chains. Deakin Law Review, 23(Special Issue), 143-176.
- Zerk* Zerk, J. A. (2010) Extraterritorial Jurisdiction: Lessons for the Business and Human Rights Sphere from Six Regulatory Areas, Working Paper No. 59, Corporate Social Responsibility Initiative (Cambridge, MA: John F. Kennedy School of Government, Harvard University).